

ДОЛООН
ХОНОГТО
НЭГЭ УДАА
ГАРАНА

Зуряадай Залуушуул

БҮРЯАДАЙ КОМСОМОЛЫН ОРГАНИЗАЦИН ОРГАН

Суббото,
декабрийн 15,
1990 он
№ 50 (7197)

Сэн 10 дүнгэн.

ХЭЗЭЭ ҺАЙНААР АЖАҢУУДАГ БОЛОХОБИБДИ?

Бэлүүрэй трактын хоёр хажуугаар суббото болон амралтын үдэр хэдэн олон хүмүүд Улсан-Удын бээвэр өрөө гэж машина тогтоо-хоос гарсаа үргэдэг. Мүнөө «Икарус» автобус, үмсын-хидыг колхозой бээвэрт асардаг болохоон гэж мэдээсэгдэнэ.

Ингээд лэ бид үмсын-хидыг нойдаха, мэдэндэ эдэс хоолоор хангана ба пү гэж тээжэ ядан хүлээ-хэ болоболди даа.

«Бээвэр өөрөөгөө сэн нэрлээл байха», — гэж урдань хөөрлэддэг байгаа. Харин мүнөө үмн бээвэр гэж гү, али дэлүүрэй сэн тиниэ гэхин аргагүйгээр дээшлээ, Юрэдөө эдэс хоолой амаршье зүйл үнэ-гүйгөө худалдажа абахаа болонхойбди. Тобшоор хэлбэл, мүнөөнэй дэлүүр дээрэ еһотойл астрономий тогтошонхой. Үшөөл эхэ бэрхшээлүүд урдань хүлээх гэж ханахаар болошоо, Юрэдөө байдалтай һайн сагта һайжархэ гэж нойдахаар бэшэ шэнги. Энэ минки һанамж, Харин ондоо хүмүүд һайн ерээ-дүүдэ байдалтай һайн тээ-шээ хубилжа магадгүй гэ-ж нойдадагшье байжа бо-лохо, бодоод үзгылши:

нэгэ килограмм грецкэ һамарай түлөө манай Улан-Удын Түбэй бээвэр дээрэ өлөр 14 түхэрэг эрдэг бо-лошонхой, Сашедаа бүхэ юмтэй сэнүүдэй дээшлээ болоо һаа, килограмм һамар үшөө үнэтэй болохо бэшэ гү! Тээд грецкэ һамар юугаа хээхмэлб дээ — грегүүд бэшэ ха юмби-бди. Мэдэндэ мянган болон хүнэй продуктуудай элбэг байгаа һаа, һайн гэжэ һангдэнэ. Гэхэ зуур, һүүлэй үедэ мянган болон хүн хоморой шухаа зүйл-үүд баһал боложо байха, Сашедаа байдалтай хубил-жа гү гэжэ асуудалда тодо хариюу хэн үгэжэ шөдөхөб! Элдэб янзын мэргэжлэд томо эрдэгдэ гэхэ мэтэ манайшье республикада олон гэшээ. Тэдээнһээ хариюу абадаг һаа, һайн бай-гаа, Шэрүүн Сибиринь бай-далда эдэс хоолой зүйл-үүдэй хомор болохоодо, һайнаар худалдажэ арга-гүй гэжэ хэлтэ һамарай, заримашуул мингээдшье абахадаа болохо, Тээд эн-дэ энэдэгтэй юумэн үгыл-даа, Бээвэр дээрэ нэгэ ки-лограмм үхэрэй мянган түлөө 8 түхэрэг түлээбди, Хэрбээ гүрэнэй ажлаһууд-һаа, мүн үмсынхидһөө 5.06 түхэрэгөөр (нэгэ килограм-май түлөө) мянх худалда-жа абадаг болоо һаань, юун болохооб гэжэ бодоод үзгылши. Иймэ байдалай хүрэнгү өрөө гэшээ һаа, бээвэр дээрэхи килограмм мянган сэн дээшлээ.

Яагаа хээхмэлб һаа, ма-най дэлүүр дээрэ дурд-хагдадаг сэн хүрэнгүр-мнэ орходоо нэгэ бага доогүүр гэжэ хэлээ. Жэ-шээлбэл, Эрхүү хотыг абаад үзээ. Тэндэ амаршье эдэс хоолой зүйл абаад үзээ һаань, манайхид орхо-йоо һураггүй үнэтэй байха, Илангаа колхозой дэлүүр дээрэхи үбэлэй сэн ха-

Ж. ХАЛБАЗЫКОВАЯ фото.

раад үзэхэдэ, дэншье өхү байха юм. Манай Улаан-Үдэдэ хүрэнгүр орходоо мянган зүйлүүдэй сэн тон бага гэхэ гү, али орой-доол 11—15 процентээр ургаһан байна. Харин хүр-шэ хотонуудтайнай аһар 34—35 процентээр дээш-лэнхэй. Новгород хотодо мянган зүйлүүдэй аһар 37 процентээр ургаад бай-хэда, манай хотодо 13 про-центээр дээшлээ.

Гэхэ зуур, ямар юумэн маанадай һанаа зобооноб гэхэдэ, һүүлэй үедэ ганса бээвэр дээрэ бэшэ, мүн эдэс хоолой магаднуудта продукция зүйлүүд үгээ хомор болошоо. Хүнэй зүйлүүд яахадаа хомор болоноб гэжэ асууха дү-рэн хүрэнэ. Юрэдөө һү эл-бэгээр худалдажа бүхэ эр-хэ байдл бии гэжэ һана-хаар, хүнэй лаборатори, хүргэдэг камеранууд, онь-һон түхэрэгдэнүүд, шэнэ цохүүд гэхэ мэтэ аһалашье элбэг ха юм. Али магад һаалишадной муугаар хү-дэлдэг болошоо гэшээ гү! Ингээд нэгэ хэды сагай үнхэрхэдэ, хүнэй зүйлүү-дые худалдажа абаха гэжэ Ута гэшын ээлжэндэ эсг-содог болохооо байна гү-бди!

Түбэй бээвэрһе һэлбэн шэнэлхэнэй гэжэ өлөр 1.5 миллион түхэрэг гарганж-хинхэй. Гэхэ талань хараха янзада хубилашье һаа, до-соонь орходоо ямар бэ нэгэ тааруугүй шэнги бо-лошонхой гэжэ һанхээр. Магад эдэс хоолой зүйл-үүдэй хомор байхада мингээр харагдажа болоо гү... «Панунай, дарагой» гэ-һэн үгэнүүдые шэхэнэйгээ үзүүрээр дуулжа, ямар юумэ дурдхэнэб гэжэ һо-нирхон дуталхэдтэй, үнөө-хил алаштарань аршакар-хилан аблоконууд болон прүшануудыг дурдхэжа байха. Тээд эдэ зүйлүүдэй сэн дуулахадаа, хажуу тээ-шээ халба хүрэхэт, Зарим үдэрүүдтэ колбаса болон мянган зүйлүүдые огто харахагүйт. Мед лэ аһала элбэгээр худалдажэна гэ-шээ ха. Декабрийн 4-нэй байдлаар өлөр 370 кило-грамм мед худалдагдаа.

Үмсынхид продукция ба-зарт асархадаа, нарин нягтаар шалгуулдаг гэшээ. Тэдээр энээнэйгээ түлөө 80 мүнхэ түлээдэг. Энээнине бага сэн гэжэ һангдэжа байха. Зарим хүмүүд ба-зарт өрөжэ, энэ тэрэ юу-мээ худалдахадаа үдэрэй туршада өлөр 800—900 тү-хэрэг олодог байха юм. Жэшээлбэл, Яахэда шал-гуулаһанһаа түлөө өлөр 4 түхэрэг түлээдэг гэшээ. Юунда манай базарта оройдоол 80 мүнхэ түлээ болооб!

Столыпинай реформа ту-хай эндэ һая Россин пре-мьер Иван Степанович Си-лаев тэмдэглэд абаа һэн. Магад маанадташье нимэ реформа туһа хүргэжэ бо-лохо байһа. Хэзээ нэгэтэ һайн байдал хүрэнгү өрөө бээ гэжэ нойдаха дүрэн хүрэнэ.

О. ВОЛИН,
манай кэрр.

ХҮН ЗОНДО ТААРАМЖАГУЙ...

Мүнөө үеийн хүн сондгоо талар, «холо» ойрошье ошоод эрхээ гэнэн үгэ баял зоболонтойгоор һаагаддаггүй. Ушар юмн бэ гэхэдэ, ошохо хүрээ гээд хүрээтэрөө автобусоо гү, али тээд, самолөдтө билет өбөөд лэ, ядмооргүй хүрээтэдэг юм. «Москва сэлхөө гэнэн үгэ урдэн гай айл, холо гэнэн, ойлоо» байһан һаа, мүнөө телефоноор Москвада байһан хүнтэй хөөрэлдэх гү, али Москва самолөдтөр нийдэх гээшэ өхэ зоборигүй байдаг, нийдһэн үдэрөөл тэг дээ хүрээшэхш, Тинхэдэ үглөөгүүр гараад, Агаһаа гүшэ гаран километрэй эйдэ байһан Могойто тостон ошохо гээб, нилээд зобоходоно, нисрээшэ худэлтэжэл хүрээдээг байха юм. Үдэһөө урагша Могойто ороод эрхэ хэрэгтэй һаа, Үргэн дөрмд шоссей хартыда гаража, ошонһон эрхэн машинануудай тоолондо дарагдажа, угсарһарнь амилжа, зогсоһоор, талаан боложо ямар нэгэн хүнэй хайраар хүрээс сэг болодог. Тингээд хэрэгтэ бүтээгээд, үдэш, багавар Могситоһоо һээррөө бусхын түлөө талаан туршахала хөрһн бэлхэртэ гарахаш. Жэжэшье, томошье машинанууд жингвнуулаад лэ хажуугааршни хиндэн гаражал байха, Тингэ тингээрэ байтар харанхы болошоо юм ааб дээ. Зэй, яха бэлэй? «Үглөөгүүрын лэ үдэшнһөө сэгш» гэнэн ороод үгэ һанваандаа оруулан, танил айлдаа хонохо гү, али айнай зоной тогтодог «Гос-тиница» тээш алхалдаг гэшшэбди. Үглөөгүүр эртэһээ одоошье автобусууд һөхөл гэшшэ... Ингээс хүнүүдэй үдэрөөр Москва хүрээс байхада, Могойто Ага хоерой хоорондо сүүдээр яхаа сэг ушардагыч гайхалтай. Энэ зоболонтой ушар тухай харгы дээгүүр зогсожо, ошонһон, ерһэн машинһые луйгешадай хэлэжэ байхыи нэгэтэ бэшэ дуулагдһан байна. Юундэ манай Агын Буядадай автономит округой түбһөө иишэ тиншээ хүрэххы бэрхэтэй гэшшэб гэжэ бодом.

жолон "нуухаадаг" угы, Эрхүүгийн областни Усть-Ордын автономно округой түб хүрэтэр областни түб хотогоо, үдэр сороо 14—15 дахин Ийкарса автозсууд дордм, харгыгвар гүйлгэлдэжэл байдаг, тароннй хажуугвар самолет нөдөли соогоо гурба дахин Улаан-Үдэ хүрэтэр нийдэжэ байдаг. Гийгэдэны тэдэнэй хажуугвар Усть-Ордын тосгон дэжүүр тарадаг автобусууд үшөө олон байхаг.

Автосомито ойругой түб
тосхондо ажлуудад хүн
зоошье олон болонхой,
тинмээрэ автобусоор хан-
галга гэвш мөнэй эндэ ехэ
муу, хүн зогхой тала хара-
даггүй дээрэнэнь нима
юуман болсно гэжэ хана-
херо.

Хэды жалэй сэвнэ Агын агтсбус Шигэнээ үдэшин 5 час, 6 часе гарадаг байгаа тэрэнь хүн зондо ехэ таарамжтай байһан юм. Автобусой жолосоон үдэш болотор амаржа байгаад, һөөргөө бусахадань, үдэшин 5—6 час -орой бэшэ гээд һангадана. Энэ мэтэ һанганжа бодолуудыг Агын автотранспортна предприятин ахмад инженер Батор Батүевич Базаргүевтэ хэлэхэдээ, нийм хэроу тэрээнээ абаа һэмди.

— Энэндэ юун гэжэ хэлэхэ байнаб гэхэдэ, пасса-жирнуудые зөөлгэ хадда манай Агын АТП-гэй тон гол зорилго мүн. Ага Шэтэ хоерой хоорондо олон автобус хядаг гэшэ ааб даа. Зүгөөр, манай АТП-нэ ганса автобус хядаг. Тиихэдэе Агаһаа Шэтэ ошоод хүнүүдэй хэрэгээ бүтээгээд эрхэ өргөгүй байхаднь, энэ асууял саашаа ябуулха гэжэ хөөрөлдөө хэмди. Тиигээд энэ-нине шиидхэхэ гэжэ хөөрөлдөө хэмди. Тиигээд энэ-нине шиидхэхэ гэжэ оролдохо юм бээбди даа. Манай джалда заабари заршам гэжэ байдаг гэшэ ааб даа. Тиигээд үглөөтүүр эртэ Агаһаа гараһан автобусой сагын эхэ болоно, Тиимэһэ сагын бага болгодоһон.

Автобус тусхай рейсдэ гаргагдахад заноой түлөө,

зохино хөнгөхө гэжэ таби-
даны хадаа тэрэл үүргээ
дүүргэхэ ушартай. Зогш
эрилтэдэ анхараа табинжа,
ганса жолоошной тала
хараха бэш, харин тэднэй
салин тулбаринь дэвш-
лүүлхэ, али ямар ондоо-
шье арга боломжо бэдэр-
хээр байгаа еһотой. Орой-
доо болохогүй юумэн гэжэ
байдаггүй ха юм. Жолоо-
шон Шэтэ хүрэмсөөрөө
автобусоо татаад, үдэш
болотор амарха аргатай бэд-
даа.

Ага Амитахаа хсэрой хосрондоо автобусууд ябадаг болохонын нэйшаалтай. Муу юумэниин гэхэд, Амитахаа хүрэмсөөрөө, нөөргөө эрьелдээд лэ, хүн зогной хуужа ядахаар байтар автобус ябажа эхилхэ, Тэндэхээ олохон ушарта үлгэ халга үндэр наһатайшуул, үхи хүүгэдэй хуужа байхонь харагдадаг.

Нэгдэгт автобус ердэгээрээ ерээд лэ, гадиржо урьднөөр лэ яаруу хүдэлжэ ахилхэдэнь, багхан хүгээдье хүтэлхэн нэгэ хүгшэн ахан шадалаараа алхи ахиhaar үлэшөө хэн. Тэрэнийг харахадаа: «Ай, халег! Автобус эндээ хүрэхэдөө, нэгэшье минута хаа зогсожо байха аргагүй байдаг юм ааби. Поездошье 2—3 минута соо зогсогшо бэшэ гу, энэ Ага Амитаашы хоерой хоорондо ябахан автсбус зогсодог газартаа хүрэхэдөө, ядахын сагта 3 минута соо байдаг хаань, болохол байгаа гээд хангэдана. Сэхьень хэлээ боллоо хаа, энэ маршрудай автобусууд тои саг соогоо ябадаг болидогыень автотранспортна предприятиин хүтэлбэрлэгшэдэй ухаандыень ородоггүй байжа мэгэд. Энэ мэтэ багхан гэхэ гу, али жэжэ-нажашье хаа, хүн зоной ажабайдалда нилээд эхэ удха шанартай асуудалнууд шинидэгтэхээр аад, шинидэгдэнгүй гээд хөнаха байнаби.

Агын автотранспортна
предприятийн хуталбарилг
шэдэй энэ корреспондент
цидэ харюу үгэхыень хү
лээнэбди.

Д. ДАШНЕВА.

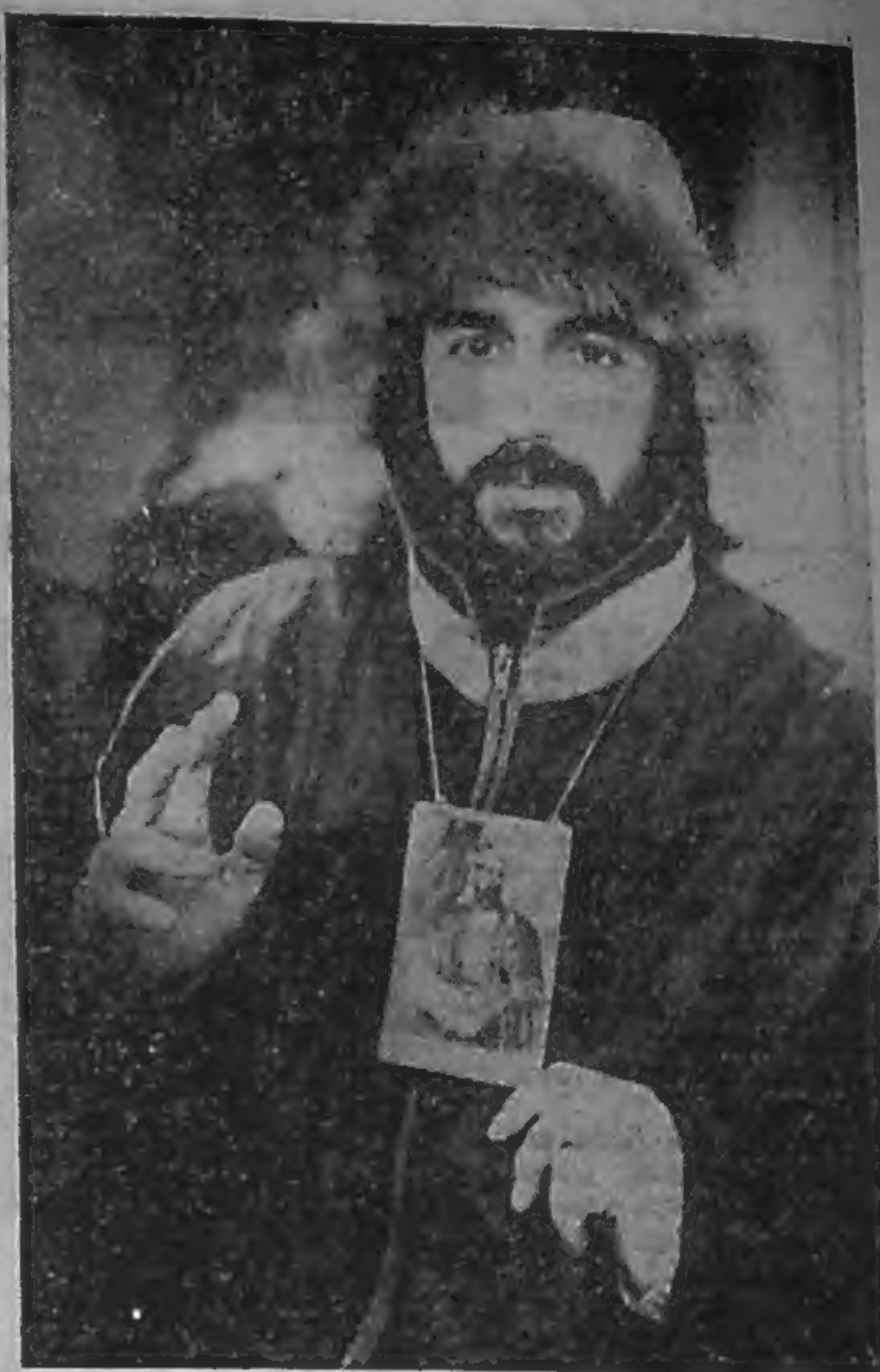
ГЯНДЖАНАА
УЛААН-ҮДЭ
ХҮРЭТЭР
ЯБАГААР

Энэ хүн 1989 оной аягүс-
тын 22-ноо Азербайджанад
Гянджа гэжээ городхоо гар-
даа нэлэ. Бейша оюй де-
кебрийн 10-да тэрэ мөнэй
городто хүрэжэ ерээ. Энэ
мнэй юрэдөө хэн гэшэб
гэжэ таанад ноирхожи бай-
гаа аһотойт. Аляшалаша
юм гү, али минн лэ зэй-
гуул хүн юм гү гэнэ һана-
жашье дагадгүйт. Инмэ хү-
шэр бэста юугээ бэдэржэ,
урагша хойшо ябадаг хүн
бэт Инженер-механик Али-
шер Ахметов Азербайджан,
Дагестан, Дунда Азийн
республиканууд, Казахстан,
Алтайн хизээр, хадгата Ал-
тайн область, Хакасия, Тува
болон Эрхүү хүрэжэ, мүн-
өө Улаан-Удэдэмийн буу-
шаба. Азербайджан поэ-
тиклассик, дэлхийн лите-
ратурын түрүү зохоолшодой
нэгэн Низами Гянджеви
гэгшэтэй, тэрэнэй ажабай-
дал болон творчествой
оройнхоо бүхы арадуу-
дые танилсуулха гэхэн һайн
һайхан зорилго Алишер
Ахметов урдаа табиһан
байна.

Алишер нилээд удаан
спонсорнуудыг бэдэрээ.
Азербайджанай ЛКСМ-эй
ЦК тулалдажа хүргээн бай-
на. Тэрэний хайшаан дэм-
жэхэ, тэрэнтэй хамта хо-
лын аян замда мордохо
нэгашье хүн олдоогүй. Ингэ-
жэ алишер гансааран аян
замда ябагаар гараа.

Иймэ ута зай ябагвар
добежа гэжшэ бэлэн бэшэ,
Хэды олон уршагта яба-
далнууд, хүшэр байдал, шэ-
рвэл! Тэрэниие зарим хү-
нүүд эрдэмтэн, нүгөөдүү-
лын хонишон, малшан гэ-
жэ ханадаг.

Гэж зуура, Алишер Ахметов дэлхийн литературны түрүү зохиолчидой нэгэн болохо Низами Гянджевин поэзие бүхы арадуудт мэдэжэ болгоско, ойлгуулха гэжэ бүхы шадалар оролдono. Энээнхэ гэдн тэрэ манай ороной арадуудай түүхэ намтар, соёл, культура ёно ээлшл шу

Далха хүсэл зоригто урдаа
табижтай. Ингэжэ тэрэ зо-
май тэмдэглэлнүүдые бэшэ-
нэ, материалнуудыг суг-
луулна.

Мүнөө тэрэ өлөр 8 зуу-
саан дэвтэр бэшэжэ дүүр-
гээ. Замайнгаа дүүрэхэдэ,
нотагаа бусажа, ном бэ-
шэхэ ханагтай.

Юумэ ойлгодоггүй, ахир бодолтойшуул тэрнине нэв да баридэг, харин болбо соролтой хүнүүд хүндэтэй гөөр хөгцдэдэг, тулалхы оролдодог, Нюргандэ үр гэлдэг рюкзак соонь но мууд болон хэлгэхэ хубса ханһаа ондоо юуншье үгы Иимэ хүндэ хэн хоро хүр гэхэд лав.

Олоhon мунгээс хүүгэдэй байшангуудта, зобонон тулихан хүнүүдтэ дамжуулдаг эаншалтай.

Улаан-Удын һүүлээр Влакосток ошоха.

Шэнэ жэлые тэрэ Влади
востогто угтахэ ханавтай
Удаань Байгалые тойрожо

Москва тээшэ зорихо, Тингээд Ленинград, Прибалтикийн республиханууд, Украинэ, Белорусси тэрэниңо хүлээнэ...

Орон соо Алишер Ахметов нилээд олон нүхэдтэй болоо. Суута позт Низамитай танилсахнаа гадна оройнмной бүхы хүнүүд найхан сэдхэлтэй Алишер Ахметовые мэдэхэ болобо бшуу.

Пяницын үдэр Алишео
Улаан-Удэһеэ гаража, Вла-
дивосток тээшэ зоригтоһы.
Тэрэниие шэнэ танилнууд,
шэнэ уулзалганууд хүлээнэ.
Аян замдаа амжалтатай
абыш гэжэ тэрэниие үрээ-
нэбди.

1991 ондо суута поэт Ни-
зами гэгшын 850 жэлэй
ойн баяр болохоно.
ЮНЕСКО энэ жылые Ни-
замин жэл гэжэ нэрлэнэ.
Алишер Ахметов шэнэ жэл-
дэ Гянджа нутагтаа буса-
жэ ерэхэ тусалтай.

Г. ЛИНДА.

«Манда гомдол бариһанай үлүү»

ХҮНДЭТЭ РЕДАКЦИН
Албанайнгаа хэрэгээр танай
город ерэжэ, «Одон»
гостиницада ажаууха
баатай болообди. Ингэжэ
бидэ гостиницын буфетдэ
мүн ресторанда эдэх
баридэг байгаабди.
Үдын хоолой хэдэ
үнэтэйшье наа, котлетэ
бууза гэхэ мэтыг абажэ
эдчдэг нэмди. Нэгэтэ бидэ
областинн партийн
организациин делегадуу,
хангадана гэхэн соносхо
унишабди. Стол эдэхүү
хайхан сэгсгүүд, сагаа
скатертьнууд табятаа
байба. Энэшье байгаа юм
бэээ. Гол юмэн гэхэдэ
энээнһээ урагша маанад
огто харагдаагү
продуктиуд — сосискауу,
элдэб сортын колбас
табигданхай байгаа.
Иимэ элдэб янзын эд
хоол бии юм ха юм гэж
тинхэдэл ойлгоо нэмдэ.
Үшөө хэдэ болото
хүнүүдыг «илгадаа»
болохо.

Танай газет
хууданууд
харюу хүлээнэб.

Бидэ «Одои» рестораний
ректор Анна Куприязовна Т
стоухоза болон үйлдбэр
хэрэгые дэгдэша Галина В
ровна Непомнящихэ гэгдэш
үүлэжэ, маней уншгаш
шүүмэлхы тэмдэглэлүү
тайлбарилжа үгэхыень гү
бди.

— Манай ресторанда ер хүнүүд ямар юумэ үнэгүй тоолоно хэб? Сосиска бол элдэб янзын сортын кол Тэрбэгатайн, Мухар-Шэбэ. Загварайн кооперативууднаа далдажа өбөдөгбди. Нэгэ программ сосиска 8 гаран т ригөөр (ресторанай сэлгээ түхэриг 60 мүнган), нэгэ грамм колбаса 12 түхэри худалдажа өбөдөгбди. И сосиска болон колбасагаар дэ партийна конференциин лагадуудые хослуулаа нэ. Иймэрхүү хэмжээ абуулга та тусхай фонд үтээдэггүй. Столовонуудой нэгдэхи үнэгүй маханой зүйлнүү хонгадаггүй гэжэ мүнөө руунь хэлэебди.

Сагаан скатертыууд, улаан скатертыууд... Ямар итгэл байгаа юм? Эвээдэлэ хүрээхөр бэш гү... Нартийна конференцид хэбээдэлэ делегатуудыг сагаан скатертыуудээр хайцаа нэмди. Тээд тэдэнэй энгэникнисье дуураа гутаагүй.

Амиды сэгсүүдые стол дээр табидаггүйбди. Мүнөө сэгсүүд үнэтэй ха юм.

Хэмэл сэтсэгүүд лэ стол дээр табигддаг. Тэднине гмиды гэжэ тооложо болсоо гү? «Барска стол» гэжэ байгаад түүнэй үедэ хөөрэлдэдэг бололшонхой. Тэд нимэ юумэн манда хомор.

Партийн конференцийн дө­
лөгдөөд манай ресторанд
хоёр удаа эдэлээ. Тэдгээр
мүчрээс өөхдөө түлэдэг бай­
гаа.

Конференцийн нээгдэхэз
урид манай ресторанд өр­
жэ, меню хараа хаатнай, үнө­
хил сосиска болон колбас­
нууд бэшээтэй байха нэн. Ик­
ратэй бутерброд абаха гэд­
хаатнай, амершье сагта байха.
Гансал үнэтэй ааб даах.

Газетэдэ гомдол бэшэхынтээ уурда тээ маанадта ханддаг маань, бүхы юумэ айлтүүлжа угэхэ нэмдэ. Клиентүүдые эрхим һайчаар хангаха гэжэ бүхы шадалаараа оролдоходошни ингэжэ байха... Өөһэдынгөө транспорттар бүхы районуудар гүйлгэлдэжэ, мянхайн зүйл бэдэрхэ баатай болохош... Шэжэ жэлэй захилнууд барагдаха бэшэ... Эрхим һайн стол түхээрхын тула өөһэдынгөө арга шадалаар оролдогбди.

Мүнөө районийд мал үүсэлнэ. Ижгээ мүнөө дээрээ мяхтай байнади. Яшарь—февраль нарнуудта ресторанда мяхын дуталдажа зохалдаг...

Нийтийн эдээ хоолдо хүдэл-
хэ гээшэ, нүүлэй үедэ хүшэр
болоо. Гүрэний сэнгээр амар-
шье продукт худалдажа абха-
гүйш. Бүхы юумэн дэлгүрэй
сэнгээр худалдагдадаг боло-
шонхой. Иймэл дээ, Маанадэ
гомдол бариһнай үлүү бей-
гээ гэжэ хонгедана.

Манай корр.
Ольга ГАЛЛАС
матернал бэлдэбэ.

**ҮНЭХӨӨРӨӨ
НИМЭ ГҮ?**

«Бидэ: таанадта туһалха-
бди!» — гээн соносхол рес-
публиканска больницын
дэргэдэхи ажахын тоосоо-
гоор хүдэлдэг клиникыг
үүдэндэ уншажа болоно.
Соносхол дотор бэшгэдэ-
һэн телефонной номероор
хонходоходо, үүдэрэй ямар-
шэ сапта таанадта туһа-
ламжа хүргэхэ...

Үнэхвээр нмэ гэшз
гү? Сонохол дотор зээг-
дхан номероор хонходо-
ху гэшз бэрхэтэйхэн хэ-
рэг, Трубка абаашыг нээ,
шарүүн харуу дуулажш.
Юрздыг үбдэж байган
хүндэ клиникэ руу хонхо-
доху гэшз бэрхэтэйхэн хэ-
рэг...

Убшан хүнүүд ядха ту-
лихадээл элдэб газарнуудыг
хандаха баятай болохо
башуу. Врочууд нмжэ хү-
нүүдэ тулалса гэжэн үүр-
гыг, уялгатай ооб даа. Ти-
гээшье лав, жшэлэгшэд
бүхы юумэ тон найнаа б-
дожо үзэлэнгэеэ ууда
элдэб анзын соносолнуу-
дыг үлгэж өгөтөй.

В. СОЛОТАРЕВ,
vmlagib.

АРА ГАЗАРТА УРГАДАГ,
АСА БҮХЭТЭЙ АЛТАРГАНА,
АЛГАН ДЭЭРЭЭ ТЭНЖЭЭНЭН
АБА ЭЖЫ ХОЕРНИ.

ЭБЭР ГАЗАРТА УРГАДАГ,
ЭШЭ БҮХЭТЭЙ АЛТАРГАНА,
ЭЛГЭН ДЭЭРЭЭ ТЭНЖЭЭНЭН
ЭЖЫЛ АБА ХОЕРНИ.

«Монгол», «хори», «буряад» гэһэн томьёо үгэнүүд тушаа

«Рашид-ад-дин» ажал ябуулга монголшуудай тусхай нэрэнүүдэй бии бололго тухай тодорхой мэдээсэл үгэнгүй, гэжээ эрдэмт И. П. Петрушевский «Угай бэшэгүүдэй сөгсөл-борн» соогоо бэшэжэ. Тэрэ-лэн монголшууд болон татаарнуудай хоорондох холбоон ямар бэ гэж тодорхойлогүй, гадна XIII зуун жэлэй эхэндэ Монголд ажаһуудаг ямар угсаатанһаа ямарын монгол хэлэгэн, ямарын түүрэг хэлэгэн байгээб гэж тайлбарилнагүй. И. П. Петрушевский энэ тэмдэглэл мүн «хори», «буряад» гэһэн томьёо үгэнүүдтэ хабаатай. Эдэ үгэнүүдэй бии болоһон ушар мүнөө болотороо элжүүлэгдээгүй юм. Тиймэһээ тэдэниие тодоор ойлгуулхыг хүшэр.

Дурсагдагша мэдээсэл соо монгол эхэ бэшэгүүдһээ гадна хитад эхэ бэшэгүүд мүн «Монголой нюуса тобшо» хэрэглэгдээ юм.

«Монголь» гэһэн томьёо үгыг шэнжэлхэ хүдэлмэри үнийнэй түүхэтэй байха. Илэнгяа хүүлэй арбаад жэлүүдтэ горитой шэнжэлэлгэ ябуулгадэжа байнахай. Энэ асуудалыг гайхамшаг эрдэмтэд И. Я. Шмидт, Д. Банзаров, Н. Я. Бичурин, Ю. Клапрот, В. П. Васильев болон бусад шэнжэлхэн гээшэ, хүүлэй 5—6 жэлүүдтэ «Монголой нюуса тобшын» бэшэгдэхээр 750 жэлтэй дашарамдуулан, манай СССР-тэ, мүн харин оронүүдтэ һонирхолтой, үнэ сэтгэй шэнжэлгэнүүд хэгдэһэн байна. «Монголой нюуса тобшо» гэ-

жэ зохиол соо «монгол» гэһэн үгэ арбаад дахин дэиролдодог. Тийхэдэ һонин юмэн гэхэдэ, хитад эхэ бэшэгүүд дотор монголшууд, татаарнууд, илгаруулэгдэдэггүй юм. Жэжээнь, Чжао Хун гэшын «Монгол-татаарнууд тухай гүйсэд мэдээсэл» гэжэ статья соо монголшууд «сагаан», «хара», «зарлиг» гээд гурбан хубида хубаарилгдана. «Хара» татаарнуудта орходоо «зарлиг» татаарнууд нүүдэл бэшэ, харин хуудал ажэбайдалтай һэн. Тэдэнэр дотороо баһэ «хара», «сагаан» гээд илгэрдэг байгаа. Монголшууд өөһдүгөө «бидэ» гэһэн үгөөр нэрлэдэг һэн гэжэ Чжао Хун тэмдэглэнэ. Сэрэгэй ноёдшье, баяшуулшье өөһдүгөө энэ үгөөр нэрлэдэг байһан ха. Тийгэхэ зуураа «монгол» гэжэ үгын ямар юмэ тэмдэглэгдэ-гье тэдэнэр мэдээдэггүй байгаа. Харин «бидэ» гэһэн үгэ хадээ хитад хэлэнһээ абтаһан ха. Юуб гэхэдэ, Хойто-Хитадта нимэ угсаатан ажаһууһан юм, Пэн Дая гэжэ элшэн сайд «Хара татаарнуудай тобшо түүхэ» гэһэн ном соогоо «...хара татаарнуудай гүрэн хадээ «Ехэ монгол улес» гээд нэрлэгдэдэг» гэжэ тэмдэглэнхэй. Урдэнь хуинүүдэй ажаһууһан гээд дэйдэ энэ гүрэн эзэлдэг һэн гэжэ автар сэгшэнь бэшэ-нэ.

«Монг» гэһэн үгэ дээр «Монголой нюуса тобшын» оршуулһан эрдэмтэй «монг» гэһэн хитад үгэ хэрэглэнхэй ха.

«Урдэ сагай хитад хэлэндэ эгээл олоор ушардэг байһан үгэнүүдэй словарь соо «монг» гэжэ үгэ хадээ харн газарһээ ерэлһэн зон гэһэн удхатай юм гээд тайлбарилгдэнхэй.

Мүнөөнэй «монгол» гэжэ үгэ хитад хэлэн дээрэ «монг» ба «хор» гэһэн хөр үгэһөө бүри-дэдэг.

Тиймэһээ энэ үгын хоёрдохон — «хор» гэжэ үгэ тухаа хэлэ-бэл нимэ. Үнэхөөрөөшье, түбэ-дүүд урда саһаа эхилжэ монголшуудыг энэ үгөөр нэрлэдэг байһан юм. Жэжээнь, Т. В. Вулье нигэжэ бэшэдэг: «...Ху-билэйн аха Хулагу монголшуудай Агууехэ хаан боложо ша-дахагүйдөө, 10 мянган сэрэг аббад, Баруун Түбэд нүүшэһэн юм. Тэндэ верынгаа гүрэн байгуулаа һэн. Энэ газар Дээдэ-Хор гэжэ нэрлэгдэдэг болоһон байна. Харин Хитадта үлэһэн монголшуудай газар Доодо-Хор гэжэ нэрлэһэн бай-гаа. Мүнөө сэгшэнь Хүхэ-Нуурай түбэдүүд монголшуудыг «хор зон» гэжэ нэрлэдэг зэндээ.

«Хори» гэһэн томьёо үгын бии болоһон тухай горитой шэнжэлгэ хэгдэнхэй. Дээрэ хэлэгдээшын ёһоор, «хор» гэһэн үгэ «хори» болоһон байжа магадгүй. Гадна «хор» үгэ яхадүүдэй аман зохиолнууд соо дайралддаг. «Яхадүүд», гээд Н. Н. Козьмин бэшэдэг: «Хор гэһэн арад тухай үлгэр домог хэлсэдэг байна. Тэдэнэй хэлэ-шээр, хоро зон урда зүгһөө ерэлһэн юм ха. Яхадүүдта орходоо яһала илгээтэй зон».

Ушөө нэгэ вариант гэхэдэ, «хорчин» гэһэн томьёо үгэһөө тэрэ гаранхай байжа болоо. Жэжээнь, «Баргажан буряадуудай угай бэшэг» соо ингэжэ бэшээтэй: «тунгусуудһаа урид Баргажанда монголшууд бай-һан юм. Тэдэниие «аба хорчин-гууд» гээд нэрлэдэг һэн». Тийхэдэ Ц. Б. Цыдендамбаев нигэ-жэ бэшэдэг: «Хори гэжэ угсаа-танай нэрэ «Монголой нюуса тобшо» соо олон удаа хэлэг-дэнхэй. Энээн дээрэһээ тобшо-лол хэхэдэ, XIII зуун жэлдэ, бүри урдэшье сэгтэ энэ үгэ монголшуудта мэдээжэ байгаа ха. Саашааа «хори» гэһэн то-мьёо үгэ хоёрдохон удхалаа аба-һан юм. Тийхэдэ энэ үгөөр хоришуудай үндэһэ һуури та-бигша үбгэ эсэгэ нэрлэгдэдэг болоо һэн».

«Буряад» гэһэн томьёо үгэ түүхэтэ уран зохиол соһоо анха түрүүшынхнээ «Монголой нюуса тобшо» дотор хэрэглэг-дэнхэй.

Зарим шэнжэлэгшэд «бу-ряад» гэһэн үгыг «бурууд» гэ-һэн үгэтэй адли болгодог юм. Жэжээнь, Г. Е. Грум-Гржимай-ло Рашид-ад-динэй зохиолон угай бэшэгэй үндэһөөр, «бу-рууд» гэһэн үгэ хадээ «буряад» гэһэн үгын нэгэ вариант боло-но гэжэ тодорхойлоһон байдаг. Гэхэ зуура, хитад үзэглэлэй ёһоор, «бурууд» гэжэ үгэ Тянь-Шань шадархи киргизүү-дэ нэрлэдэг. Тийн хитад эхэ бэшэгүүд соо энэ үгэ XVII—XVIII зуун жэлүүдтэ бии бо-лоһон байна. Н. Я. Бичуринэй бодомжолоор, Тянь-Шанин

киргизүүд гү, али буруудууд Тэн гэжэ сбог бүлын хаанай шэрээ эзэлхэ үе сэгтэ бии бо-лоһон юм ха.

Ц. Б. Цыдендамбаев «бу-ряад» гэһэн томьёо үгэ урда сагай тюркнүүай хэрэглэдэг байһан «бүрэ» гэжэ үгэтэй тү-рэл гэһэн тобиолол хэнхэй. Буряад эрдэмтэн ушөө нэгэ вариант баримталдаг байна. Тэрэ ингэжэ бэшэжэ: «Арад зон дурсагдагша томьёо үгыг «буриха» гэжэ үгын «буряад» гэһэн дееричаститай зохи-луулхалаа һонадаг. «Буриха» гэһэн глэгол хадээ «хажуу тэ-шээ хэдүүрха» гэһэн (жэжээнь, морин) удхатай юм. Энээн дэ-рээһээ уламжалан, монголшууд-һаа бурижа ошоһон зон гэжэ гэжэ буряадуудыг тодорхойл-дог байна. Гэхэ зуура, иймэ тобиолол буруу. Юуб гэхэдэ, монгол үндэһэтэй хэлэнүүдтэ глэголой дееричастна формо юмэнэй нэрэ боложо шада-хагүй бшуу».

Ц. Б. Цыдендамбаевтай хэлээ-шье Г. Д. Санжеев анхараһан тайгаар шэнжэлжэ, дурсагдаг-ша үгыг гүнээгээр шудалһа-най удаа, энэ үгын үндэһэ һуу-ри гээбэл, бурийад гэжэ үгэ байһан юм гэдэг. Г. Д. Сан-жеев бэшэжэ: «Энэ нэрэ тухаа арадай хэлэн тобиолол эгээл тодо ха. Юуб гэхэдэ, тэдэнэй тобиолол түүхэтэ баримта-нуудта үндэһэлэнхэй: а) үгын морфемиэ бүридэл — бури-а-д; б) элдэб угсаата зоной һуу-рижаһан нутагаа орхино, ой модото газар руу нүүһэн ушар түүхэдэ үзэгдэһэн байдаг».

Эгээл нимэ аргаар «хальмаг» гэһэн томьёо үгын бии боло-һон ушар тодорхойлогдодог юм. Тийхэдэ «Баруун Монгол» хор халижа нүүһэн хүнүүд халь-маг гэжэ нэрлэһэн юм» гээд хэлэгдэдэг байна.

Зай, ингээд хальмаг буряад гэһэн үгэнүүдэй бии болоһон тухай хэлсэдэгдэн.

«Халижа ошоһон хальмаг, бу-рижа ошоһон буряад» гэжэ дэмы хэлсэдэггүй ёһотой даа.

Тийхэ зуура «Монголой нюу-са тобшо» соо «буряад» гэһэн үгөөр булгад ба эхирэд угай буряадууд тэмдэглэгдэнхэй юм. Эдэ угсаатан ойродуудай бүридэлдэ ородог байгаа, Жэ-жээнь, «Ойродуудай дүрбэн түмэн тухай хушуунай ноён Бөтөр-Убеша гэшын зохиолон түүхэ» дотор ингэжэ тэмдэглэг-дэнхэй. «...түрүүшын түмэнэй бүридэлдэ элээдүүд, хоёрдохон түмэнэй бүридэлдэ хойдууд бо-лон батүүдүүд, гурбадахон тү-мэнэй бүридэлдэ баргадууд болон буряадууд, дүрбэдэхи түмэнэй бүридэлдэ дэсбэдүүд, джунгарнууд, хошуудууд бо-лон торгодууд ородог һэн».

Ингээд байхадаа, «хальмаг», «буряад» гэһэн үгэнүүднэй монгол зонһоо һалажа, таһар-жа, ошоһон гэһэн удхатай то-мьёо үгэнүүд болоно гээшэ.

В. ЦЫРЕМПИЛОВ,
БИОН-ой эрдэмтэ
хүдэлмэрилэгшэ.

БИДЭ, БУРЯАДУУД, ХЭДЫБИБДИ?

Хүн зонинг тоо бүрдхэлдэ абалга 1989 ондо үнгэргэгдөө һамнай. Тэрэний ёһоор СССР-тэ, Буряадай СССР-тэ, хүршэ Шэтын, Эрхүүгэй областынуудта, Агын, Усть-Ордын онругуудта хэды буряад зон тоологдоно гэжэбэ! Ороноймнай бусад союзна республикануудта буряадууд ажаһуудаг ха юм. Энээн тухай тоо мэдээнүүдэ бэшэжэ үгөө һаатнай, һонирхолтой байха һэн.

Т. ЦЫРЕНДАШНЕВА,
Улаан-Үдэ хото.

Иймэрхүү удхатой бэшгүүд редакцида ородог юм. Тээд ороной статистикийн зургаонуудай һүүлшын, 1989 оной тоо бүрдхэлгын дүнүүдэ һаял дүүргэжэ байһан дээрэһэн бидэ үрид мэдэсхэ арггүй байгабди. Мүнөө имэ арга боломжор бии болобо. Гэсхэ-шэ өһөдүнгөө тоо юрэл мэдээд абаха бэшэ, мүн тээ мэдээнүүдэ хэрэгтэй тошолол хэжэ болсо байха ха юм. Жэшээ, мүнөө үедэ, эрхэ жэлдэ газетэ, журналуудта эхилэй абажа байһан сэгта, район бүхэндэ хэды буряадууд байһан аад, үндэһэн хэлэн дээрээ тарадаг «Буряад үнэн», «Топон» газеттүүдэ, «Байгала», «Харастай» журналууды хэды хэһэгээр зон захиниб гэжэ нутаг бүхэндэ тооложо, жэшэжэ болохо байха бшуу.

Хүндэтэ уншагдай Гүйлгын дүүргэжэ, имэ тоо, баримтанууды таснадай өнгөрөлдэ дүрэдхэбди.

1. БУХЫДӨӨ БУРЯАДУУДАЙ ТОО

Орон доторнай хүн зонинг тоо бүрдхэлдэ абалга эрбэн жэл болоод лэ үнгэргэгдэдэг, һүүлшынхи 1989 оной эхиндэ болоһон юм. Эдэ жэлүүдэ-тэ тоо бүрдхэлдэ абалгын дүнүүдэ согсолгодожо, тусай

номууд болгогдожо хэблэгдэхэ байһа.

Советскэ Союз болон РСФСР-эй газар дээрэ ажаһуудаг буряадуудай тоо ингэжэ хулиһа (мянган хүнөөр):

1939 1959 1979 1989

СССР-тэ 225 253 353- 421 380
РСФСР-тэ 221 252 350 417 425

1989 оной дүнүүдэй ёһоор, Шэтын областыдо бүхыдөө 66,6 мянган буряадууд, тээ тоодо Агын округто 42,4 мянганын ажаһууна. 1979 ондо хэдхэн тоо бүрдхэлдэ дүнүүдээр тус округто 35,9 мянган буряад зон тоологдодог байгаа. Мүнөө Шэтын областин 16 районуудта (округһоо газар тээ) 24,2 мянган буряад, тээ тоодо Шэты хотодо — 4719 хүн тоологдоно.

Эрхүүгэй областыдо бүхыдөө 81 мянган буряад ажаһуудаг, тээ тоодо Усть-Ордын округто 49,3 мянган буряад зон тоологдоно. Харин 1979 оной тоо бүрдхэлгээр тус округто 45,4 мянган буряад байһа юм. Мүнөө үедэ Эрхүү хотодо 7 мянган буряад угсаатан бии гэжэ тоологдоно.

Ороной союзна республикануудта үсөөн бэшэ буряад аһатан ажаһуудаг гэжэ мэдэжэ. Тодорхойлодо, Украинда — 849, Белоруссидэ — 158, Узбекисландэ — 635, Казахстанда — 1172, Киргизидэ — 229, Таджикистанда — 162, Грузидэ — 84, Арменияда — 78, Азербайджанда — 104, Литвада — 43, Латвида — 128, Эстонидэ — 53, Молдовада — 156, Туркменида — 10 хүн. Эдэ һүүлшын мэдээнүүд «Известия» газетын хэбсэрэлтэ долоон хонгогто гаража байдаг «Союз» хэблэлэй 1990 оной август һарын 32-дохи номерһоо абтаа.

II. МАНАЙ РЕСПУБЛИКЫН ТОО-БАРИМТАНУУД

1989 оной тоо бүрдхэлгын дүнүүдэй ёһоор, Буряадай

ССР-тэ бүхыдөө 1 038 252 хүн зон ажаһуужа байгаа, тэдэнэ 249 525-ини — буряад угсаатан болоно. Республикын хото городуудта — 111 069, хүдөөтэй һуурин тосхонуудта — 138 456 буряад ажаһууна. Улаан-Үдэ хотодо 74 243 буряад тоологдоно. Тээ тоодо Железнодоржно райондо — 23562, Октябрьскэ райондо — 36715, Советскэ райондо — 13966 буряад ажаһууна гэжэ тоо бүрдхэлдэ абтаһан байна. Гусино-озерск, Северобайкальск хотонуудта тус тустай 4033 болон 1562 буряад тоологдоно.

Республикын районнуудта хэр олон буряад угсаатан ажаһууна гэбэй, имэ байна:

Баян-Өлгий — 7001
Баян-Өлгий — 2822
Баян-Өлгий — 3554
Завьян — 15070
Ярууны — 10993
Завьян — 6903
Завьян — 19 738
Ивалын — 10836
Кабанскы — 3721
Хажын — 12042
Хуралхан — 11950
Хажын — 9891
Мухар-Шибирэй — 5852
Ажын — 4002
Прибайкальскы — 1183
Хойто-Байгалэй — 1722
Хорин — 7811
Тунгус — 16115
Сэлэнгэ — 13174
Төрбөгатай — 806

III. ТҮРЭЛХИ ХЭЛЭЭ МЭДЭЛГЭ

1970 оной тоо бүрдхэлгын мэдээтээр бүхы буряадуудай 92,8 процентын, 1979 ондо — 90,4, 1989 ондо — 86,6 процентын буряад хэлээ түрэлхи хэлэн гээд нэрлэжэ хөрюү үгэһэн байха юм. 1970 ондо бүхы буряадуудай 7,1 процент, 1979 ондо — 9,5, 1989 ондо — 13,3 процентын ород хэлтэ түрэлхи хэлэн болһон тухейгаа тоо бүрдхэлгын асуудалда харюусхан байха бшуу.

Энэ тоо баримтанууды анхралтһаар хаража үзбэл, хүн бүхэнэй зүрхэ сэдхэлдэ шэнэ бодолууд түрэлхи мэдэгдүй.

[«Буряад үнэн» газетһаа абтаа].

«САЙ БАРИГТЫ»

Хэр уһаа хойшо манай буряад арад айлымды урин хүндэжүүшээр угтадаг ёһо замшалтай гэжэ. Айлынгаа хойморто һуулгажа, эгээн түрүүн хүтэй халуун сайгаараа хүндэжэ, ажабайдал тухайгаа яаралгүйн хөөрлэжэ эхилдэг замшалтай. Тала дайдаараа хони, малгаа нүүжэ абахадаа, сай шанаха өөрын гуримтай болоһон байха юм. Мүнөөшөө ёһо замшалаа алдсагүй эерим хүнүүд урданайгаа аргаар сайгаа шанадаг.

Имэ гуримтар сай шанаха эгээл эртэ урдын ертөнүдэй нэгэн мүн. Энэний гол зүйлнүүд гэхэдэ, ногоон сай, хүн, толон, талхан, даһын болсо. Элдэб газар нутагуудта ногоон сайгаа бэшэ зүйлүүдэ ондо ондоогоор хэрэглэдэг юм.

Монголнууд яагаад сайгаа шанадаг гэжэбэ? Эгээн түрүүн ногоон сайгаа домбо соо бутартарын сохидог юм. Тингэжэ бөгөөд шэрэм тогсон соогоо гурбан хэлбэга ногоон сай хэжэ нэгэ литр хүйтэн уһантай бусалгажа үхэрэй, хоньной гү, али тэмээнэй 0,25—0,5 литр һү, нэгэ хэлбэга шара тоһо, урд шоргоһон 50—100 грамм талха гү, али агын хоерой нэгэ хуби болсоо хүрлэ (барайгер, пшено) хэдэг. Тини эдэ бүгэды дехин бусалгажа хэрэгтэй. һүүлдэнь өөрынгөө амтаар даһа хэдэг юм. Буряадууд, хальмагууд ногоон сайгаа бутаргадгүй. То

гоон соо 50 грамм сай нэгэ литр уһантайгаар хэдэ бусалгадаг. Уданы хоер даһин ах һү, өөрынгөө амтаар даһа хэжэ, 10—15 минутын туршада һамаржа байгаад бусалгажа хэрэгтэй.

Урдандаа сай шанахадаа, һү өхээр, уһаны багдар хэдэ шанадаг байгаа. Юб гэхэдэ, тала дайдаар нүүжэ абаха үедэ уһан бага байгаа ха юм. Тингэдэ лав модной, һаһаһа, һамар, шара тоһо хэдэг байһа. Нутаг нутагуудта эдэ зүйлнүүд бага, өхээр хэгдэдэг һэн ха.

Ази түбин арадуудай эгээл дуртай уһаны монголнууд буряадууд, хальмагууд адирхуугаар шанадаг байгаа бшуу. Буряад орондо, Хальматга, Башкирида, Татаридэ, Дунда Азида нэгэ хүн жэлдээ 4 килограмм сай хэрэглэдэг гэжэ нэмэжэ хэлэхэ шуудла.

Ингэжэ тус статья уһантай һүүлээр энэ һайлһарай үлдэр айлаһаа, гэр бүлээ, өөрынгөө имэ аргаар шанаһан сайгаар хүндэлжэ дуртай гүрөө ёһотой, Тингэбэл бидэнир «Сай баригты» гэжэ хүсэхэ байна-бди.

Савшадаа Хитада, Түбэдэ, Япондо, Энэдхэгтэ, Ангилда сай амер аргаар шанадаг тухай бэшэхэбди.

Р. ИДЫМОВА,
хэблэлэй «Эко-Арт» агентствын «Сайн хамбы» программын хүдэлмэрилэгшэ.

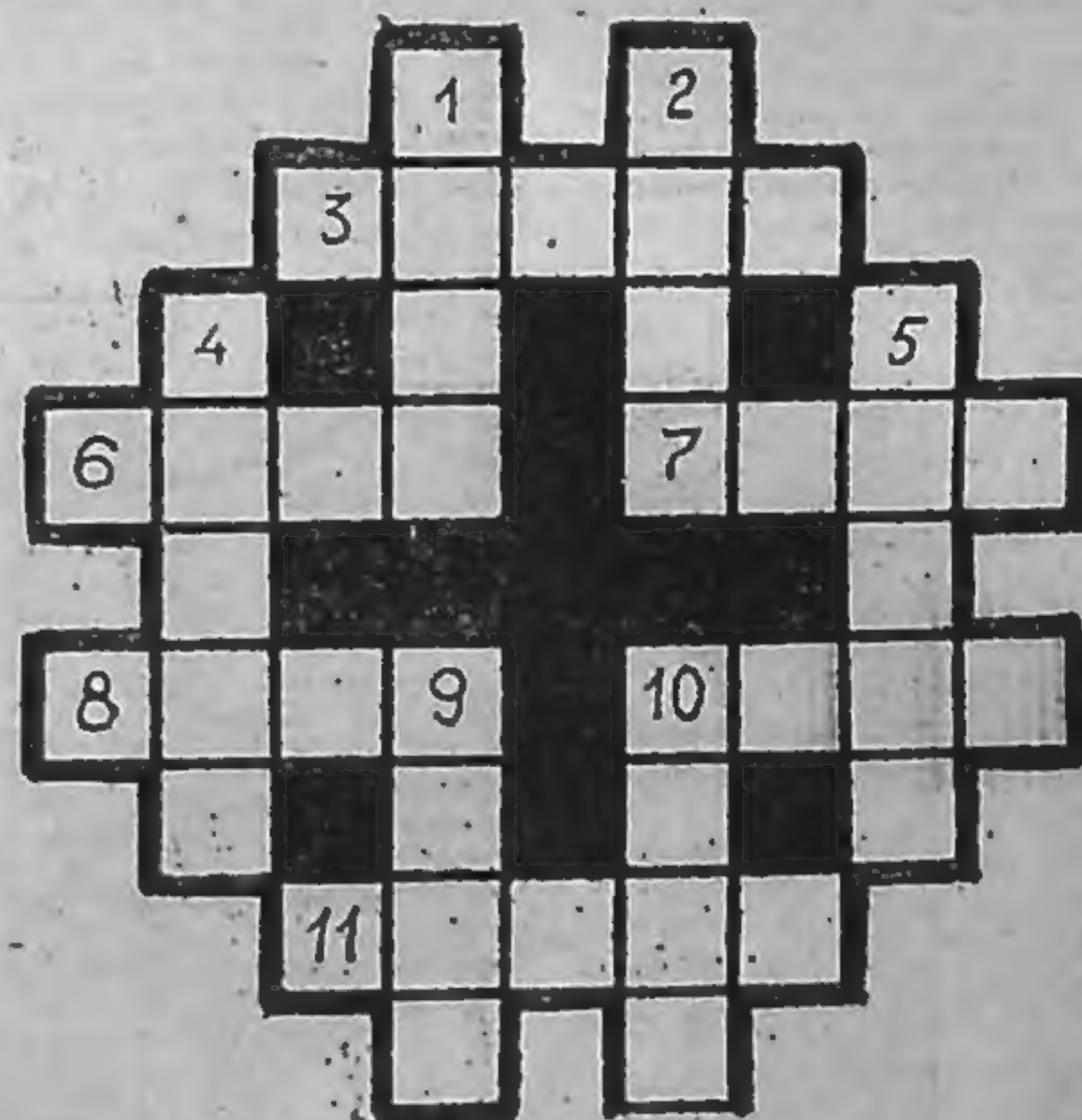
КРОССВОРД

ХАЖУУ ТЭЭШЭЭ: 3. Гар үзүүрэй ээмсэг. 6. Танда нэгэ няалдансаг, намда нэгэ няалдансаг (таабари). 7. Уга богонини хэмжүүр. 8. Эрэ тэмээн. 10. Хөөһөө хара, хүнһөө сагаан (таабари). 11. Рхэнэр хүнэй нэр.

ДЭЭРЭНЭЭ ДООШОО: 1. Зуун буруун нэгэ бойлторгогой (таабари). 2. Хүүгэдэй хоол — хубхай аһан, үхибүүдэй хоол — үнэгүй дэмбэй (таабари). 4. Захажинай буряадуудай нэгэ угсаата аймаг зоной нэр. 5. Табан хушуу малай нэгэн. 9. Талада табхай баян, нугада ногоодой баян (таабари). 10. Динаажан (антоним).

АЖАЛЛАТА: Таабарикууды тааха, антоним бэшэхэ.

Б. ГОМБОВЕВ зохообо.

ДАЙНАЙ БОЛОН АЖАЛАЙ ВЕТЕРАН РИНЧИН ШУЛТЫМОВИЧ БУДАЕВ [Аха нутаг] УРАН
НАЙХАНАЙ САМОДЕЯТЕЛЬНОСТЬДЭ ЭДЭХИТЭЙГЭЭР ХАБААДАДАГ.

Батажаргал ГАРМАЖАПОВ

АЖАБАЙДАЛ—

НАЙДАЛ

Ажабайдал — найдал тухай хөөрэхэдөө, Адар зузаан ном гээд ойлгонобди. Тоолохоо забдаад, хууданынь крахадаа, Тухандан хүрэхгүй түлээр лэ байнабди. Агшан зуурынш амаралтагүй Аржын бэшэгдэнэл ажабайдалай хуудан. Геройнуудын бэдэржэ зоболтогүй. Гэжхэл бүхэндэ хажуудашин буулдахал: Тугаар лэ һая хадын үбэртэ Туугаад малга адуулан гараһан бүхэтэн, Шуһаар лэ урданай дайнай газарта Мүнхэрэн уһанан хада шэнги эсэгэн — Ажабайдал даа, ажабайдал, Адар зузаан номойл хуудан. Жаргалай һүлдэ — жоахан үрине Жабарта үглөөгүүр асаржа эрхэн үсэгэлдэр. Хотон соогоо урдаа хараха үбгыо Холдхон манһаа хэтэдэн абаашан мүнөөдэр — Ажабайдал даа, ажабайдал.

Адар зузаан номойл хуудан. Хилэмэ хүнэй эдидэг хада гамгүйс Гандаһан дайдаа дорюнаар ургаһан шэнисэ, Гансаханһаа ороһоо һалаһан абаһан гарнууд... Газараар баһа халатай хэбтэнэн зүһэмэгүүд — Ажабайдал даа, ажабайдал, Адар зузаан номойл хуудан. Огторгойн гүнзгыгө гаталан ошоһон онгосо, Ойн соорхойгоор хаһина абаһан тэргэ — Эдэ бүгэды анхан зохоһон Агуу Хун, Эдэ бүгэды холбон байгаа сагай эрьсэ — Ажабайдал даа, ажабайдал, Адар зузаан номойл хуудан. Хүн түрэлтын хомороо һайсахан үзһэн, Худал уһыо хурһан дээрээ тэсһэн Нүгэлөөр баян дэлхэйн мүнхэ эрьсэлдэн, Нээгдээгүй харгы нээхээр эрмэлзэн — Ажабайдал даа, ажабайдал, Адар зузаан номойл хуудан...

ЧИНГИС ХАНАЙ ЗАХЯА

Монгол угсаатанай нэгэ гүрэн болохо, урагшаа, баруун тээшээ дайсагд лараһанай удаа Ехэ Монгол улас тогтобо. Чингис хаан тухай жэлэй (1225) намар уг нутагтаа эрхэ, тууш голон Хара шугида ордоно тобшын бууба гэжэ «Нюуса тобшын» 264-дхи үйлдэнэ тэмдэглэдхэн байна. Энэ үйлдээр «Нюуса тобшын» эрбэн нэгдэлэн бүлэг түгэсэн, өөрын гэв ээлжэндэ энэ бүлэг хадаа монгол тон шухала хэлэгүүдэй нэгэн гэжэ гэжэ ханаагаар, Гершенгын хараад үзэе: «Хятад, Тангад, Турк (Турци), Багдад ба Орос гүрэнүүдэй ээлжэн тухай». Энэжээр, энэ дайнуудаар «Нюуса тобшын» уншаһан хүн гайхахагүй. «Гэсэрий» ханаа бүхэндэ дайн дэргэйдэл, «Нюуса тобшын» бүлэг бүхэндэ эхэ бага байлдаан тулалдаанууд тон элбэг, Энэ ном дотор бэшэгдэнэ хүрөөтэ үйлэ хэрэгүүдэй удха шанар мүнөөшөө хүртээр аргудуудай ажабайдалда мүнөө үгэнэ бшуу.

Ингээд лэ Чингис хаан долоон жэл Сартуул (Дунда Азийн гүрэнүүд) улсаар ябаад, «Жалалдин султан хан Малиг хоорон» (Джалалдин султан ба хан Малик) Шин (Инд) мурэнэй саана хүртээр немнөөд, нэгдэлэн эндэ өрхөн тула Индусын хизаарай аргудуудыг олзлон тоноод, олон тэмээ амжаа эбажа эрээ («Нюуса тобшын» 264-дхи үйлэ). Харана бээт, амар модо жоургүй үнэн сэжээр бэшэгдэнэ гэжээ Нэгэ ушарта, агуушэ Хорезмшахы улсыг хандаргаад тон бэрхэ сэргэжэ баатарнуудыг Инддин хизаар дайнуудаар немнөө. Тэрэл абаха зуураа, энэ байн дайда руу дайсаг орохоо түсэлбэжэ эхилхэн байха болоо Бү мэдэе, Ябашы, эдэ бүтэдэ гүрэн түрэн ябадал ха юм. Хоёрдох ушарта юм болохо Юрын дээрмэ тонолго гүй Хэн мэдээтэ. Тэрэ үеын ямаршэ улс гүрэнэй өхэ заншал нимжүүл байгаа бээ.

Чингис хаан өөрынхөө үеын тон өхэ хаан — түрэ байгуулша, өөрын өхэ гүрим зохион, Ехэ монгол улсаа хүтэлэн абаһан юм. Энэ бүхэ дэлхэй дээрэ мэдээжэ «Ехэ» гэжэ элдэбээр тайлбарилгадаг байһан. Илэнгяа манай гүрэндэ энэ «Ехэ» хэрэгтэ шэрүүчинь тобойлжо, тэрэнэй үндһөөр Чингис хаанай дүр, тэрэнэй байгуулһан гүрэнэй байдал болон тэрэ үеын монгол сэргэй, юрын хүнүүдэй дүрүүдэе түхын түрүүн дайсанай шарай шэжээр харуулдаг байгаа. Эдэ зохиолуудта, мүн кинонуудта түхын үнэниг харуулхыг һадгэдэг бэшэ, харин ойро зуурын (тэрэгдэн лэ үеын) үзэл сурталыг зорилгонуудыг шидэхэдэг байһангшэ элн.

Үнэн дээрэ «Ехэ» хадаа нэгэл хуугаад, бэшэжэһэн хуули бэшэ аб даа. «Нюуса тобшын» дотор Чингис хаанай

хургал заабаринууд тон элбэг хуури эзэлнэ. Тимэз хэн тула «Ехэ» гэжэ Чингис хаанай бүхэ нэһэнэй хэрэг болоно гэжэ хэлэхээр болоно. Мүнөөшөө хүртээр энэ хуули арадай заншал, өхө болоһоор эрээ ха юм. Гэбшье бүхэ арад хамтаараа, үеын үе дамжуулан, өхө заншалаа зохион байгаа гэжэ ханаагаар аб даа. Тээд Чингис хаанай бүхэ монгол угсаатаниг нэгэ гүрэн болгоһын урда:

Одотэ тэнгэри орьелжо,
Олон улс байлдажа,
Орондоо унтаха забгүй
Олоолон булалдажа

байба.

Хүрһэтэ дэлхэй хүмэржэ,

Хүбшын улс хеморолдожо,

Хүнжэлдөө унтаха забгүй

хүнөөлсөн тэмсэжэ

байба.

гэжэ «Нюуса тобшын» бэшнэ, Дунда зуун жэлүүдэ ажа-хууһан ээлтэ түүхэсэ Рашидад-динэй гэршэлхэн өһоор, Чингис хаан ингэжэ хэлхэнэ: «Түүргэ гэртэй аргудууд өхэ захала мэдэхээр болоод, хүлгэй дээрмэ дэлгэрүүлжэ байһан юм. Хүбүүнигшэ эсгэбэ, дүүнэ ахла мэдэхээр болһон, Үбгэнигшэ хамгандэ эгнэхгүй, хамгэнигшэ үбгэнигшэ үгэ дуулахгүй — нимэ байһан. Баян зон ядуунуудаа орхин, өхэ захгүй — нимэ байһан. Би эржэ, энэ сэмүүн байдал усадажа, өхө гүримтэй болгооба.

Гүримтэй, амгалан байдалтай болоһон Ехэ Монгол улс Европын элгэ анишалагша Марко Поло 1246 ондо бараалхһан юм. Тэрэ ингэжэ бэшнэ: «Тэдэнэй хоорондо хэрэлдэн, нанишалаан, аласаан гэжэ отго байдаггүй. Бэе бээдэ нүхэд өһоор хандадаг, юмэ хубаага адан талалсаа гэжэ тон хомор ушардаг. хамгадхыг үбгэдтөө үнэн сэжэ, Энэ зон хүлгэй, дээрмэ тухай мэдэхшьегүй».

Туулын Хара шугида үбэлжэжэ байхадаа, Чингис хаан одоол амгалан байдалда жэргэжа хуушаар болоод байгаа хэн, Зобоһон тулһан эдир наһаааа жиглэдэ, олон тоото дайн соогуур абажа абаһан эрмэлзэлхыг хүсөө. Бүхэ монгол угсаатан нэгэ гүрэн боложо, Ехэ Монгол улс тогтоо, Хүбүүдтэ хэдэн жэл хэвээр мөөрөөр гаталшгүй дайда үршөөбэ. Ехэ Зүчи гэжээ Иртыш мурэнһөө Велга мурэн хүртээр газар зонхилхыг үгэбэ. Үргөөнигшэ түрүүн Иртыш дээрэ, һүүлдэ Волга дээрэ тогтон байгаа. Хоёрдох хүбүүн Сагадайтгаар Аму-Дарья Сыр-Дарья хоерой хоорондохи дайда болон Дунда Азийн гүрэнүүдэй газар зонхилуулба. Сагадайн үргөө Самарканд хотодо байгаа, Гурбадахи Үгээдэйдэ баруун Монголой, Тарбагатайн (Алтай) газар дайда бориулба. Үргөөнигшэ Чунг-

чек гол дээрэ байһан. Дүрбэдхи Тулуй гэжээдэ монголнуудай уг нутагуудыг үгэбэ. Үргөөнигшэ Хэрлэнэй Хүдөө — аралда байгаа.

Чингис хаан үхэл тухайгаа огтолон бодонгүй ябадаг хэн ха. Тээд нэгтэ Хорезм шахда зуун элхэдэ алуулдаг үһөө нэхэжэ дайнда мордохөө байгана. Есүй хатанигшэ: хүбүүдэйнгэ, нэгэе уг залгамжа-патша болго гэжэ дуралдаба.

Уула дэжэ бөөншн

Унжаа ошобол,

Улас олон Монголыншн

Хэн захирха юм бэл —

гэжэ сэхэ асууба, Чингис хаан

«Хатан хүмшье хаа, Есүй зүб.

Дүүнэр, хүбүүд, Боорчи, Муха-

лай, таанадай анишье энэ үгэ

дүүгөөрөгүй. Би үбгэдэй хой-

ноһоо абахагүй мэтэ өөрөө

марттаб. Үхэлэй нэмшье той-

рохо мэтэ тэрэн тухай ханаа-

гүйб» — гэжэ хэлхэн гэжэ

«Нюуса тобшын» 254-дхи зүйл-

дөө гэршэлнэ. Тэрэ дороо

Чингис хаан дүүнэр, хүбүүдэ,

тон дутын нүхэд, ноёдоо, ба-

тарнуудаа Агууаад, өөрынхөө

уг залгамжлагшаар Үгээдэй

хүбүүгэ томилбо. Энэ томи-

лбо, мүнөөнхээр хэлхэл,

яһала демократис өһоор үн-

гэрэгдэнэ юм. Зүчи Сага-

дай хоер араслабашье, булта

Үгээдэйг хэргингэ үндэр ша-

рээдэ һуулгаха, үгэнь һүгэдэн

дуулаха байһанаа мэдүүлбэ.

Чингис хаан ингэжэ хэлхэн:

«Хүбүүд! Хэлхэн үгэдөө хү-

рэгжэ, эб найртай ябагы. Үгэ

бол арадай наадан, амганыг

шоглоон болохот. Тэнгэрин

үршөөлөөр дайлаһан дайда-

мнэй өхэ, үһа мурэн олон.

Өөр өөрынхөө нутаг үргэжэ

үргэдхэжэ ябаарайт. Дайсанаа

дарахадашье, нүхэдөө үргэжэ-

дөөшье нэгэн ханаатай, нэгэн

ноуртай ябагы. Тихэдээл ам-

галан байдал, удаан жергал

арад зонгоо эдлэхэ».

Баһа Чингис хаанай захча-

нигшэ: «Минин үгы болоходо,

бэе бээтээ зүбшэн хэлсэлхэ-

нэйл удаа сааза хэты. Нэн

түрүүн энэ үйлэтнай хуулин

өһоор байг. Гэмтэ ябадал гэр-

шэлэгдхэ, гэмтэн өөрөө ээ-

мээ мэдэрхэ өһотой. Гэмтэн

хадаа ямаршье хэлхэлтэ абэ

һаа, үүр сүхалай үһөө бэшэ,

харин хуулин хэмжээн гэжэ

гэжэ мэдэрхэн шухала».

Чингис хаан Ехэ улсаа,

дундашгүй сэргээ зохион

ябахадаа шадамар бэрхэ, һү-

бэлгэн ухаатай баатар зориг-

той-хүнүүдэе ямаршье дээдэ

тушаалад томилдог байгаа.

Тэрэ ингэжэ бодомжолдог хэн:

«Өөрынхөө арбанигшэ һайнаар

түхээрэн хурган, түрүүшын

дохөөгоор энэ арбангаша мор-

дохоор бэлэн байбал, энэ хүн-

дэ мянган, түмэн сэргэ найда-

жа үгхөөр, Харин зуунай, мян-

гангшэ ноёд, ямаршье дээгүүр

нэгүүрэй байгаа, өөрынхөө

дөөбери бүтээжэ шадаагүй бол,

тэрэ дороо тушаалаа хая-

даад, хэлхэгдхэ өһотой».

Чингис хаан сэргэй журам

гээшье хуули болгожо шада-

һан юм. Тиммэһэ бүхэ сэргэ-шадхы, ноёдыг журамта тон һайнаар сахидог, гэмтэй бай-бал, өөһдөө бээз тушаан үгэ-дэг байһан гэжэ «Нюуса тоб-шын» гэршэлнэ, Сэрэгшэдхэн гадна бүхэ юрын арад журам сахиха һуршаһан байгаа.

Хуушан монгол хэлэн дээрэ бэшэгдхэн Чингисэй хуули болон захла, заабаринууд «Ехэ» гэжэ нэрлэгдээр бүхэ дэлхэй дээрэ мэдээжэ боло-һон. «Ехэ» хадаа элдэб һал-хай ябадал, хүлгэй худал, дээр-мэ, хүлгэйн юмэ наймаалһан, эди шэжэ гаргаһан, харуулаа орхинон хүнүүдэе толгойн саа-зада хүртөөдэг байһан. «Ехэ» хэмжээгээр булагай болон гол мурэнэй үһа бузарлаһан хүнүү-дэ мүн лэ саазалдаг байгаа.

Чингисэй-хэлхэнигшэ: «Хуу-ли сахиха өһотой. Хэрбээ са-хяагүй бол, гүрэн түрэн хэрэг һандаран таһарха. Тихэдэн дахин Чингис хааниг бэдэрхэ. Тээд олохогүй».

«Дүү хүн аха хүндэ ер-бэл, тэрэнэйгээ юмэ һуратар абахагүй байха өһотой».

«Зоной дунда түгэл шэн-ги абаа аниргүй ябаад, дайнай болохоодо үлэн наһан шэнги нүхирхэ байгаад довтолхо өһотой».

«Малгайн тархиа, малын эзээс һажсаһан байдаг. Эрэ хүнэй эрхимые бэрхэ һайн һамгааршэ мэдэгдэхэ».

«Хоргой, торго худалда-хадаа дүршэлтэй бэрхэ наймаа-шада мэтэ манай сэргэй ноёд болохо өһотой».

«Архи ууһан хүн ноёдгүй һохор, шэхгүй дулин, хэлгүй балай. Архидэ хомхой хаан гүрэн түрэн өхэ үйлэ хэрэг хэмэ шадахагүй. Архидэ дүра-тай ноён мянгаа, зуугаа, ар-бага барижа шадахагүй. Даа-барья дүүргэхгүй. Юрын сэ-рэгшэ архи уудаг һаа, өөри-гөө хосоросох».

Чингис хаан бүхэ монгол угсаатаниг нэгэн байдалтай, нэгэн гүрэн байха өһотой гэжэ бодомжолдог байгаа. Тихэдэ өөрын байгуулһан улсаа хаан толгойлогшотой байсаар харалһан.

Чингис хаан монголнуудай дунда үйгүүр соёл, бэшэг нэ-б-тэрүүлхыг шухалада тоолодог байгаа. Гэбшье Хятадай бо-лон бэшэһе гүрэнүүдэй үн-дэр соёл нэбтэрүүлжэ ябада-лыг һайшаадаг ябаа.

Жэжээнь, «Нюуса тобшын» 263-дхи зүйлдэ Чингис хаанай Сартуул улсын Оргиши, тус-хайлбал, мүнөө Ургенч (Узбе-кистан) хотын Ялаван, Махмуд гэдэг нэрлэгдэ хэрэггүй хо-ертой эхэ хото газарай өхө заншал тухай ярилдаһан тухай хэлхэгдэнэ. Энэ ярилдаһан һүү-лээр, Чингис хаан хото газарай өхө һайн мэдэхэ зониге мон-гол дарганарай хажууда зүб-лэгшэнүүдээр табиба.

Чингис хаан байлдажа ор-хын урда зөөбол дайсантаа төөрлөдхыг, үгээ ойлголсо-хыг оролддог байгаа.

Чингис дайсанай олонгол эр-ээдхыг һурдаһаа мэдэгдэ-гүй ябаа. Тихэдэ түмэе жу-рамтай, түргэн морин сэргын ямаршэ дайсаниг бута сохит үридэг хэн.

Чингис хаан сэргээрээ дайсандаа ходоодо үргэн дэ-лсэгтэйгээр ябажа, сэргшэдэ хөөл хошоор хангатаһаа га-на, дайсанай хэрэглэхэ юмэ усадахада хэн. Тэрэнэй хажуу-гаар, түргэн ябадалтай, холбоо һайтай сэргүүдэе байлдаа-най боложо байһан газарта хэ-рэгтэй сага, олоороо хүржэ эржэ, дайсадай дээрхэнэ ородог байгаа.

Монгол сэргүүд байл-даандаа орохоодо дайсандаа һүр-дөөжэ, гэнэдхэжэ, сэтгелгэн түргөөр сохидог. «Һалхи шуур-ган мэтэ орожо, дайсандаа дуу-һатарын намнадаг», — гэжэ тэрэ үеын түүхын номууд соо бэшэгдэй байдаг. Эгээл нимээр довтолхыг Чингис хаан эдэн захирдаг хэн.

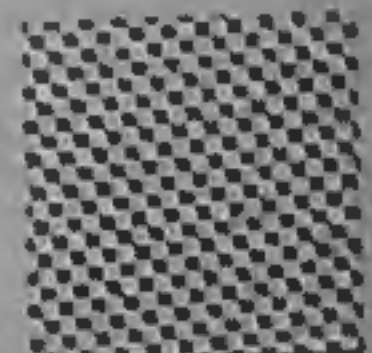
Чингис хаанай сэргүүдэй дайсаныг олол эрга-гээд, нэн түрүүн тулалдаанай газар шэлхэгдэ, сэргэй түргэн хү-дэлсэдэ һаадгүй, байлдаанай эхилхэмсээршэ шангаар, бүхэ гол хүсэнуудээрээ сохихоор дайда бэдэрдэг байгаа. Чингис хаан удаан унжагай тулалдаан-да зууралдажа байдаггүй хэн.

Чингис болон тэрэнэй уг залгамжлагшад ямаршье болбол шажан дэмжэдэг, хү-зэгтэн бүхэндэ нигүүлсэхгээр ханддаг байгаа. Баһа наймаа-шада, эрдэмтэд болон уран дэрхашууд аһа шуһа илгээ-гүй һайнаар хандадаг байгаа.

Чингис хаан хэдэ үзэг бэшэ мэдэхгүй, «ээрлиг барга» зөө-дэл байдалтай монгол байһан-шье һаа, өөһдөн эрдэм бэ-шэгтэй болохыг тон шухалада бододог байгаа. Бүхэ залуу хүрэгэй түрэлхид ба дүүнхи-дөө һурхыгнэ захиран юм. Гүрэн улсэйнгаа хүтэлбэридэ имгэтал монгол бэшэ хэрэг-лэхыгнэ нхдадэг байгаа.

Чингис хаан дутын нүхэдтөө, илэнгяа өөрынхөө өлгөн угай-хидтаа гарбалаа мэдэдэг бай-хыгнэ соерхон, зарлиг болго-һон юм.

«Нюуса тобшын» болон «Монголын мэдээсэлүүд» гэжэ һонингой мурнуудээр Б. ДАБАСАМБУЕВ хэлхэлдэ бэлдэбэ.

● ХОНИРХОЛ

Номшо хүн

Манай Согто-Хангил хуури-да Мексар Манибадараа гэжэ өхэ һонирхоомор хүн гэр бү-лөөрөө ажаһуудаг юм. Тэрэ 1923 ондо түрэн нэмтэртэй, 1945 ондо кавалерист Маниба-дараа Плиевэй морито-оньхо-жоруулагдамал бригадын зэр-гэнүүдэ абалсажа, японто-нигэ бута сохилсоо хэн. Нютаг соогоо хуушан монголой ба түгэд бэшэгтэй гэжэ тэрэ суу-гуулдаг юм. Мексар бөөбай эсэгингээ аха болохо Цыре-

нов Жамсада тусгаар баяр ба-лсхалантай мүнөөни мүнөө бо-лотор ябадаг. Юундэб гэхэдэ, богонхон болзор соо тэрэ Мексар хүбүүе зургаатайхан наһандан монгол түгэд бэ-шэгтэ хургаһан байгаа. «Ганжуур-Данжуур» гэжэ 108 ботиһоо бүридхэн эрэггүй өхэ ном бин юм гэжэ бидэ дуулаһан байхэбди. 108 Ган-жууреймнай нэгэ ботинг хадаа 52 зохиолһоо бүридхэн «Үлэ-гэрэй далай» болоно. Энэманай

хадаа 480 хуудалтай, үгышье һаа 960 ноуртай байха юм. «Үлгэрэй далайн» нэгэ бүлэ-гынэ хадаа «Буянта хон хүбүү-нэй туужа» болоно. Энэжигнэ 1714 ондо түгэд хэлхэлхэ мон-гол угсаатанай хэлэн дээрэ Үбэр Монголой Хүхэ Хотын Гүүшэ Соржо гэжэ нама хүн оршуулһан байха юм.

Эндэ һаяхан Мексар Мани-бадараа «Буянта хон хүбүү-нэй туужа» монгол хэлэн дээр-рэлхэ хурлангыгаар бурвад хэлэн дээрэ оршуулан бэшэжэ дүүргэбэ. Мексар аха гансал ном уншаад, бэшээд байдаг бэшэ, нютаг орононгөө бай-гаалин болон соёл һүзгэй хүсөөнүүд тухай һанаата бо-лодог юм.

Мексар ахатай уулзахада-мни, намда ингэжэ хөөрөө бэлэй: «Алханадамнай өхэ олон сүмэнүүд бин юм. Үбэ-рэй аршаанай бөрүүн урда «Димчэгэй сүмэ», «Үүдэн сүмэ» гэжэ нэрлэгдэнэ газарнууд бин юм. «Үүдэн сүмэ» зүүн урда тээ «Нара Хажайда сү-мэ» оршоно. Үүдэн сүмэйн зүүн тээ хүнэй гүлдирдэг «Да-ра Эхын сүмэ» бин, Үүдэн сүмэйн хойто тээ «Сэндэмын сүмэ» байдаг. Алхана уулын зүүн урда хажууда «Бадма Самбаадын сүмэ» гэжэ байха. Энэманай хадаа газар руу ороһон нүхэн. Мүлхнэ ороод, досоон хүнэй зогсоод абахаар. Нэгэ һээ гэрэй тухай газарта арбаад хүнэй абажа байхаар.

«Бадма Самбаадын сүмэдэ» нэгтэ ороходомни, «Бадма Самбаадын» гэжэ муу юмэн-тэй тэмсэдэг бурханай тархинь булгаршаһан газарта амлараа хэбтэ хэн.

Тихэдэн Жимба ламын заа-барар «Бадма Самбаадыг» дасан захиулжа асаруулаа бэ-лэбди. «Бадма Самбаадын» бурхан дахин заһагдээд, рам-найлагдаад, үнэн бээ бээлээд, Алханадахи өөрынхөө сүмэдэ һаын үдэрнүүдта табигдахаа байна...

Имэл буянтай, олсной ту-лөө оролддог, онсо һонин хүн манай Согто-Хангилда ажа-һуудаг юм.

Д.Р. ЦЫРЕНКАПОВ.

НИМЭЛ ЗААН

«Пенсида» гараашье
Тесса, Тарра гэжэ нэ-
рэтэй циркийн артист-
ка ябаһан эвэн конь-
кигаар холжорхо дү-
рэтэй зандаа. Рели-
кова ношкы дээрэ
эхэл дүрэтэйгаар га-
ранжа, үнн удаан хол-
жордог юм. Калифор-
ния штадай үргэн эхэ
өлүүр дээрэ тэрэнине
годо харахаар байдаг.

ТАСС-ай
ботокронито.

Энэ һонирхолтой

ХҮЛӨӨ МАРТАЖАРХЕО...

Транспорт ёоо ялгараа, юугээ-
шье мартжа болохош. Харин
япон Нинига тоодо аянуудад
залуу илгэ хүн такси соо хүлөө
мартжархео хэ. Зохидснооо
оромжо, сэрхөн хайрсаг соо хэг-
длэн хүлэй эзэнине полициинд
бэдэрхэ баятай болобо.

Тэдэ тэдэнэрэй эхэ зобосшье-
гүй бейтар, залуужан врач-орто-
пед полицинда хандаба. Клиникэ
соо тейраһаң хүлөө лаборатори-
до абаашежа, үбдэгэй яһанай шэн-
жэнүүды шалгаса гэжэ абаһаң
врач полицииндята ойлгуулба.

**ГАЛТА ГАЗАРНАА
АЛЯСКА ХҮРЭТЭР**

Монтевидеоодо ерхэн Аргенти-
ныг залуу, айл хазар мореор
бүхы Америкы — Галта газарнаа
Аляска хүрэтэр — ниталэн гэр-
хые шиндэбэ. Ная гэрлэнэн эдэ
хоер эвсхөн һарыаа ингэжэ үй-
гэргэхые шиндэбэ бшуу. 40 мян-
ган мода зайе тэдэнэр дүрбэн
жэл соо гаталха. Тэдэнэй хэлхэ-
нэй өһоор, аян земдэнэ эхэл хүн-
дэмүүшэ халуунаар утһыа.

Дүрбэн жэл соо аялшалһанейн-
гаа һүүлээр Роберто Беттина хо-
ер Аляскын Приод Бей гэжэ то-
тагта ажаруухадаа, хараһан, үзэ-
һэн юмэн тухайдаа ном бэшхыа
хараална.

ҮНДЭР НАҺАТАЙШУУЛАЙ НЭГЭН

Мероккодо ажаруудат Кхадун өн
Мохаммед Эль-Абдия гэжэ түр-
һөөр 130 жэлэйгээ ойе һаяхан
тэмдэглэбэ. Энэ үндэр наһатой
хүтцөө үбдэхэ үбшэнгүй, үшөөл
гэр согуураа һөлһирһөөр зандаа.
Мусульман шажанай бүхы өһо
жанһануу, ас сажыа шадахагүй
байһандаа наһажал эхэнэр эхтэ
голхорю. Энэ үндэр наһатой үйи
хада хүтшэн эжы болоһон аша
басаһанейдаа ажаруудат. Хоер ба-
саһадын мүн лэ үндэр наһатой
байгаа. Зуугаа шөһөжэ ябатарса,
тэдэнэр наһа бараба.

БРОНЗО ЗЭБСЭГТЭ ҮЕЫН...

Йеменэй Араб Республикын га-
зар дээрхи бронзо эбсэгтэ үеын
эгээл өхэ спог Амран хото ша-
дархи Бейт-Маджли нутагта ой-
рохоно олдсо. Тэндэ олдһон
бронзо буу эбсэгүүд, гоолто
зүүдхэлнүүд, шебар эмһартанууд,
гэрэд бусад хөшөөлнүүд 3 мянга
гаран жэлэй урда тээ бүтээгдэн
байгаа гэжэ тодорхойлогдоо. Мэр-
гэжэлтэдэй һанамжын өһоор эг-
дһээ олдһон эдэ бүхы зүйлнүүд
эрдэм ухаанай талаар үнэтэй сэн-
тэй. Эдэ бүтэдэ хүн туралһан
хүтжэлһын мүнхэлһэн Аравийн ха-
хад ералей урда хубида эртэ ур-
дын соелой түүхын талаар манай
эрдэм ухаае нилээд нэмэхэ байна.

Тухайлбал, манай ээрын урда
тээхн гурбадахн манган жэлэй
һүүл багта Бейт-Маджлинин оршон-
до эртэ урда саста ажарууһан
хүнүүдэй, угсаатай соел болбо-
сорол мүнөөнэй Палестинин газар
дээрэ ажарууһан угсаатай соел
болбосорол адлирхуу гэхэн тоб-
шолол хэхэ арга олгосо байна.

ВЕЛИКОБРИТАНИИН БАЯШУУЛ

Великобританиин 200 эгээл баян
хүнүүдэй списогыа «Санди таймс»
мэгэзинь журнал толило. Тэдэ-
нэй хамтын баялиг 48 миллиард
фунт стерлинг юм. Энэнь ороной
бүхы национальн продукция 9,4
проценть болоно.

Великобританиин королева Ели-
завета II эндэ түрүү һуури эзэл-
нэ. Тэрэ 6,7 миллиард фунт стер-
лингийн сэнтэй баяллитай юм. Жур-
налай тоолон гэрлэһаней өһоор,
мүнөө Великобританида 11 мил-
лиардер тоологдоно.

ХАРТААБХА, АИПА, АРАКАЧА

Поругай Аандада нутагтай хар-
таабха хадаа шэһинсэ, барайгар
болон кукурузатай хамта хүн тү-
рэлтэнэй эдэ хоолдо ородог гол
зүйлнүүд болоно гэжэ эрдэмтэд
батална. Гэбэшье Аандын нутаг
зоной эртэ урда сатһаа хойшо
тариха ургуудат бусад түмһэн
тиммашье үргэнөөр мэдэжэ бо-
лоогүй.

Жашын, инкэнүүдэй тарихы
ургуудат бейһан аипа хадаа са-
ган үнгэтэй түмһэн хүн зоний
аунда муртэй мэдэжэ бэшэ юм.
Тарихине шанжада, эдэ хоол
болгоно бэлдэхэдэ, японедат
адлирхуу айттай. Сөгөөн мор-
хообтол адлирхуу ерекча Евро-
подо мэдэжэ болоходоо мэдэ-
гүй. Тэрэ сөмдөрөй, капуста бо-
лон шараһан каштанда адлирхуу
юм.

ТАКСИСТ ХЭНЭЭГДЭЭ

Нью-Йорк хотын пассажирнуу-
дай болон диспетчерск аялһан
хүдэлмэрилхшэдэй гомдолоор
таксист В. Гандос гэдэг оуудай
урда зогсоо, Ушарын гэхэдэ,
тэрэ гудемжда гараа үргэжэ бай-
һан хүнүүдэй хажууда зогсонгүй,
гарадаг. Диспетчернуудат бүүдү-
лигээр хандадаг, пассажирнуудһаа
үлүү мүнхэ абадаг, пассажирнуу-
дай дүрэдхэн замаар абажа
үгэдэггүй бейшоо. 1986 онһоо хой-
шо тэрэ дүрмүүдэй 119 пункт
эбдһэндэ тоологдоо. Тини В. Ган-
дос Нью-Йоркын эгээл бүүдүлиг,
муу абери хантай 9 дорой жо-
лоошодой списогэй эхэндэ гара-
жа, хүн зонине зөөхэ эрхэһээ ха-
һагдаа.

Эндэхи таксистнууд пассажир-
нууды зөөхэ эрхэ олгоо лицен-
зтай болохын тула 100 мянган
доллар хүрэтэр мүнхэ түлэдт юм.

ЗЭМЭЭЗ САГААРУУЛЖА БОЛОХО

Богонихон болзорсоор эрхээ
хаһагдһан шэйцэрнууд аша үр-
тэй нитын хүдэлмэри хэжэ, э-
мээз сагааруулжа аргатай болобо.
Энэ туршала 1995 он болоһор
эндэ үргэлжэлхэ юм.

Превителһтын шиндхэлһэнэй
өһоор, турмын үдэр бүхэн 8 час
соо үргэлжэлһэн хүдэлмэритэй
адлихогдохтай. Зэмэтэ юур тин-
хэдэ гэртээ байжа болохо юм.

126 ДАХИН

Кемидэ ажаруудат Арсантус.
Акуку Огвелла гэжэ орондоо
суутай болоһон. Тэрэ 72 үһен-
деа хуулита 41 һомготай. Эндэхи
луо гэжэ үндэһэ яһаһанэй эмшэ-
лээр олон һомготай бейлге амар-
шалагдадаг юм: олон һамган бай-
бал, олон үхибүүд гарха, олон
үхибүүд байбал, ажарыда худал-
хэ хүнүүд олон байха гэжэ тоо-
логдодог.

Огвелла 27 хүрэтэрөө 126 дахин
һамга абаһан һамтартай. 85 гэр-
лэлгээ тэрэ урагшаруудэ тооло-
жо, һалһан бейдаг. Нютегай «Ке-
ния таймс» газетын тэмдэглэһэ-
нэй өһоор, энэ хүн дэлхэйдэ да-
мы түрөөгүй. Мүнөө тэрэ 497
хүбүүд, басаһадтай, 185 аша эх-
нэртэй, Огвеллын гэртнэ бари-
жа уулзаха гэжэ бэрхэтэй юм.
Нэгэ һамгаһаа мүнөөдэдөө үр-
гэлжэ нүүжэ абадаг шуу.

КАРАТЭ БОЛОН БУСАД

Элүүржүүлһын комплексуудай
«Киев-90» гэжн уласхоорондын
фестиваль Украинын минислэл хо-
тодо май һарын хөхөө болоһон.
Тэндэ Япон, Венгри, Итали, Юго-
слави, Греци, ФРГ болон манай
ороной команданууд хабаадажа,
зүүн зүгэй берилдөөн, атлетиче-
ск гимнастика, аэробико гэхэ мэ-
тээр туршалсаха юм.

Энэ хэмжээһээ ороһон мүнхэ-
нэй бага бэшэ лүбнэ Чернобы-
лийн усалһаа гэмэлтһэн үхибүү-
дэй фонддо оруулагдха.

ЭЖЭЛЭЭ ОЛОО...

Луцкын «Байгали» гэжэ мага-
зин дээрэ юрэ бусын гүлбэхэ
бич болобо. «Чикаго, август. 1989,
номер 4392» гэжэ латаар бэшээ-
тэй сахариг тэрэнэй хүлдэнэ ула-
тай байгаа.

Алар холоһоо абаһан айлһан
нутагтай гүлбэхэнуудтай амар-
шөгүд байхаһаа гадна тэднэй-
гээ дундаһаа нэгэ эмэ гүлбэхэ-
гай эжэл болоо.

Энэ аялшалаһын эзэнине ха-
наһаа олдохо гэжшэбэ

«Советская торговля»
газетһаа.

6-дахн хууд.

УНДАА-ХАЯГААА-ГАА БАЯН-ЛЭ-БАЙГАА...

**БАЯРАНДА
БАЙГААШЬЕ НАА...**

ФРАНЦИ. Понт-
Скорфф гэжэ фран-
цуз городтохи зоо-
паркида барасай эдэ-
хэн хөөрхэн гүлгэд
түрөө. Барас арьла-
танай баранда бай-
гаад түрэхэ гэжшэ
эхэл хомор юм. Тин-
мэхээ хоер гүлгэдэй
бич болоходо, горо-
дой зон хэды өхөөр
баярлааб! Зоопаркын
директор Магеникс
Томас (зураг дээрэ)
барасай гүлгэдые үнэн
зүрхэнһөө эрхэлүүлэ.

ТАСС-ай фото.

Хэжэнгын Буддын шажантанай бүлгэмэй (ХАНДАЛГА)

Хэжэнгын районий буддын шажантанай бүлгэм болон бүхы хүзэгтэн бургаастай гэж газарта, дасанайн хажууда буддын шажананай нэнгин хүлдэ болохо Джарунхашорой субарга бариха гэж шийдэбэ. Энэ субаргын хэмжээг — 44 метр утгатай, үндэринь ганжаргата 33 метр болохо юм.

1990 оной октябрийн эхээр манай урлал тогтоожо, Непалей (Балдын ороной) дээрээ түрэлтэ Дугла Римбүүшэ дасандемнай ерээжэ, субарга бариха газарысманай ариудын арамнайла, бүмбэ жоужа үгээн байна.

Мүнөө дэлхэй дээрэ гэнсэхан Джарунхашорой субарга Непалай нислэл хото Катманду хотын хажууда байдаг. Буддын шажананай ёһо заншалаар энэ субарга хэдэн арбаад мянган жэлэй саана Ганшэ (түбэ-дөөрөө Осорон) бурханы галбата баригдахан түүхэтэй.

Джарунхашорой субарга хэдаа гурбан сагай, арбан зүгэй хамаг бурхан болоод бодисаданарай сэдхэл, хоггүй номуун бэрин шүтөөй гэжэ алдаршалан бэйна.

Хэжэнгын дасанай дээдэ зиндаатай поменарай болон

хүзэгтэнэй оролдолгоор 1919 ондо эндэ дурсагдаша субарга баригдахан түүхэтэй, тинхэдээ энэ субаргамнай гансашье бурхад орондо бэлэ, харин бүхы Монгол, Түбэд ороноудай ори ганса субарга байхан байгаа.

Урдэнь байхан энэ субаргамнай хэмжээр тинхэшье ехэ бэлэ нэн, утань оройдоо 11 метр байхан юм. Субарга Чисаанын, Хелгын, Хорин, Яруунын, Мухар-Шэбэрэй, Загарайн, Агын зоной болон дасануудай мүнхэнэй, эд зөөрин хүсөөр баригдахан байна.

Джарунхашорой субарга Хэжэнгын дасанай бүхы барилгатай хамта 1937 ондо бутладаа хандаргагдахан юм.

Мүнөө баригдахала байхан субаргамнай гүрэн соомнай боложо байхан хубилган шэнэдхэлгын үрэ хубинь боложо, орон соохи олон аһатан, арад зоной, хүзэгтэнэй ханаа сэдхэлэй нэргэн мандалгын эхин боложо үгэхэнь гайхалгүй.

Джарунхашорой субаргын барилга хэдаа манай хүзэгтэй зоной эхэрхүү заншье бэлэ, хара амияа харалгашье бэлэ, харин абажа ябахан ёһо заншалаа нэр-

гээхэ гэнэ хүсэл алар да- лөөд жэлэй саана манай үг гарбалай, эхэ, эсэгэ, үбгэ эсгэнэрэймнай баригдан аад, аюулга муухайгаар хандаргагдахан субаргыг шэнэлэн бодхосоо гэнэ зорилго болоно.

Энэ ехэ барилгын сэн хүсэд тоологдоошьегүй хаа, тухайлхад, хэдэн зуугаад мянган түхэриг сэнтэй болохо гэжэ баглагдана.

1991 оной хабар болотор 400 мянган түхэриг нотаг дээрээ суглуулжа болохо бди гэжэ тоолонобди.

Имэ ушарһаа энэ ехэ барилгата өөһдөө гансаараа хаян сагта динлэхэгүй хэбэртэй болонбди.

Эрхүүтэй областийн Нин- неуанскааа эхилээд, Амар мурэн хүрэтэр ажонудад аха дүү тэднэдээ, шажанай бүхы хүзэгтэйшүүлдэ энэ нэнгин барилга болохо Джарунхашорой субаргада мүнхэн болон элдэб зөөри суглуулжа, хайн дуранайнгаа хубитые оруулхыетнай үнэн зүрхэнье урлалнабди.

Имэ сэт нээгдэбэ: с. Кичигэ, отделение Агро- промбанка, счт № 70101 «На субарган».

Хэжэнгын районий буддын шажантанай бүлгэм, Джарунхашор субарга барилгын комитет.

НАЙХАН СЭДЬХЭЛ, СЭБЭР НЭШХЭЛ ЮУНЬЭЭШЬЕ ШУХАЛА

Бүмбэрсэг дэлхэймнай хосорон халахаа байна гэжэ хүлэи үедэ хөөрэлдэдэг болошонхой. Олохон хүнүүд бурханы ном соо энээн тушаа шэнжэнүүдмэ бэдэрхэ гэжэ оролдошоно. Эндэ хаа «Текстильщик» гэжэ соелой байшан соо долоодохи үдэрэй адвентистнүүдэй ном уншалга боложо, нилээд олон зон суглархан байна.

Адвентистнүүдэй Шэтын сүмйн пастор Андрей Левтер юрын үгнүүдээр ойлгосотой тодоор бүхы юмз ойлгуулжа үгөө:

«Бурханай ном соо хэзээ нэгэтэ эсэс ерэхэ гэжэ хэлэгдэнэ. Эсэс гэнэ үгэе буруугаар ойлгохон хүнүүд бүмбэрсэг дэлхэймнай хосорхо гэжэ ханана бшуу. Харин бодото дээрээ тулжур туйган байдал, зоболон, харанхы мунхаг байдал үгэ хэгдэхэ, хосорон халаха гэсэн удхатай. Имэ юмэнэй үгэ болоходо шэнэ үе өрөжэ, хүн түрэлтэн сэхэ сэдэр замаар дабшажа, юун- нээшье айхаа болихо».

Ном уншалгын дүүрэхэдэ Андрей Левтерһээ хэдэн асуудалнуудые һурааб:

— Танай мургэл гэхэ гү, али нургаал эрдэм наука- тай хайшан гэжэ тааранаб!

— Еһотой шажан мургэл гэхээ эрдэм наука- тай тэмсэдэггүй юм. Эрдэм наукин баримтануудые шажан мургэл хайшан дэм- жэдэг, зүб гэжэ тоолодог. Жэжээлбэл, эрдэмтэд бүм- бэрсэг дэлхэе бүмбэгэ шэнэ түхэрэи, монсогор гэжэ тодорхойлон гээшэ. Эзэникеи шажан мургэл мүн лэ зүб гэжэ тоолоно. Эндэһээ бодоод үзэхэдэ, эрдэм наука христийн шажангай дүү гэхэдэ болохо.

Корр.: Манай политиче- ски ажабайдалда эрдэм ху- билалта боложо байхынь харанабди. Энэһээ гадна нацинуудай хоорондо шү- ната тулалдаанууд, харата муурай хемороон гэхэ мэтэ таһалданагүй. Эгээл ямар юмэ хэһэнэйгээ түлөө имэ байдалда ерээбиди! Хэн ээмэтэйб!

— Бурханда шүтэхээс боли- хон сөгһөө хойшо хүнүүд хоорондоо хемороотой, эб- гүй ажаһуудог болошон- хой. Харин бурхан багша гэшмэний эбтэй эетэйгээр ажаһуушы, нэгэдэхье урлал- дэг байха юм. Нэйн хай- хан сэдхэлтэй, сэдэр нэш- хэлтэй байхын тула бурх- да шүтэхэ, бурханы ном уншаха хэрэгтэй. Бурханда шүтэлгэ хэдаа хүнине сэхэ сэдэр, эгээн зүб амда гар- гадэг гэжэ юрэ хэлсэдэг- гүй байха.

Корр.: Муу муухай юмэ хайн юмэһээ хайшан гэ- жэ нлгаруулхаб! Ушар юб гэхэдэ, муу ханаан бодол- той хүнине хайн хүнһөө нлгаруулханы хүшэр байдаг. Тинхэдээ шолмоос бүхы юмэ ударидаха болоно гү!

— Үгэе асб дээ. Бурхан багша шолмосые таһа да- раад байдаг гэжэ мэдэхэ хэрэгтэй. Хэрбээ шолмосой бүхы юмэ ударидаха бо- лоо хаа, дэлхэй одоол хо- сорон халаха туйлдаа хү- рээхэ.

Корр.: Манай орон дотор хүмэнүүд, дасан дугангууд гүрэнһөө амааран болго- доо нэн. Хүлэи үедэ ша- жан мургэлдэ бусалга бо- ломо байна. Имэ байдал- да гүрэн санаартаантай ня- та холбоо барисаа тогтоо- хье оролдоно гү!

— Гүрэн шажан мургэ- лые хүндэлхэ еһотой. Тин- гэгүй хаа, санаартаанда туй- лай ехэ хондол ушаруула- даха. Олон жэлэй саада тээ гүрэн санаартаантай бай- далда хамарон орожо, бу- хы юмэ халган хосороо- хон гэжэ мэдэнбди. Тээд мүнөө тэд ондоо сэг хүрээжэ ерээ. Санаартан болон гүрэнэй хоорондох хэрл- сеаншье хайн тээшээ ху- билжа захалаа. Жэжээлбэл, гүрэн шэнэ сүмэ, дасан ду- гын барилгада туһалемжа хүргэдэг, газар үгэдэг бо- лонхой. Энэһэй хайн хай- хан хэрэг мүн.

Корр.: Мүнөө олохон хү- нүүдэй доторой байдал ху- билжа захалаа. Хайшан гэ- жэ хараа бодоодоо зүбөөр шэглүүлхэ, бата найдамтай болохо гэнэ асуудал га- ража ерэнэ.

Бүхы хайн хайхан юмэн- дэ эгнэхэ, найдаха гэшээ юунһээшье шухала. Иисус Христос бурханы номно- лыг зүрхэ сэдхэлдээ бү- хөөр адуун абаха, тэрээн- дэ шүтэхэ гэшээ манай уялга.

Корр.: Экологическа аюул боложо магадгүй гэжэ хөө- рэлдэнбди. Имэ хөөрөл- дөөн хаанаһаа эхитэйб!

— Хүн гэшээ оршон той- ронхи байгалида хайша хэрэгээр, ямаршье хосюу- салгагүйгээр хандадаг бо- лошоо. Тинхэдэмнай бай- галын маандалаа үнөөгөө сбажа магадгүй. Хуули гу- рим, ажибойдалай жөлг зоршам эбдэлгэ, бүхы юу- мэндэ ёһо тэдмэс хандалга экологическа аюулда элн табижа магадгүй.

Корр.: Атэс хүмүүжүүлгэ тухай, тэрэний ашаг үрэ ту- хай хөөрэлдэлтэй гү!

— Атэзмэйн хойшолон мүнөө элээр харагдажа байна. Манай общество бурханы ном уншахаа бо- лиходоо, хэды ехээр хохи- доноб гэжэ мүнөө ойгожо байнабди. Нэһатэй хүнине хүндэлхэ, хайн хайхан юу- мэндэ үнэн зүрхэнье эти- гэхэ, нигүүлсхы сэдхэл- тэй байха гэжэ мэтэ мэдэ- рэлнүүд нэнгин гэжэ мэдэ- хэ шухала.

Корр.: Айдаһа хүрэлгэ, бээс барилга шажан мур- гэлэй онсо шэнжэнүүд гэжэ Б. Гассенэй хэлһэн үгнүүд хэр хуушарааб!

— Ажгүрхэлгэ, нэшхэл- тэй байха, бээс барилга, айдаһа хүрэлгэ гэхэ мэтэ мэдэрэлнүүдые хайшааха байнаб.

Корр.: Тинмэл хуби за- латай байгаа гэжэ бүхы юмэнтэй эбсэхэ гэшээ зүб гү!

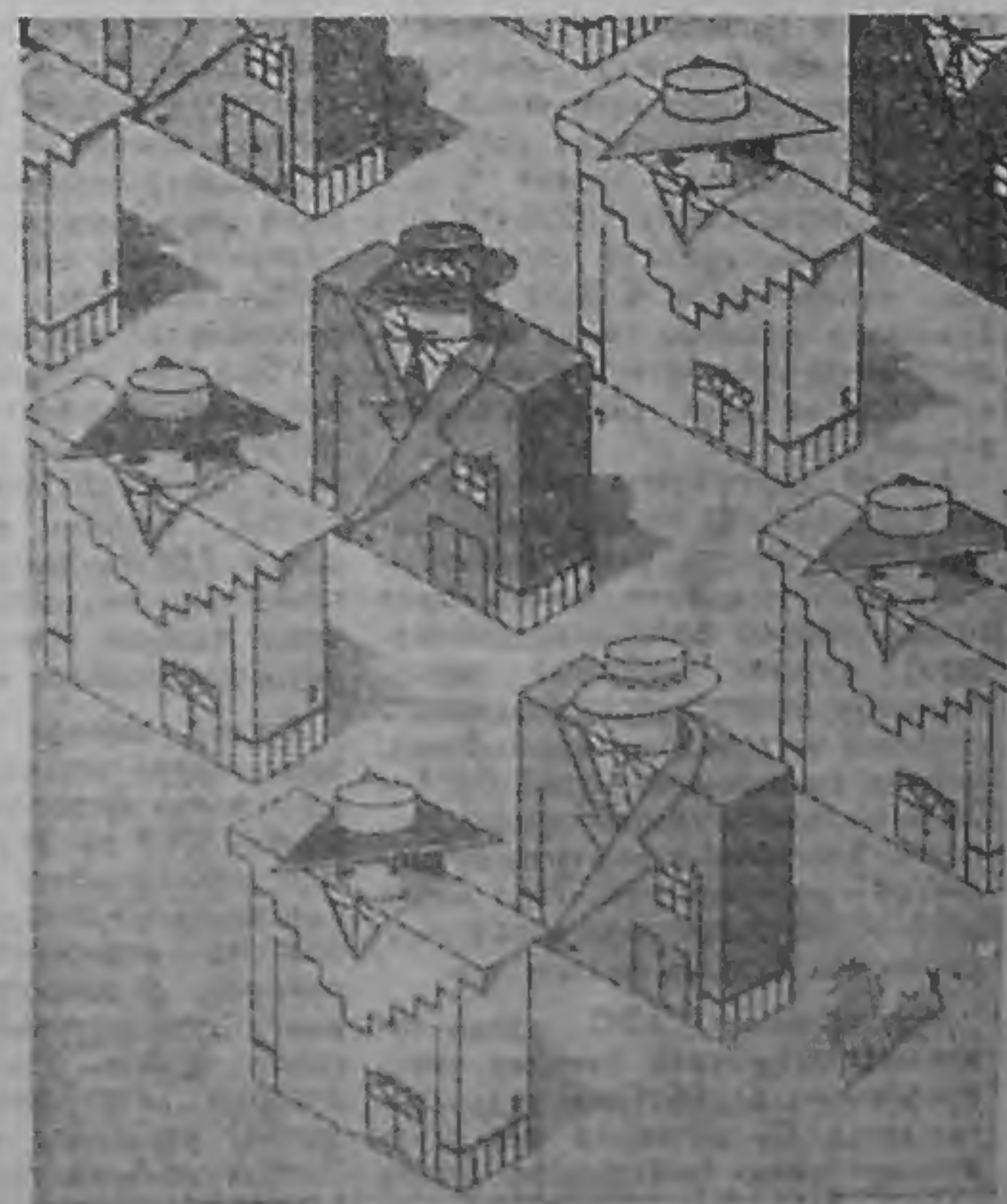
— Хуби ээлен гэшэмнэй юмн бэ! Энэ асуудалда хө- риусажа шэдаха хүнүүд бин гү! СПИД-һээ, наркотигууд- хаа, бүхы муу муухай юу- мэнһээ бээс нэрлэхэ гэ-

бэл, хүн гэшээ өөрыгөө ар- шалан хамгаалха, ходо ариг сэдэрхы сахиха гэжэ орол- дохо еһотой болоно. Тин- хэдээл өөрыгөө муу юу- мэнһээ хамгаалха гэжэ тэрэ мэдэнэ бшуу.

Корр.: Христийн шажан- гай хүнэй абарн занда хэ- ды хайнаар нүлөөлдэг бай- ханиме мэдэнбди. Тээд атэзмэ эдэ бүгэдэниие үгэ хэжэ хэды ехээр орол- дооб..

— Хүлэи үедэ хүн зоной зан хубилшоо. Ингэжэ гэм- тэ ябадал гаргалга, нэһатэй хүнине хүндэлхэгүй ябадал ходо ушарна. Үхибүүд ту- ралхидөө хүндэлхээс боли- шоо. Зорим эхэнүүд үхи- бүүдээ орхижорхигооо ха- нана. Бурхан шажанда шү- тэхээс болихо гэшээ нимэл хойшолонтой байна ха юм. Хүн зонине хайхан сэдхэл- тэй, болбосоролтой болго- хо, тэднэй зүрхэ сэдхэл- дэ хайн үрһээ тариха гэ- шээ манай уялга болоно.

МАН-ай журналистикын секцийн гэгшүүн Наталья АНДРЕЕВА хөөрэлдөө үнгэргэбэ.

ВОКЗАЛ ДЭЭРЭ УУЛЗАТАРАА...

Колга Гастроном гэж нэртэй хүбүүн ажлаа үргэлжлүүлж байна. Тэрэнэй фамилийн ямар үгдэстэй байсан тухай тайлбарилгад яахамнай даа. Яагаа хэргээрээ нээх, Колга мэдэхэ хүнүүд нэрээрээ нэгдэжээ нэрлэжээ үзвэггүй юм. Гастроном гээд л нэр шэлэнхэй бэлэй. Энэ хүбүүн архи хэдэн дахин үнэтэйгөөр худалдажа хурданхай байгаа. Колга Гастрономой хара хэрэг элэрүүлэгдэжээ, хүбүүн гурбан жэлээр эрхэ-нээ хайгадана, 5 мянган түхэрэг яла түлээн, автомобиль болон япон видео-аппаратурааа хайгадана байна. Имээ өргөөр хүн зоной мунга хугалха гэдэн

хара бодолдоо эзэлэгдэн хүбүүн хэлээгдэхэ ёшоороо хэлээгдэбэ. Хүнийнөө магазинудай хаалтатой байхыг хамба-шалан, Колга Гастрономдол адли ханаамгайшуул эрхи хэдэн дахин үнэтэйгөөр худалдадаг байна. Одоошье коммерческэ магазин нээгдэхэд, нимэ үзэгдэлүүд дайралдахаяа болгох байха гэж ханааар байгаа. Энэ магазингаа оро-нон орошын эхэнхи хуби заводто болон худалдаа наймаанай предпринимудта оруулагдаха түсэлтэй. Ингэ-жэ алишье талаа тухтай хэрэг үүсхэгдэбэ гэжэ ханааар байгаа юм.

Гэхэ зуура, өрхи үүхыг ханаахан заримашуул го-родой нэгэ заханаа нүгөө захад ошохоо залхууржа, түмэр замай вокзал тээшэ шуумайшадаг байха юм. Юрын лэ салин хүлэ аб-даг юрын лэ совет эрхэтэд аяар 25 түхэригөөр шэл эрхи худалдажа абахадаа, эхэ мунга гарганабди гэжэ бо-лайшье эхээр ханаадаггүй. Юрадөө яахан жэгтэй бо-нин ажбайдал хүрээ эр-бэ гэжэб гэжэ гайхааар... Гороной район бүхэндэ коммерческэ магазинудыг нээгэ хаах, хайн байгаа. 25 түхэригөөр бэшэ, харин 20 түхэригөөр нэгэ шэл эрхи худалдаха ёготой гэжэ

амагдана. Тийгээл Колга Гастрономдол адлирхуул зо-ноо наймаашаа хомор бо-лохо юм. Архи худалдажа абаха талонуд нэгэ тү-рүүлжэ эхилээ. Эндэ нээ ОВХСС шалгалта үнэгэр-нэ эхэл хонин ушарнууд-тай дайралдах байна. Байгша оной найма харин туршада хүн зондо 2 мил-лион 85 мянган талон та-роагдаа гэжэ тодорүүл-даа. Гэхэ зуура, худалдаа наймаанда аяар 3 миллион 43455 талон оронон байха юм. Аяар миллионхоо үлүү талон хаахааа бин. боло-шооб!

Типографи — горгүйсэд-ком — райгүйсэдком — ЖЭУ — худалдаа наймаан. Имээл даа талонудай зам. Гэхэ зуура, худалдаа наймаанда саархан талонуд-най эди шэдтэй болош-дог байха юм. Жээшэлбэл, аршин магазинда ута гэг-шын ээлжэндэ зогсожэ, талонхоо харбайжа, архи ху-далдажа абаха гэжээт. Үнөөхи үгдэн талонтой нөөргөө худалдагдана. Имээрхүү ушарнууд али олон дайралдана гэжэ эл-ирүүлэгдээ.

Ушөө тийхэдэ хуурмаг талонуд зохиогдоно. Яхад-наа ерэнэн хоёр хүн манай бурладта ажаагуушадта аяар 10 мянган талон худалдаан байха юм. Өөхэдэмнайшье зарим хүйхэрнүүд хуурмаг талонудыг зохиожэ, архи үүхэ дуратайшуулда үнэтэй-гөөр худалдана.

Списогээр архи худалда-даг болохо дуралдал мэр-гэжээтэ оруулаа. Яхадта үнэнэй нимэ гуримтай бо-лонхой...

Хүнүүдтэл адлаар хээсэ ажаагууд болгохобди!

Дмитрий АЛТАЕВ (фото), Елена СЛУГИНОВА фоторепортаж бэлдэбэ.

СЭБЭР НЭШХЭЛТЭЙГЭЭР АЖАҢУУЖА НУРАЯЛ!

ШУХАЛА АСУУДАЛ

Эгшэ хүсэ гаргадаг хэмэл газар-нуудай хүн түрэлтэй эжэл ябуул-гын бүхы талаа үргэнөөр ба түргэнөөр нэбтэрэн орожо байн-мүнөө сөгта мон гергадэг радиа-цида оронон хүнүүдэй тоо улам олон болоно.

Тэрэнэй хорото хүснэе зоникс хамгаалга мүнөө тон шухала асуу-далнуудай нэгэниинь болонхой. Ургамалы болон ан амьтадыг аймга, тэрэ тоодо хүнүүдыг, хэ-дэн зуу миллион жэлдэ хүтжэжэ, ургамал байхадаа, хэмэл бэшэ, тарин естествоны (байгалийн) радиационно хүснэй сэг үргэл-жын нүүлэн доро байдаг байгаа. Тиймэнээ радиаци гээшэ ажаагуу-далайнхон төлөршөгүү шухала эр-хэ нүхээл мүн гээд харагдаха ёготой.

Манай республика радиацион-но байдалайгаа талаар аяар гээ-шэб гэжэ хаража үзэе. Чернобы-лин АЭС-нээ хоно байдаг тула оршон тойрон байдалай (гамма-фон) хуушын хэбээрээ гээшэ. Нүүлшын экологическэ биолетей-соонной үгтээн баримтын ёшоо, бурлад ошондойнай часай 0,014—0,016 миллирентгенэй оршон тог-тонги, Тийгээшье энэ сөгто хубил-даггүй гэдэн аргагүй. Тэрэ часай 0,020—0,030 болон дээшэшье мил-лирентген хүрээ болохо юм.

Чернобылин АЭС дээрэ то-лоолдонон аюулай нүүлээр улс-хорондон элдэб эмхэнүүд, мэр-гэжээтэд ба олонитэ энэ асуу-далаар эхээр хонирдог болоо гээшэ. Тэрэнээ уламжалан, ма-най орондо болон гадаадашье зоний элдэб газарнаа абажа бо-лохо эрхын хэмжээн харагдадаг болоо. Тэр бэйра соо радондо ба тэрэнээ тааржа гардаг про-дуктнууднаа, мүн рентгенээр таралдаг ийрхискэ аргинууднаа тооалартоно моголди. Хэрбээ

архинуудай рентгеней холбоотой арга хээдээ, бүхы дүримүүдэе баримталаагүй нэжэ, РСФСР-эй, СССР болон БССР-эй регионууд-та ажаагуушад шигээр хүнүүд радиацинаа гэмэлтэжэ болохо юм.

Рентгенолог болон радиоло-гийн үдэ шаарыг элүүргүүлгын бүхы комплексо соо бодотоор сэгнэнгүй байжа болохгүй. Хэди тиймэшье хаан, тиймэ шэнж-лэлгэнүүд үндэнэ баримталааар хэгдэхэ ёготой.

Энээнээ уламжалан, үбшэн-ниин элээ хүснэй хүсөөр шэнж-лэлгэ хэмэе хэн үбшөөхэ ёго-тойб — өргөлдөг арам гү, али рентгенолог, радиолог гү!

Үбшэлхэн хүнийн аргалжа бай-хан арам лэ рентгенолог, радиоло-логуудтай үбшэн хэлснэйэй нүүл-ээр энэ асуудалыг шиндхэ хэ-рэгтэй. Харин ороонуудта, жэ-шээшэ, ГДР-тэ, аяар нэгэн үбшэн-тэндэ рентгенээр шэнжлэхэ хэ-н урда заабол архинуудай конси-лиум зарлагдадаг юм.

Хүнүүд ажалда орохо дээрэ, заримашуул жэлдээ хэдэн дахин рентгенээр шалгалта гардаг. Бу-рыадай ССР-эй Элүүрыг хамгаал-гын министерство зоний абажа боломоор рентгенэй хэмжээ бага болгохо зорилготойгоор нэгэ-лэмжын флюорографическэ ха-ралга гуримшуулжа, ондоо бол-гонон байна. Ухыбуудтэ тухай өнхорал хандуулагдажа, таарам-жигтэй захиралта тэргэдээ нэм. Хэрбээ үхнүүд түрүүн 7—12 на-ханнаа рентген харалга гардаг нээ, республикын Минздравтай 1990 оной январин 31-дэ абахан захиралтын ёшоор, 15-наа дээшэ наханнаа, 12 наса соо нэгэ дахи-наа олон бэшээр рентгенээр шэн-жэллэхэ хүүлэхэ болонхой. Тий-хэдэ багшанар, хүүгэдэе, ургам-жэ абаа залуу үгтэниин хүмүүжүүл-

даг эмхэнүүдэй худалдарилашад, нийтин, эдээ хоолой, худалдаа наймаанай, медицинскэ худалдари-лэлгээд рентген-харалга заабол гараха ёготой.

Тэрэнээ гэдэе нарийлжа, на-райлханай нүүлээр гурбан наса хүсөөгүй, хүсээ үбдэнэн эхээр-нууд нэгэргэлгын флюорографи гараха ёготой гэжэ тус захиралта соонь заагаат.

Үбшэлхэн хүнүүдтэ амбулатор-но эрхэ байдалда рентген шэн-жэлгын хэгдэн байбал, тэрэ-нэй болонцада оруулгдахадэ, рентгенээр шалгалта дахинэ хэг-дэхэ ёготой. Хэрбээ энээнэй та-да дахинэ дуралдахаа хаан, шалгалта гаралхан тухайгаа арам-та хэлхээс бү гайхат. Тийхэдэ аяар мэргэжэлтэйгээ, хэди жэлэй санталгаа мүн лэ мэдэхээс хэ-рэгтэй юм. Рентгенээр хээсэ шэл-гуулан тухайтай, тэрэнэйтай Аунгууд гээшэ мэтын тэмдэглэлүүд аяар нэгэн документ соотнай бэ-шэгдэнхэй байха ээрэгтэй. Угы байгаа хаан, пациент өөрөө энээн тухайгаа асууха эрхтэй гээ-шэ. Эдэ бүхы зааберинуудыг ба-римталаада, радиационно аюу-гүй байдал бээдэ хангаха байн-та юмтэ.

Манай станцида радиацион-но холбоотой олон тоото асуудал-нууд аромол байдаг. Жээшэл-дэ, республикын радиацион-но оршон аяар гээшэб! Хэмээ өхлөг нээ, юушээ дуудыдөнб! Энэ талаар гэр байрала, дачаа шалгуулжа болохо гү! Ногоон дэлгүүр дээрэ худалдагдадаг про-дукци соо радиационнуудай хэ-дэ шэнжлэнь шалгагдадаг гү! 1990 оной апрелин 11-дэ Украин-нын ССР-эй Днепропетровск об-ластьхоо Улаан-Удын маханай ком-бината асарагдахан махан ра-диацион байгаа гү!

Улаан-Удынман болон REPUB-лика соохи газар дайда дээрхи агварнай, ондоогоор хэлхээдэ, гамма-оршомнай, байгалийнхи шэнги юрын, «нулевой» гэжэ кэр-лэгдэдэг юм. Улаан-Удэ соо энэ-тэндэ аномальна бишхан үзэг-дэлүүд гаржа байдаг. Зүгөөр тэрэ хүнэй бээ махабадта муу-гавр хүлөөлнөгүй.

Хэрбээ техогенин талаараа муухай болохо үндэнэтэй гэжэ ханаа нээ, гэр байра болон да-чаа шалгуулхадэ аха нэм дээ. Аяар нэгэн эдээ хоол гү, али ургамал шалгуулжа гээ нээ, тэрэ-нээ абаад, республикскэ сан-эпидстанин радиологическэ ла-бораторида асарада болохо.

Сөөшын хэлхээдэ, Россин Фе-дерацин амаршье республика, об-ластьхоо асарагдажа, ногооч дэлгүүртэ худалдагдаха болонон продукт бүхэн хинэлтын индуса-тораар шалгагдадаг юм. Хэрбээ зүбшөөгдмөөр хэмжээхэ жэ-тэшье ондоо байгаа хаан, тэрэ продукт республикын научно-үй-лэдэрини ветеринарне лабора-торида абуулагдажа, радиомет-рическэ шэнжлэхэ хэгдэдэг гээшэ.

Эдээ хоолой тон асбара про-дукт гэжэ дэлхэй дээрэ байдаг гээшэ юм. Тиймэнээ энэ хэмжээн гэжэ бин. Тэрэн тузайн хөөрл-дэнэ гээшэбди. Радиационна бодооудтай бай-жа чагад гэжэ нэгэжлэгдэн бү-хы продукция гурбан шатын шал-галта гардагтэ эдээ хоолыг ах-ах индикаторээр гансата шал-галга; эндэ тэндэнэ абахан хубиинь радиометрическэ лабо-раторида шалгалга; индикати-галлын үедэ, үзэгдэн зүйлээ спектрометрическэ гүнзгий шэн-жэллэхэ хэлгэ.

Оронойнай ондоо нутагуудта сугуулагдахан ам домто ургэ-

мал «Фармация» гэжэ нэгэдэлэй складуудта ороно. Радиацион-нуудай талаар гээд эзбол шал-гагдадаг. Эндэ ВДУ-н (сэг зуу-раар хэрэглэхэ болсоо хэмжээ-ниинь) 88 байха ээрэгтэй. Дне-пропетровскхоо асарагдадаг ма-хан, Липецкхээ эрэдэ өөхнэ, Кур-ска областин тонон, США-гай шэнжлэхэ, грузин, энэдэх сөг соо ВДУ-н мүн лэ 88 байха ээрэгтэй.

Хүндэтэ эрхэтэд! Санитарно-эпидемиологическэ албанай хү-дэлмэрлэгшэд, нутагуудайгаа, үйлдэбэрини болон нийтин хэрэг-лэмжын байра байдалай өршөн-сэбэр, муухай бэшэ байхын түлөө ханаага зобохо байдаг.

Эндэ, тэндэ радиационно та-лаараа аюулай гэдэн гэмдэжэ хара-жа болохот. Тэрэнэй досоо-гоо гурбан нобшатай, «Радиоса-нианоста» гэжэ бэлхээтэй шэр-улаан үнгэтэй гурбалжан байа. Хэрбээ нимэ тэмдэгтэй зүйл ха-раа нээ, СЭС-тэ гү, али минцидэ, Грекден оборонин штабта гү, али горгүйсэдкомундта, сельсомсове-дуудтэ дэри дуулгаты.

Ухыбуудтэ нөөдөндэ өнхоралтай байгы, радиационно аюулай гэм-дэгтэй тэдэниин тэмсүүлнэ ээ-жэ үгтэи, ойлгуулгаты.

Нүүлэй үедэ дэлхэй дээрэ бай-галын радон гэжэ газ болон тэрэнээ таархан продуктууд олоной өнхорал татана. Тэдэ энэ талаар байдал манай республика-аа хүсэл шэнжлэгдэнхгүй. Элүү-рыг хамгаалгын албан эхэдмтэд-тээ хамта энэ асуудалыг нарин-наар шэнжлэхэ, элүүргүүлгын хэмжээнүүдэе абаха асбэа гэжэ нэгдэдэнэ.

Т. ФРОЛЕНКО, республикын санэпидстанин радиационно гигиены таагмаа даагша.

Захил хэхээс шамдагты!

«Мисс Центральная Азия-90» сэдэр дангинуудай түрүүшын уласхоорондын конкурсын түгэхэлэй шата шэнэ жэлэй урда тээ гурбан үдэшин туршада үргэлжэлхэ. Декабрийн 21, пятница — хахад финал, декабрийн 22, суббота — түгэхэл, декабрийн 23, амаралтын үдэр — эгээн сэдэр дангын бал. Хитадһаа, Монголһоо, Буряадаһаа, Туваһаа, Хакассиһаа, Агын автономито округһоо, Эрхүүһээ, Барнаул болон Красноярскһаа сугларһан 24 басагад эгээн сэдэр дангын нэрэ зэргын түлөө тэмсэхэ. Энэһинээ тадна «Мини-мисс», «Мисс-фото» гэхэ мэтэ нэрэ зэргэнүүд олгогдохо.

Москвагай «Мисс» гэхэн шоу-группа, Барнаулгай «Лотос» гэжэ пластика болон моодын театр, Улаан-Удын «Лотос» гэжэ хатарай ансамбль, мүн ондоошье коллективүүд концертын программада хабаадаха.

ЗММК-гай КСК-да 19.00 сагта харалга эхлэхэ.

Биледүүдые эртэһинээ арадай творчествын үчбтэ худалдажа абахадатнай болохо. Мүн 3-15-82 телефоноор хонходожо, коллективээрээ захил хэгты.

Предприятинууд болон кооперативуудай анзаралда Конкурсын үедэ шоу-аукцион үнгэргэгдэхэ. Эд бараа худалдаха гэхэл, эртэһинээ захил хэхэ хэрэгтэй. Маанадтай харилсаа тогтоохоео шамдагты. Телефон: 3-15-82.

Техническэ мэргэжэлэй 8-дахи училищи

Улаан-Удын техническэ мэргэжэлэй 8-дахи училищн Ленинэй орденго мяханай комбинада баазава предприятие хамта «Боец скота» гэхэн мэргэжэлдэ хурагшадые хургаха тухай соносхоно. Хуралсалай болзор — 6 нара, нара бүхэндэ 150 түхэриг стипенди түлэгдэхэ. Училищн дүүргэһэнэй һүүлээр 150 түхэриг үгтэхэ.

Училищн дүүргэһэд баазава предприятие болохо «Улан-Удэнский» гэжэ мяханай комбинада худалхоор эльгэгдэхэ. Хүнгэлэлтэтэй эдэе хоолоор хангагдаха гэжэ тэмдэглэе. Дунда зэргын салин хүлһэн — 500—800 түхэриг.

17 болок дээшэ наһанай залуушуул училищнда абтаха.

1991 оной февралын 1-һээ хэшээлнүүд эхлэхэ.

Училищнн адрес: 670006, Улаан-Удэ, Пугачевой үйлсэ, 36, 8-дахи ПТУ.

«ИсБор» гэжэ худалдаа наймаанай бага предприятие арадай үргэн хэрэглэмнэй эд бараа худалдажа абаха талаар предприятинууд болон кооперативуудтай хэлсэ батална. Ямар эд бараанда хэлсээн баталагданаб гэхэл:

- электробытовой приборнууд;
- мебельнэ гарнитурнууд;
- арһанай бүхы зүйлнүүд;
- бытовой хими.

Имэ адресаар хандагты: 683050, Петропавловск-Камчатский-50, микрорайон Центральный, 13-12, «ИсБор».

«Буряадай залуушуул»

Уран зураашадай выставкэтэй танилсагты

САМПИЛОВАЯ НЭРЭМЖЭТЭ УРАН ЗУРАГАЙ МУЗЕЙ
СОО НИГҮҮЛЭСХЫ СЭДЬХЭЛЭЙ ВЫСТАВКЭ ШЭНЭ
ЖЭЛЭЙ УРДА ТЭЭ НЭЭГДЭХЭНЬ.

Энэрхы сэдхэлэй болон элүүрые хамгаалгын фондн Буряадай отделени «Моби» фирмэтэй хамта нимэ выставкэ эмхидхэнэ. Улаан-Удын хүн зондо болон айлшадта залуу уран зураашадай бүтээлнүүд хуруулагдажа, эндэхэ ороһон мүнгэн энэрхы сэдхэл болон элүүрые хамгаалгын жаада оруулагдаха. Выставка декабрийн 27-до түгэсхэжэ, таанад, тэрэһэндэ өрөгшэд-найшааһан зурегууд болон бүтээлнүүдэ худалдажа абахадатнай болохо.

ВЫСТАВКЭ ДОЛООН ҮДЭ-РЭЙ ТУРШАДА ҮРГЭЛЖЭЛ-ХЭЙ ТЭРЭЭНДЭ ХАБААДА-ХАЯА ШАМДАГТЫ!

Декабрийн 21-дэ 11 сагта христиан шажангай санаарган выставкые арыудхэжэ, ном уншаха. Тэрэһндэ хабаадахыетнай уринабди.

Билет 1 түхэригтэ байха. Эрэмдэг бээтэйшүүл, наһажаал хүнүүд болон үхибүүд биледгүйгөөр өрөхө аргатай.

Тел.: 2-22-34; 2-35-74.

«Найдалай телефонсй» худэлмэридэ зарим тэды хубилалта болобо

«Найдалай телефонсй» ингэжэ мэдээсэнь:

понедельник — психолог;
вторник — журналист (залуушуулай газетн);

среда — сексопатолог, психиатр;

четверг — «Найдалай телефонсй» директор;

пятница — юрист;

суббота — «Залуушуулай канал» («Найдалай телефоной» худэлмэринин группын 16—18 наһатай гэшүүд телефондо дежурлаха).

Һарын хоердохи амаралтын үдэр — санаартан.

Телефоной номер: 2-35-74.

«МоБи» ФИРМЭ ТҮБЭД ХЭЛЭ ШУДАЛХА ДУРАТАЙШУУЛДА ИИГЭЖЭ ХАНДАНА

Түбэд культурые гансал шажан мүргэл, бурханай ном уншалга гэхэ мэтээр зарим хүнүүд ойлгодог. Тээд түбэд культура гээшэмнай бүри үргэн ойлгосотой гэжэ мэдэхэ хэрэгтэй. Түбэд ороной хойто зүгэй районуудта бүхэдэлхэйн түүхэ, медицинэ, астрономи, литература болон поэзи үргэнөөр дэлгэрэхэй юм. Буряадууд энэдхэг хүгжэлтэтэй, Хитадай оюун бэлгитэйшүүлтэй, томо эрдэмтэдтэй урда саһаа хойшо танил гэжэ хэлэбэл, алдуу болохогүй. Саһанай орон гэжэ Түбэд тухай хоёрлэдэг байха. Юундэһыб энэ ороиние еһотойл нюуса, ямар бэ нэгэ онсо шэнижэтэй гэжэ баһал хэлсэдэг ваб даа. Энэһыб зүбтэй байха болоо. Уг гарбалайнгаа сэсэн һур-

гаалнуудые мэдэхэ гэхэл, түбэд хэлэнэй эхин курсануудта абахыетнай дүрада ханабди. «МоБи» фирмэ имэ хэлэнэй курс нээжэ, хэшээлнүүдые үнгэргэжэ эхилхэнь. Хэшээлнүүд түлбэритэй байха гэжэ һануулаа. 20 хүн курсада абтаха. Имэ адресаар хандагты: Улаан-Удэ, Октябрьская, 20 «а», ЛВРЗ-гэй ДОСААФ. 4-дэхи номерой трамвайгаар «Поликлиника» буудал хүрэтэр ошохо. Справа кануудые абаха гэхэл, имэ телефоноор хандагты: 95-71-97.

«МоБи» фирмэ ямаршые удхатай текстнүүдые оршуулха захил абана. Бэшэ-гүүдые, элдэб янзын документнүүдые, техническэ документнүүдые, уран һайх-

най текст, тусхай терминологитой текст гэхэ матые асархадатнай болохо. Түргэн болзор соо оршуулга хэгдэхэ гэжэ фирмэ найдуулна.

Имэ адресаар захил хэгдэхэ: Улаан-Удэ, Капандаришвили, 23, 4-дэхи дахар, к. № 57. 9 саһаа 13 саг болотор хандаха шухала. Телефон: 2-35-74.

Декабрийн 10-най һүни түбэй рыногэй дэргэдэ хубсаһатай, гурбан хутагатай (һинлэжэ бүтээһэн) хара дипломат мартагдаша һан байна. Энэ дипломат «Тоонто» нэгэдэлдэ хабаатай. Бусаабалтнай урмашуулбади гэжэ мэдүүлнэбди. Имэ телефоноор хонходогты: 2-05-95, 2-57-45.

Гэрээ һэлгэхэ дуратай гүт?

«Союзпечатиин» киоскнүүдта декабрийн эхээр «Обмен квартир» гэхэн согсолбори худалдагдажа эхилэ. Тэрээн соо хэдэн зуугаад вариантнууд дүрадахана. Модон гэрые болбосон түхэлтэй квартираар, үгы гэхэл бага гэрые томо болгохо, томо гэрые бага болгохо гэхэ мэтэ вариантнууд олом. Улаан-Удэһөө ондоо гэшээ зөөхэ дуратайшуулые бчи.

«Услуга» гэжэ мэдээсэлэй түб гэр һэлгэхэ дуратайшуулда туһалха байна. Ямар бэ нэгэ зүбшэл абаха гэхэл, энэ түбтэ хандагты. Адрес: Мелькомбинат, Тулаевый үйлсэ, 158.

«Союзпечатиин» киоскнүүдай хажууда тогтонгүйгөөр бү гарагты!

Улаан-Удын горгүйсэдкомой научно-техническэ түб

БАГА ҮЙЛЭДБЭРИ НЭЭХЭ ТАЛААР ДОКУМЕНТ-НҮҮДЫЕ БЭЛДЭЛГЭДЭ ЭКОНОМИЧЕСКА ТУНАЛАМ-ЖА ХҮРГЭХЭ ТУХАЙ МЭДҮҮЛНЭ.
ИМЭ АДРЕСААР ХАНДАГТЫ: 670001, Улаан-Удэ, Ленинэй үйлсэ, 54.
Телефон: 2-23-45, 2-61-49.

Элүүр энхын болон нигүүлсэхы сэдхэлэй фондн Буряадай отделени «Моби» фирмэтэй хамта Улаан-Удын болон республикын залуу уран зураашадай выставкэ үнгэргэнэ. Бүхы жажнуудай уран зураашад шэнэ жэлэй урда тээ үнгэргэгдэхэ энэ выставкэдэ уригдана. Эмхидхэлэй комитет бүхы бүтээлнүүдэ декабрийн 16 болотор имэ адресаар эльгэхые гуйнаг Улаан-Удэ, Октябрьская, 20а, ЛВРЗ-гэй ДОСААФ. 4 номерой трамвайгаар «Поликлиника» буудал хүрэтэр, 29, 30 номерой автобусуудаар «Милиция» хүрэтэр ошохо.

Телефонууд: 2-22-34;
2-35-74.

Ямар бэ нэгэ

соносхол
үгэхэ
гэхэл,

редакцида
хандагты!

ХОЛЫН ОРОНООР АЯНШАЛЖА...

«Шүүдэрэй дуһалдал» адляар һанагдана

АКТЕР ХАДАА БУХЫ ЮУМЭ ТЭСЭЖЭ, ДАБАЖА ГАРАХА ЕНОТОЙ ГЭЖЭ ЮУНДЭШЬЕБ ХӨӨРЭЛДЭДЭГ. ТЭЭД ТЭРЭ БУСАД МЭРГЭЖЭЛТЭДТЭЛ АДЛИ ЮРЫН ЛЭ ХҮН ХА ЮМ. ЮУНДЭ ЭГЭЭН НҮҮЛДЭ ОБЕОРОГ-ДОХО, АНХАРАГДАХА БОЛООБ ГЭЖЭ РСФСР-ЭЙ ГАБЬЯАТА АРТИСТКА ЕЛЕНА КАМБУРОВА НЭГЭТЭ ХЭЛЭЭ НЭН.

Эдэ үдэрнүүдэ энэ бэлгэтэй бэрхэ дуушанай сценэ дээрэ гарыжа эхилхээр, эрхөөхы ажаллаа хэжэ эхилхээр хорин табан жэл болохонь.

Хүнэн, промышленность, технология, искусство орохо гэжэ түрүүлээр шиндэлэн байна. Хэдхэн жэлэй үнгэрхэн хойно Елена Камбурова эстрадо-цирковой искусствын гүрэнэй училищин эстрадала отделеидэ хурахиень харахаар байгаа. Ямаршые он жэлнүүдэ Елена Камбурова нэгэл янза, түбшэ дөрүү байдэг эхитэй. Иймэл түбшэн эхитэй, хайхан хоолойтой дуушан байхадань лэ олон тоото харагшад тэрэни халуунаар утгадаг байжа болоо. Бүтэдэ нэгэ-дэжэ, хүтэлхын эсвээр дабшаа еһотойбди гэжэ тэрэ хэлэхэ дуртай.

Агууһа Мусоргскийн цикллээ, революционно ороод аалга хүгжэмөө Жек Брелин болон Анна Ахматовай дуунууд хүртээр хэдэ олон хайхан аялануудыо Елена Камбурова репертуарта оруулдаг бэ! Польшын Вроцлав гэжэ горадо үнгэрэгдэхэ актернүүдэй дуунай фестивалда кабадажа, удаань США-гаар гастрольдо гараха гэжэ тэрээн тухай хэлэе.

— Елена Антонова, эстрада тухай хөөрэлдөөнэй гарахада, «дуунай театр»

гэһэн хоер үгэ ходо дуулахаар байдаг. Бидэ Камбуровай театр тухай мун лэ оло дахин шатлан байхбди. Мусоргскийн эстрадо-цирковой искусствын гүрэнэй училищин эстрадала отделеидэ хурахиень харахаар байгаа. Ямаршые он жэлнүүдэ Елена Камбурова нэгэл янза, түбшэ дөрүү байдэг эхитэй. Иймэл түбшэн эхитэй, хайхан хоолойтой дуушан байхадань лэ олон тоото харагшад тэрэни халуунаар утгадаг байжа болоо. Бүтэдэ нэгэ-дэжэ, хүтэлхын эсвээр дабшаа еһотойбди гэжэ тэрэ хэлэхэ дуртай.

— Манай театр мүнөө дээрэ нүүдэл гэр һануула. Искусствата коммерци гэхэн ойлгосо отго театра-нагуй. Мүнгэнэй телье хараха болоо һаа, бүхэлэ стадионнуудыо суглуулдаг рок-группануудтай яшье тэнсэхэгүбди. Магдд тинмэ-һээл театр нэххэ тухай асуудал тон хайнаар шиндэхэгүбди байжа болоо.

Театрнай ямар байхабди? Артистын культура, этика, эстетикэ гэжэ байгаада хөөрэлдэдэг ааб даа. Энэниие бишье дамжэхэ байнаб. Иймэ ойлгоснуудгүйгөөр артист гэшэ үргэн олон харагшадта хайшагдахгүй. Театр-монолог нэххэ һанаан биди. Тээд мүнөө дээрэ театр өөрын гэргүй гэжэ хэлэхэ шухала. Гэхэ зуура, Москвагай тэн дунда хэндэ хэрэггүй элдэб янзын композиторнууд томо гэр-нүүдыо эзэлхээр эхидеа. Кооператорнууд, коммерсентнууд бүхы үйлэ хэрэг-гүүдэй урда ябадаг хүнүүд болошожой. Тэдэнэр хоорон гэрнүүдыо нодэ сабшааа зуура эзэлжэрхөөд

байдаг. Эндэ һаа академик Д. С. Лихачевто бэшэ бэшэ нэм. Магдд тэрэ манай театрта спонсорыо бэдэр-хэдэ туһалжа магадгүй гэжэ найданабди.

— Театр социальна шэглэлтэй байха еһотой гэжэ хөөрэлдэдэгбди. Мүнөө үе-ын эстрада хүнэй зөн абар-ида, жаяг заршамда ямар-рар нүлөөлгөбди.

— Заримдаа бүхы юумэн-дэ сүхэрхэ, гомдохо ушар-нууд болохооо һанадаг. Еһотойл искусствые ойлго-жо хураха гэшэ меенадей уалга. Тамара Гвердцители, Павел Дементьев, Анна Смирнова, Магдану Монаб-де, Мария Иткина болон бусдыо энэ талаар ехэ хү-дэлмэри ябуулдаг гэжэ һа-надагбди. Нүүлэй үедэ эс-традада коммерци хэхэ ду-ратайшуул ерэдэг болошон-хой. Иймэ ябадагшүүдэ эсэс табиха хэрэгтэй гэжэ һанагдана.

— Дуу дуулахадаа, эгээн түрүүн аялжа хүгжэмдэ бэ-шэ, харин үгын урхадэ та-ниие ахаралаа хандуулдаг гэжэ хөөрэлдэдэг.

— Нүүлэй үедэ би поляк, француз, англи, испан хэл-лэн дээрэ дууладаг боло-хойб. Тинхэдэ ганса үгэдэ бэшэ, мун аялга хүгжэмдэ-шье эхирна ха юмбиди. Юлиан Тувий, Поль Вер-лен, Герсиа Лорка гэшэ-дэй хэлэн дээрэ аялга хү-жэм эрхөөхө, дуу дуулаха-дурэн хүрэнэ. Би өөрөө гречанкышье һаа, түрэлхи-эллээ мэдэхэгүбди. Энэ-ниие өхөөр халгаладагбди. Националыа шэнжнүүдэ хүн гэшэ элдэхэ еһотой.

Е. ПРИХОДЬКО.

Үнгэрэгшэ зун манай Улаан-Үдэдэ Скандинавиин «Фенрис» гэжэ группа айлшаар эрээ нэн. Манай пластическа драмын студийн артистнуудтай харюу болгон Скандинави ошохо тухай тинхэдэл, июль һарада, хэлсээн баталагдаһан байна.

Тээд манай артистнууд ноябрь һарада Скандинави ошоод эрээ. Ингэжэ арадай дипломати бүхы юумэ унжагайруулхаа болижо, хилэ гараха зуван гэгшын савран даиса эрхилхээ болижо байна гэжэ мүнөө ойлгобобди.

Пластическа драмын студийн Скандинави ошохо группые Игорь Григункойн орондо Андрей Лузан хүтэлбэрлөө. Бидэ тэрэндэ хандажа, аяр холын Данида ямар байдалтайб гэжэ асуубабди.

— Данида һайн лэ байдалтай гэжэ хэлэлтэй. Тээд энэмнай юрэ хэлэхэдэ хорион үгэнүүд болоод лэ дүүршжэе магадгүй. Ээ-рынгөө нодөөр энэ оро-ниие харахадань ямар байдалтайб гэжэ тон хайнаар ойлгохоор. Аяр холын Скандинави орон ошоод эрхэн манай артистнууд эхэл омогорхолтой байгаа еһотой. Магдднуудтай бүхы юумэн биди ааб даа. Тээд энэ шухала бэшэ. Ой-доо ажабайдал, болбосо-ролтой хүнүүд, ядамэргүй һайн байдал харахада хэды урматойбди.

«Шереметьево-2» аэро-портһоо ноябрийн 6-да ишаджи, Копенгаген хотын «Каструп» аэропортдо удамшые болонгүй бууба-бди. Дэлхэйн эхлэ гэжэ нэрлэмээр аяр Скандина-ви орон нимэ түргөөр иш-дэжэ ерэнхэдэ гайхалаа баража ядаһаар бейтернэй «Фенрис» гэжэ нэгэдэлэй

студийн тачил нүхэдэй дү-тэлжэ ерэдэ. Тэдэнэртэй бидэ юрын лэ автобусоор өскэот ошоно. Хүнлебек (Даниин нислэлһээ 30 кило-метр тухай газарта түб-хинхэн) гэжэ багахан го-род поездоор ошобобди. Багхан город гэхэдэнией захын район байгаа еһотой гэжэ, бу ойлгогты. Данида захын газар, бага поселок, бага хото гэжэ мэтэ ойго-соннууд хэрэглэгдэхгүй юм. Манай орондол нимэ бейдалтай гэжэ мүнөө тэм-дэлгэхэ дүүрэн эрэгтэйб. Данида бүхы хотонууд, ба-га һуурын тосконууд бээс дажиг, юундэшые, хиндэ-шые дулдыдадатуу байха юм.

Манай группын гашуудыо хүнлебегэйхид гэр гэртээ хубаарилжа абаа. Үнгэрэг-шэ зун Скандинавиһаа эр-хэн айлшаднай мун лэ ма-най группын артистнуудай гэрнүүдэ ажаһуугаа нэн. Тинхэдэ бидэ холынгоо айлшадны үнэн зүрхэнгөө утгажа, хайнаар байлжа, хайнаар хоолнуулаа гэжэ оролдоо һабзобди даа. Тээд өөхэдэе мүнөө Скандинави ошохо, тэдэнэй то-мо гэгшын гэрнүүдэ бай-даг болоходоо, ямар квар-тирнуудта ажаһуудагаа, ямар эдээ хоол баридегаа тон хайнаар мэдэрэн ойл-гожо, хэды өхөөр аягүйр-хөө һажибди. Эндэ бидэ эзмэтэй бэшбди гэжэ хэ-лэхэ дүрм хүрэнэ. Орон дотороймнай ямаршые һал-барин байдал нимэ до-ройтонг, эхли гүримгүй байха бшуу.

Би нэгэ залуу бүлгын гэр-тэ ажаһуугеб. Үбгэниинь Копенгагенда наркомани болон архидалгатай тэмсэ-дэг тейгата худалдаг, һам-ганиинь һургуулийн багша юм. Тэрэл һургуулида бидэ жүжгөө харуулаа еһотой

байгаббди. Даниин бүхы дуида һургуулинуудтал ад-ли энэшые һургуулида өө-рын театр биди. Иймэ һур-гуулинуудай сцена дээрэ өөһаднйгөө жүжг нодэ тебига шаджаа һурагшадта хэды өхөөр өгөөрхадар байсабди. Байдань хэды һайн бэ!

Һургуулине, тэндэхи сце-ны харахада, бидэ хэды өхөөр гайхаабиди! Һургуу-лийн сцена дээрэ нимэ һайн техникэ, түхэрэлжэ-нүүд тоблатой байда гэжэ мэдэхгүй байшоббди. Сце-ны дагы түргэн гэрэл-түүлэг, фонограмма тобляа. Юрэдөө нимэ һайн бей-далда һураха, хүдэлжэ, на-даха гэшэ еһотойл жар-гал.

Данида манай бүрлад студийн ошон сасуу жур-налистнууд ахаржа заха-лаа. Бүрлад нотег хонз түбхинхэхэб, ямар соел культуратейб гэжэ мэтэ асуудалнууд ходо тобигдаа. Заримдаа Горбачев тухай ямар һанамжатайбта гэхэн асуудалнууд манай шэнэ хамилнуудыо һонирхууһан байна. Үгэтэй адуу боло-шон, эдээ хоолоор ду-талдаһан тулюур байдал-тай орон гэжэ Совет орон тухай тэндэ хэлсэе. Тин-гэдэшые эдэ үгэнүүд зүб гэшэ ха гэжэ Данигай са-суулка үзэхэдөө һанаа һа-мдн.

Үнгэрэгшэ үбэл бэлдхэн «Баллада об инках» гэхэн жүжг Даниин сцена дээрэ харуулаббди. Ондөө орон ошоходоо, манай артист-нууд доторойнгоо байда-ны доторойнгоо гэжэ бүхы шадалараа оролдсо. Ингэ-жэ тэдэнэр сцена дээрэ аяршые бэрхэ мэргэжилтэ артистнуудһаа дутааар бэ-шэ жүжг наада харууһан байха юм. Харагшадшые Бүрладэй эльгэгдэмэлтүү-дыо халуунаар утгаа. Хүн-лебек хотын бүхы хараг-шадта, ямаршые һананай хүнүүдэ халуун баярыо хүргэнбди. Иймэ һайнхэ! сэдхэлтэй, ходо мһэрэн-ги шөрөйтай харагшадтай уулзаһандаа омоо-бди. Копенгаген ошохо, үйлэ гүдэмжнүүдээр аба-жа, тэндэхи шухар газар-нуудтай танилсаһан, музей-нүүдыо хараһан байнабди. Үнхөөрөөшые Данида тэд ондоо байдалтай!

Сэхиян хэлэхэ болоо һаа, маанадыо супермар-кетүүд бэшэ, харин тэндэ-хи хүнүүдэй бэе бээдэ налгай эхидсоор хандалга, урин эхид мһэрэл гайха-хын өхөөр гайхуулаа. Юрэ-дөө сэг үргэлжэ мһэржэ,

энебхилжэ абаа гэшэ маанада гайхалтай шэн-гөөр үзэгдөө һаа. Ямар юумэндэ сулалдаббиди, шалтгаан үгы ха юм гэжэ тэндэхи хүнүүд хэлэдэг байна. Бэе бээе эзмэлжэ, хараха, тинһээ тинтэрэе налшалдаха ушарнууд Да-нидэ осто болодсгүй гэжэ мэдэжэ абаббди.

Гэхэ зуура, Данида нар-команууд аһалашье биди. Би өөршгөө нодөөр тэдэ-ниие хараа һам. Наркома-нуудтай тэмсэдэг элбан лэ наркомануудта ахардаг байна. Ондөө хүнүүд энэ-д ахаралаа бали теби-негүй. Наркоманууд өөһа-дыгөө зүгшөө нэгшые зү-рюу аяг ааша гаргадагүй, хүнүүдэ шэрүүнээр ханда-дсгүй гэжэ баһал обоо-рогдоо. Энэниие түрүү-шээр бидэ ааше ойлгожо ядаа һамдн. Манай эхидэи наркоманууд тэд ондоо абарн эхитэй, аяг аашотой гэжэ мэдэнбди.

Удаань бидэ «Королева Скандинавии» гэжэ юһэн палубтай теплоходоор Норвегийн Осло хото шог-лон гэрэббди. Тэндэ удаан болонгүйгөөр Ниттедаль гэ-жэ нэрэтэй коммуна гэжэ гү, али багхан город ошоо һамдн. Тэндэ мун лэ һур-гуулийн театрнууд музей-нүүд олон. Данидал адли эхидшые наркоманууд бо-лон панканиуд олон байба. Гэхэ зуура, Норвегидэ еһо гүрим һарин нягтар сахи-даг гэжэ хөөрэлдэдэг ааб даа. Эндэ бидэ аһала олон жүжгүүдыо харуулаа үр-днббди. Викитнүүдэй мү-зей хараббди, «Фенрис» группынхидтай хэдэн үдэ-шнүүдыо үнгэрөөбди, һөөрөө Скандинави буса-жа, удаан бололгүй гэрээ эрэхэ болзорнай хүршэбэ.

Скандинави ошонондоо бидэ үнэн зүрхэнгөө ба-ртайбди, омогорхолтой-бди. «Фенрис» гэжэ груп-патай танилсаха, хэды өхэ юмэ мэдэхэ болоббиди! Искусство гэшэмнай хэды өхэ ади шадтайб гэжэ эн-дал ойлгоббди. Сашадаа хүдэлмэридөө ахарбар ха-рюусалгатайгаар, хэзээ хэ-зээнэйхидэ оролдолго өхэ-тэйгээр хүдэлхэбди гэжэ мүнөө үгэе үгэнббди. Ой-доо ороной түтэс хүгжэл-тэтэй болбосорол культу-ратай танилсаха гэшэ хэ-дэ туһатайбди.

Манай студийе «Фенрис» группынхид хани халуу-наар утгажа, нототалаа, еһо зэмшлнүүдтала дүтэ танилсуулаа. Сашадаа үүл-зэмшнай энхээр дүүр-шэхэ бэшэ, харин бүрн ха-луунаар үргэлжэлжэ гэжэ найданабди. Һалар бидэ дахлад Дени ошохо, хэлсэ баталха, саврануудта гэрээ табиха еһотойбди. Удаань Улаан-Үдэдэ театр-альна нэгэдэл байгуулаа һанаан биди. Хуушанай бүр-лад искусство һаргэжэ, шоу-группа нээхэ хүсэл тү-рэнхэй. Ингэжэ бидэ али-шые талаһаа бээе дажиг нэгэдэл болохо гэхэн зо-рилгооо бэлүүлхэбди гэжэ найданабди.

Андрей Лузан болон тэрэнэй нүхэдэ аяр холын Скандинави орон, тэндэхи һуудал байдал, еһо гүрим, зиншал, мун «Фенрис» группа үнэн зүрхэнгөө хайшаа-даа гэжэ ойлгоббди. Тэдэнэй хани халуун харилсаан үргэлжэлжэ байха гэжэ найдагдана.

МИНА РЫЖКОВА.

Нургалаа адамаар

Сэхэнь хэлэхэд, албанайнга амаралтын нүүлээр өрөд, энэ шэнэ хониндо адамаар эгигээгүй нэм, «Ород авиациин дөдүшкэ» гэжээ гэж эгигээж ябадаг байсан рядовой Каир Кожамтоев «дөд» болохоо болоо ха гэжэ хүршэ подразделениин солдадууд болон сержантууд намда хөөрөбэ.

«Шэнэ өрөдэн рядовой Вадим Корнаузска нүхэр өһөөр хандал-гын гурим журам эбдэһэнйнгээ түлөө дисциплинарна батальондо хоор жэлээр нүүлээр сүүдүүлхэн нүхэрнай болоно гү?» гэжэ би гайхааб.

— Тэрэ рядовой Александр Козловой колонниһоо элэгдэн бэшэньгөө хөөрөлдэхэ үедөө ходо дурдадаг байһан юм. Тэрэнэй бэшэньгөө албанай эхиндэ манда уншадаг нэн. Тэрэ «Усхай вагон соо болоһон ушар» гэхэн статыгэй хажууда мүнөөшье стөнд дээрэ үлгөөтэй байдаг, гэжэ сержант Камил Расулбердыев намда хэлэб. — Колпитан Казаченогой тэрэ бэшэньгөө манда уншадаг, тэрээн соохи юмэн хуу худалаар бэшээтэй гэжэ би ханадаг нэмби гэжэ Каир хэлэдэг байба. Замполит тэрэниһе өөрөө бэшээд, маанэды «дисбадаар» айлгаха хүсэлтэй байгаа ха. Харин бэшэ соо бэшэгдэн юмэн мүнөө бултадаа тон зүб болонол. Козловой бэшэньгөө бидэ тон амхаралтайгаар уншадаг нэмди гэжэ тэрэ хэлэн. Бэшэ сооһоо мүнүүдыг дурдахамин.

«Нүхэр майор!»

Солдат байһан аад, шанга гуримтай колоннидо 5 жэлээр эрхээ хайууһан, түрмэдэ нүүлжэ байһан Александр Козлов танда хандаа.

Бүхы юмэн Танай хэлэһэнэй өһөөр болоо гэжэ мүнөө гашуудалтайгаар мэдэрхэ баатай болонол. Командирнуудай манай урда табинан эрилтэнүүд тон зүб байгаа гэжэ ханадаг. Совет хуули, дүрим хүндэлхэ, тэдэниһе нарин нягтаар сахиха гэжэ юуһуушье шухала гэжэ Танай хэлэдэг мүнөө тон хайнаар хананаб.

Тинхэдэ юрэл хэлэгдэн үгэнүүд гэжэ ханаа, ухаандаа эдүүжэ абадаггүй явааб. Эдир залуу ябана гэжэ маанэдыгэйр лөдөд байһыгтай мүнөө ханадаг би. Ямаршье гэмэ ээмэдэ орохогүйбди гэжэ тоолоод, энэниһе буруугаар ойлгодог байгаабди. Энээнэй эсэстэ сэрэгэй трибуна-най сүүд болоо бшуу.

Эндэ бүхы элдэб аяг аша гаргашыни бултныһе ингэжэ хануулаа: архиделга, бүдүүлэг аягаша гаргалга, устэньгэ сахингүйгөөр тольгэ, харилсалга, Устэньгэ огтошье хайхарамжагүйгөөр хандалга гэжэ мэтэ.

Албала дүүргэһэн оройдоол хоор долоон хонг үлэһэн байгаа. Бидэ залуу солдадуудыг доромжолон нэвдэлэбди. Ингэжэ нүүлшын тэсэбэри халаһан байгаа

бшуу. Тинхэдэ би үглөөгүүр Таиние намайе юрэл айлгана гэжэ ханаа бэлэйб. КПЗ-гэй нэолтор-та оруулхадань лэ энэ ушар ямар хойшололтой байхаб гэжэ ойлгоо нэм. Минин эсэгэ сүүд дээрэ нигэжэ хэлээ: «Мүнөөдэрһөө хойшо би хүбүүгүй болобо». Эсэгынгээ нигэжэ хэлэхэдэнь, досоом-ни хэды уйтаргаа, гашуудааб даа.

Сүүдэй нүүлээр эжимнай саа үбшэндэ дайрагдаа, эсэгэмнай шам хаа асгаа гэжэ дүү басагамни бэшэжэ бэшээ юм. Эсэгээ би ойлгоноб даа. Намайе хүн болгожо табихын тула тэрэ хэды оролдооб даа. Эсэгэмни хоордохи группын нивалид байһан аад, минин төг-никүмдэ нурхын тула хоор ажал хэдэг нэн. Харин би хэды өхөөр эсэгээ гомодхообо гэжэбиб. Гэмтэ ябадал гаргаһан хүбүүн хэндэ хэрэгтэйб? Түрмэдэ хууһан үбгэн намда хэрэггүй гэжэ Люда бэһа бэшэжэ элэгдээ нэн.

Сүүдэй нүүлээр, шиндэбэри гаргаһанай нүүлээр би модо бэлдэхлгын ажалда хүдэлөөб. Ажал-лай түрүүшын харануудыг дурдан ханадаа досоомни уйтэрна. «Паханууд» сэг үргэлжэ маанэ-ды доромжолдог нэн. Юундэб гэхэдэ, би түрүүшынхөө түрмэдэ орооб. Сэрэгэй статыгаар түрмэдэ ороһон хүнүүдтэ тэдэ илангала муугаар ханадаг. Тингээд ингэжэ хэлэдэг: «Таанад шолмосууд гэ-шэ, түрүүшээр Эхэ орондоо ал-бала үнэн сэхээр хэжэ дүүргээд, нүүлээрнэ элдэб аяг аша гарга-хала ядагбтаа».

«Нүхэр майор! Минин бэшэньгөө солдадуудта уншажа үгыт. Залуу солдадууд намайе ханана өһөтэй. Мүнөө тэдэ албанһаа табигдаха болоһон, хуушанай солдадууд болоод ябана ха юм. Би бултанһаа хүлсэл гуйгаад, ингэжэ хэлэхэ байнаб: Өөрынгөө ажабайдал тухай гүнзэгыгөөр бодожо үзэгтэй! Залуу абахадаа хэлтирхэй харгы-гаар дабшажа, элдэб аяг аша гар-гахад дэншье хаа, бэлэн байдаг. Харин сэхэ сэхэр харгыда ор-жо, муу муухай ябадалһаа халаха, бээ ариудтахэ гэжэ эхэл хүшэр хүндэ байдаг. Тинхэдэ бүхы на-һандаа сэдхэлшин бүлхитэй яба-ха. Энэниһе ойлгожо абахын ту-ла заагагүй түрмэдэ хууһанай хэрэггүйл. Иимээр ухаа оролгын, нү-дөө нээлгын үнэ сэн дэншье үнэ-тэй сэнтэй болоно...»

Козлов тон зүбөөр бэшэнэ. Хо-додоо гэмнэ урдаа гэмшэлмн хойноо байдэг ха юм даа. Командирнууд болон полит-хүдэлмэ-риллэгшэд солдадуудыг айлгахын тула имэрхүү бэшэгүүдыг ун-шадаггүй гэжэ ойлгожо абаха хэрэгтэй.

Рядовой К. Кожамтоевэй үйд-хартэ нургаал бусадаг нургаал болохо эрэгтэй гэжэ ханаахөөр нэ. Энэ хүн бүхэндэ уридшалан на-нуулаа эрэгтэй. Зүгөөр армийн оршомдо «дөдөскэ» жама өһо-нууд бүхэжэнхэй, сахидеһаар заа-даа. К. Кожамтоевэй аяг аша-һаа хохидоһон рядовой В. Кор-наузовэй өөрөө «дөд» болоод, зө-

луу солдадуудһаа өөрынгөө эр-хэнүүдыг хэрэглэхэ эрилтэнүүдыг табига эхилхэн баримтануудыг юугээр тайлбарилтайб!

Командирнуудей рядовой В. Корнаузовэй эдэ «эрилтэнүүдыг» сэг болзор соонь таһа дүүрэн-ниһе һайн лэ гэжэ. Тэрэ алба-найнга нүүлээр гэрээ хараа нэн. Тэрэ гомодхоогшынгоо хойноһоо түрмэдэ ороһон алдаа бэшэ гү!

«...Эхэл хүшэр хүндэ ажал хэдэгбди, үдэшлэн тээшэ хүлөөшье татахын эргэгүйгөөр эсэхэхэ, нилээд өхэ нормо үгтэнхэй, хэрбээ тэрэниһе дүүргэггүй хааши, хүн гэлэлтэй үдэрнүүд тоологдохогүй, түрэлхитэй уулзуулахагүй, мага-занда ошохо талоншье үгэхгүй (һарадаа 1 түхэр 80 мүнэгнэй), хөхөд жэл соо нэгэ дахин посы-ла абаха эрэггүй болохош.

Хонхын нүүлээр орондоо оро-и сасуугаа бүхөөр унташаха, үг-лөөгүүр хонхын жэнгирхэдэ, нуга харайн бодохош. Һэрин сасуугаа абаһаар бодохо хэрэгтэй, тингээ-гүй хаа хэлэгдэхэ, үгы гэлэл, хүндэлэлтгүй үлэхэш.

«Өөрынгөө нүхэдэнь — ээлүү солдадуудыг гомодхоодоо ямар тэнэгүүд байгаа гэжэбибди гэжэ мүнөө хайнаар ойлгоноб. Мүнөө залуу солдадыг сохиоор гараа үргэһэн хүнэй гарынхэ хулажар-хиха нэм. Энэжэнэй өхэл бузагай ябадал гэжэ. Хэрбээ намда үнэн-шөөгүй хаа, минни орондоо нүү-гаад туршагты даа. Тингээлтай ямаршье хөөрөлдөөн хэрэггүй бо-лохо.

Хэрбээ бүхы юмныг гэдэргэнэ бусаха аргатай хаа, мүнөө би казармын шала угаахын орондо хэлээрээ долохоор, үдэр хүни-гүй ажаллахаар бэлэнби.

Би хэнишье гэмнэнгүйб, би өөрөөл ээмэтэйб. Мүнөө ээмээ амсажа байна бшуу...

Байртай. Хүндэлэн үлэгшэ ря-довой байһан аад, мүнөө түрмэдэ нүүлжэ байһан Козлов Александр.

Уставай дүримүүдыг сахингүй-гөөр хоорондохи харилсаагаа тог-тоолгын шалтагануудай нэгэн гэхэдэ, олонхи солдат үшөөл гүлмэр зантай, нэрэ хүндэ тухай гүнзэг-ыгөөр бододоггүй, социальна бо-лон сэн абадалай үнэтэ баяли-гуудын гүйсдөөр бүрилдөөгүй байха юм.

Тинхэдэ солдадууд «гозжда-каһа» голодохотой, дутагдалнууд-тай» өрэнэ бшуу.

Төд маанэдта, сэрэгэй алба-танда, хэды хүшэр хүндэ байдаг бэ. 18 жэлэй туршада «гражда-када» хүмүүжүүлжэ шадаггүй хү-бүүдыг хоор жэлэй туршада хү-мүүжүүлээд туршагты даа.

Бүхы хүмүүжүүлгэ бага бөлшар лэһэнһаа эхилдэг гэжэ: гэр бүл-һөө, садниһаа, нургуулиһаа, ПТУ-һаа, ямар хүнүүдээр нүхэс-нэби, тэрэниһе нилээд өхэ юм-эн дүлдэдаа. Хүнүүд тон хур-саар ингэжэ хэлэдэг: «Арми гэ-шэ обществын толи болодог, тэ-рэн соо бүхы һайн, муу тала-нууд элээр харуулагдадаг. «Энэм-

най тон зүбөөр хэлэгдэн үгэнүүд болоно!

Гэхэ зуура, зарим хүнүүд, тэ-дэ-тэй дунда нилээд шууа тата-һан «Сто дней до приказа» гэхэн номой автор Юрий Поляков ингэжэ ханадаггүй.

Юундэ гэхэдэ?

Юундэб гэхэдэ, тэрэ өөрынгээ туужа соо «дөдөшынн» үзэг-дэлнүүдыг харуулна. Тэрэ сэрэг-эй гурим журам муутай нэгэ кол-лективнэ урагшатайгаар шэлэжэ харуулаа. Төд Юрий Поляков бү-хы армийн гэмнээд, «дөдөшынн» бодото шалтагануудыг харуула-гүй, тэдэниһе усадхаха арга за-муудыг бэдэржэ, бээ зобоого-гүй.

Тинхэдэ «Сто дней до при-каза» гэхэн туужа дотор бүхы юмэ-үнэн зүбөөр харуулагдаа гэжэ хэ-лэхын аргагүй. Үнэхөөршье сэр-эгэй зарим коллективүүдтэ «дө-дөшынн» элдэб аяг ашаһууд гаргагдахагүй юм бээ. Энэниһе үлэмжлэн, бүхы юмныг бодотоор хараад үзэбди. Элдэб дутагдал-нуудтай, хазагай ябадал гаргалга-тай эрид шууд тэмсэл абуулдаг-гүй газарта нимэрхүү хойшоло-нуудтай ушархаа ханадагбди.

Зарим подразделениүүд казар-мын хулигануудта шанга хариу үгэжэ шададаггүй. Тинхэдэ «шан-һаа саагуур, наранһаа наагуур» гэхэн жама өһө баримталдаг сол-дадууд дэншье хаа олон байха юм. Иимэрхүү гэдэрта хубилалта-нууд болохо гэжэ хүлэһэнэй үлүү. Юундэб гэхэдэ, хүсэ хэрэгдэдэг хүнүүдтэй харилсаагаа гутааха хү-сэлтэй хүнүүд олодохогүй өһөтэй.

Младша сержант Мамука Ми-рианашвилин албала үнэгэрдэг подразделенидэ энэ талаар яһа-ла урагшатай алхамууд хэгдэжэ эхилэнхэй. Тэрэнэй рогодо «дө-дөшынн» аяг аша гаргах ушарнууд үнэнэй дайралдаггүй. Гэхэ зуура, эндэ абаһаар гэнтэ имэ амжалта туйлаагүй байһа-ниһе эли ааб даа. Сэрэгэй ал-батанай хоорондо Уставай дүрим сахингүйгөөр харилсаа холбоого тогтооһон баганаһаа ушарта эн-дэ шанга сэгнэлтэ үгэдэг. Наяхан рядовой С. Смоленко рядовой А. Акимовыг хэзэрин лагерийн дэ-бисхэр дээрһээ саарха сүтлүүл-хынь «гуйба» гэжэ, тэрэнэй «гуйлта» абаһаар өбөөрдөжө, рядовой С. Смоленко хэлэгдээ нэн. Энээнэй нүүлээр өөрөөл шо-рой шохой суглууһанһаа һайн юмэ үгы гэжэ солдат тобшолол хэзэ юм.

Нэгэ нутагһаа татагдаһан сол-дадууд болон сержантууд эбтэй ээгтэйгээр нэгдэжэ, сэрэгэй кол-лективүүдтэй хоорондохи хани ба-рисаа, харилсаа холбоо бэхэ жүүлгын шухала осуудалнуудай нэгэн байһаар зандаа. Илангала Дунда Ази болон Закавказска союзна ба автономно республи-кануудһаа татагдаһан хүбүүд ород хэлэ муугаар мэдэдэг дээрһээ түрүүшын үедэ адалдааг.

Нэгэ нутагтай хүбүүд болон «дө-дөшынн» нацинууд хоорондохи

харилсаанууд нэгэл үндэһэтэй. Ха-рин энэ «үндэһэн» тогтожо заг-сашаһан жэлнүүдтэ «бури боложо гутаһаниһе» өхэл халагламаар.

Мүнөө өөһэдэньгөө ханадаг бо-ложо эхилхэнһаа хойшо амаршан-хай.

Заримдэ армийд өлөө хэлхэзэ хаяхан өрөдэн сэрэгшэд нүла бээ-тэй, муу бэлэдхэлтэй байдаг гэжэ хэндэшье мэдэжэ. Гэхэ зуура, казармын хулиганууд багжагар то-мо бээтэйнууд, шанга нударга-тайнууд байхала ханадаг. Турниг-та бээ хайнаар татажа шададаг-гүй шэнэ сэрэгшэд имэ хулига-нуудта хариу үгэхээ айдга ааб даа. «Халуун шулуу долоһон» хулиганууд өөрыгөө, нэрэ хүндээ, сүт-алба хэжэ байһан нүхэдөө хамгаалжа шадаха шанга бээтэй хүбүүдтэ дүтэлдэггүй. Имэ хүбүү-дыг тэдэнэр абаһаар танидаг.

«Дөдөшынн» гэхэн ойлгосыг үндэһөөрн үгы хэдын тула ямар хэмжээнүүдыг абаһаар? Сэрэгэй коллективүүд эндэ бүхы хүсэ ша-далаа элсүүлжэ, һанал бодолоо нэгдүүлжэ, харилсаануудаа хай-жаруулхыг оролдохо уялгатай. Устав хазагайрууһанай хойшоло-мүнөө эли тодоор харагдажа бай-на.

Эндэ хаяхана нэгэ имэ хөө-рөлдөөнэй гэршэ болооб.

«Канцеляринн үүдэн нээлттэй байгаа. Хоор дежурна хүбүүд Ю. Поляковой туужа тушаа ханамжа-нуудаа ханаа амарханаар андал-дан зогсоод. Хажуудамнай нэгэ-шье хүн үгы, хөөрөлдөөмнэй хэн-шье шагнанагүй гэжэ тэдэнэр ха-нана хэбэртэй.

— Манай эрхэнүүд болон уял-ганууд тушаа умшаа нэн гү!

— Унша. Устав дотор хэлэг-дэндэл адли. Урдань би эдэ бүгэдэн тушаа өхэ юмэ мэдэхэ-гүй, байшооб.

— Туужа соо бэшэгдэнхэндэ ор-ходоо бидэ бури бараг байдал-тайбди.

— Зүб даа! Төд хаяар захир-ралтын гарахада, «лимонууд» бо-лошоходошье магадгүйбди.

Имэ хөөрөлдөө шагнахадаа, Ю. Поляковой туужа «дөдөшын-нада» хэды болотор алба хэжэ юм гэжэ хонго нэм.

Т. ЛАМБАЕВ, офицер-политхүдэлмэрлэгшэ.

«Сай баригты!»

Мунд Хятад, Япон, Инд, Түбэд болон Англида сай ямар аргаар шанадаг тухай хөөрхэмний. Урид сай тухай зорим мэдээлүүд дурдвал, Сай хадаа дулаан орондо ургадаг ургамал гэдэг. Ботаникууд хоёр янзын: хятад-ассамск сай илгэрүүлдэг. Хятад сай 3—6 метр үндэртэй ургамал юм. КНР-д, Солонгост, Япондотэрэ ургадаг байна. Ассамск сай 10—12 метр үндэртэй модон юм. Индийн Ассам нутагта ургадаг хадаан, газарайн нэр энэ ургамалда үгтөө бшуу. Индостонд хятад арал дээр энэ модон ургадаг юм. Энэ сай элдэб янзын байдаг. Хятад, ассамск сай үрэнүүд холин ургуулна ургамал цейлон сай гээд нэрлэгддэг.

Манай ээрын урда тээх 2700 ондо бэшгэдээн хятад гар бэшгүүд соо сай тухай мэдээн дурдагдсан байна. Имагал манай ээрын дүрбэдээн зуун жилдэ Буддын шажанай тангартан сай үргэнөөр дэлгэрүүлжэ эхилсэн түүхтэй. Домог соо дурдагдсанай ёһоор, Дорма гэжэ нэрлэти сангартан удаан болохорто эдэз хоол барингүй маань мэгээм уншажа эсээд, уншагдсан байгаа гэхэ. Гэнтэ нэрижэ, өөртөө өхээр сусалдаад, нүдэнэйгөө хаагдахгүйн тула нэрмочооо отолжо хаяаха. Тэрээнхээн модон ургажа, набшааарнь хэгдээн сай нойртой тэмсэхэдэ, тултай байгаа.

IX зуун жилдэ Буддын шажанай улам дэлгэрхэ бүри Япондо, Солонгосто нмэ ундэ дуратайгаар уужа эхилжэ бшуу. XVI зуун жилдэ хоер замөөр Европо түби руу сай абаашагдажа, тэндэхи зоной дуратай ундан болоһон байдаг. Нэгдэхэи замын гэдэл, Хойто Хятадхаа—Сибирь, тэндэхэ Росси руу нэгтэрүүлэгдэжэ, удаадахины гэхэдэ, Урда Хятаддэ Англи руу элгээгдээн байха юм. Тимэхэ Хойто Хятадта сайе тэмдэглээн чэй гэдэн үгэ ороо арадай, Урда Хятадта хэлэгдэдэг—ти гэдэн үгэ Англин, Европын гүрэнүүдэй хэлэндэ юбтэржэ ороо бшуу. Дэлхэйн бүсэд газарнуудта сай үргэнөөр тарвагдажа, улам өхээр үйлдэбэрилэгдэжэ эхилжэ хэн. Үнгэрхэн зуун жилдэ Англин ко-

лонинуудта сай өхээр ургуулдажа зээлһэн байна. 1885 ондо Аджеридэ, удаань Закавказидэ, Краснодарск хизаарта сай ургуулжа эхилжэ. Ингэжэ сай ургуулдаг гурбан нутаг бин болгодоо гэдэл, Алас Дурна, Зүүн-Урда Ази, Хойто Кавказ ба Закавказ болон. Арал бүхэн сай шанаха, эдэзшүүлжэ арга зохиһон байна.

Эндэ уншагдайнгээ зөхдөө бээлүүлнэ, сай шанаха хэдэн аргануудтай танилсуулхмной.

ХИТАД АРГА

Хэдэн зуун жилнүүдэй туршада сай шанаха олон тоото арганууд энэ орондо туршагдаһан байха юм. XV—XVIII зуун жилнүүдтэ пиалын тухалтэй гайвань аяга соо сай шанадаг болоо хэн. Энэ аягын хэмжээн 200—250 миллилитр юм. Имэ аяга руу 4—5 халбага сай хээд, аягынгаа хахадсаа уһа юулээд, 2—4 минутын туршада эдэзшүүлнэ. Хятадууд нмэ сай халуунаар, багхан балгаар уужа, сайн хангал үнэр амталдаг юм. Гайвань руугаа бүсэлһэн халуун уһа дүрбэ дахин хэжэ уухода болохо. Хоер, гурба дахин халуун уһа гайвань руу эхэнэй һүүлээр сайн амтан танигдажа эхилдэг гэжэ хятадууд хэлэдэг байна.

АНГЛИН АРГА

Сай уулга хадаа англичануудай үндэһэн ёһо заншалуудай нэгэн болохтой. Тэдэнэр тусхай сөгтэ сай уудаг: 13 болон 17 сатга. Гурбан хүдэ нмэ унда бэлдэжэ үгэхэ гэдэл, уридшалан халагдэһэн амһарта соогоо дүрбэн халбага сай хээд, бүсэлһэн халуун дээрэһээн хэлсэжэ, 5 минутын туршада эдэзшүүлдэг. Энэ гэдэ халагдаһан аяга руугаа дулаасуулагдаһан (хөөрүүлэгдэһэн бэшэ) һу өөрынгоо дурваар хэжэ, сайгаа аягалдаг байна. Нүтэй аяга руугаа сай юулэхэдэ, тэрэнэй амтан, хайтан, хангал үнэрын үгм болохотгүй.

ЯПОН АРГА

Энэ ороной зон ногоон сайда илангаа дуратай юм. Тэдэнэр хятад аргаар сайгаа эдэзшүүлдэг байна. Шаажан тусхай домбо соо сай бутартамын сохино, эдэзшүүлдэг түдэрээн аяга руугаа тэрэнэ

бүсэлһэн халуун уһатайгаар хэдэг. 200 грамм уһанда нэгэ халбага сай хэжэ, 4 минуте соо эдэзшүүлээд, хангал үнэрын үгм болохотгүй. 30—50 грамм багтаамжтай сай өгөлжэ, саахаргүйгөөр багхан балгануудаар удаан уудаг байна. Эдэз хоол баринһан һүүлээр тэдэнэр заабол сай уудаг юм.

ЭНЭДХЭГ АРГА

Энэдхэгтэ, Шри Ланкада сайгаа англин аргаар эдэзшүүлдэг. Шри Ланкада нэгэ аяга соо, 1.5—2 халбага сай хэжэ, үдхөөр эдэзшүүлжэ, нүтэйгөөр ууха дуратай. Индийн зон мүн лэ нүтэй сай уудаг. Харин эрхм шанаартай дарджилинг сай амаршье юмэнтэй холингүй уудаг юм.

Хүргэгдэһэн сай Индийн үндэһэн ундануудай тоодо ороно. 300—500 грамм уһан соо 3 халбага эрхм шанаартай сай хэжэ, 5 минутын туршада эдэзшүүлээд, хүргэдэг. Удаань хатад литр багтаамжтай тусхай аяга соо мунһэ хэжэ, хүргэгдэһэн сайгаа тиншэнь юулээд, хэршэгдэһэн лимон, саахар өөрынгоо амтар хээд, уулада болохо.

ТҮБЭД АРГА

620 онһоо хойшо Түбэдтэ сай уужа эхилһэн байна. Эндэхи зон ганса сайгаар байдаг юм. «Сайгүй болоходоо, тэдэнэр өхээр зободог, ээримдээ үбдэжэ эхилдэг гэжэ хипедэй урданай нэгэ ном соо бэшгэдэнхэй. Тэдэнэр сай уудаг аягынгаа хэмжээгээр утис хэмжэдэг байна. 8 модо сай гаталаб гэхын орондо, 3-томо аягын зэй явааб гэжэ хэлэдэг һонин гүримтэй. Эгээн түрүүн хиринсэ сайгаа бутаргадаг байна. Нэгэ литр уһанда 50—75 грамм сай хэжэ эдэзшүүлдэг. Удаань һарлгай 100—250 грамм тоһо, даһа хэдэг. Эдэ бүгэдыг багхан һаба соо хэжэ, үдхэй ундан болоторнь һамардаг юм.

«Цамба» гэжэ үндэһэн эдэз хоол бэлдэхын тула Түбэдтэ сай хэрэглэдэг. Имэ хоол бэлдэхын тула өшмөөнэй шөрөгдэһэн талхан, һарлагай тоһон, хиринсэ, сай, даһан хэрэгтэй.

Р. ИДЫМОВА, хэлбэлэй «Эко-Арт» агентстмын «Сай хамбы» программын хүдэлмэрлэгшэ.

УРГАМАЛАЙ НАҢА УТА БОЛГОХО ТУРШАЛГА

Москвагай биолог Н. Исөө элдэб олон туршалга хэһэнэй эсэстэ имэ тобишолон хэбэ наһа ута болгохын тулада ямар чэгэн аргаар организмн хүжэлтис тогтоохо хэрэгтэй. Имэ бодомжын наһа бээлүүлэгдэжэ болохо тухай Исөөгай гэрлэһэн мүнхэ ногоон клон модон тэршэлнэ. Энэманай манай ороной дундууран нутагуудта ургадаг, тикн намар болоходо заатагүй набша немөгөө гээдэг ургамал юм. Харин Исөөа хоер клоник үбэлэй сатташые ногоон заидань байлжа шадаа юм. Тэрэ энэнино яагаад туйлаб гээдэ, 21 хоноод лэ тэрэ модоной бүгэ гүлгэхүүдынь нагышые үлөөнгүй ходожо хаядаг байгаа. Тингэгүй һавь, энэ модон заатагүй наһанайгаа удаадахи шатада орожо, набшааа гэржэ байгаа юм. Тингэжэ ургамалай залуу наһынь тогтоохо арга олдохон байна. Ушерынь хадаа бин болоһон гүлгэхүүдынь абааһан ургамалда шэнэ гүлгэнүүд бин боложо эхилнэ бшуу. Тингэжэ набшаадынь бүхэлн жэлдэ ногоон заидеа үлэнэ.

Мүн амтанай ба хүнэйшье организмне үе-үе болоод лэ залуу наһандань бусажа байха арга наһа хүбэлшэлэгдэхөөр байна гэжэ Исөөа тоолоно. Зүгөөр амтад дээрэ туршалганууд хэгдээгүй. Тэдэнино ходоодоо залуу байлгахын тулада бүри сүүдхэ үнгэрөөд лэ тусхай зүйлөөр тариха байха ёһотой юм. Тингэдэ өлсөөрэй хажууда түхэрэн сүүдхэдэ дөжурна байха, мүн тусхай лебораторно бааза хэрэгтэй болохо болоно.

Мунд Москвада «Вест» гэжэ туршалгын эрдэмтэй түб байгуулагдаа. Тэрэ зургаан таһастай. Таһаг бүхэн наһа ута болголын амар нэгэн асуудал шижилнэ.

Тээд амтад дээрэ хэгдэхэ туршалгын Исөөгай түб байһыг гэршэлэхье һавь, тэрэ үрэ дунтис хүндэ шэлжүүлжэ болохо гэжэ гүй болохо гэжэл Исөөа эхигэнэ.

Хүнине залуу наһанһань гэрлэхгүйн тулада удаадахи наһандань «оруулдаг» бодосүүдынь өхэ хэмжээндэ хүргэнгүй байха хэрэгтэй. Удаадахи наһанда оруулдаг хоер зүйл мэдэгдэнхэй. Тэдэ хадаа холестерин ба ургалтын гормон болоно. Эдэнино «эдэхигүй» болгохо арга олдохтой. Ушөө нэгэ—гурбадахи пирогутамилгистидил-промиламид гэжэ зүйлс «эдэхигүй» болгохо арга олдохгүй.

Хүнине залуу наһандань ходо бусажа байха аргын олдоходо, рек мэттын аалханөөр хубилан хүжэрдэг үбшэнино тогтоогоод байжа болохо гэнэ. Тэрэнино эдгээхэ аргын олдотор ааб даа.

Наһа һунааха гэхэ гү, али организмне залуу наһанһань «гэрлэхгүй» тухай асуудалаар ондо ондоо һанамжанууд хэлэгдэдэг ааб даа. Гэбшье Исөөгай мүнхэ ногоон болгоһон клонүүдынь найдабари түрүүлнэ.

Энэ бодолой амтад дээрэ туршагдахын тулада жэл хүрэхгүй сэг, мүн 10—15 мянган түхэриг хэрэгтэй гэжэ Исөөа тоолоно. Мүнганшье ингэһээр орожо эхилхэнь бээ. Юун бэ гэхэдэ... каршыдаггүй розонууды (бамба эсэг) ургуулаад үгэжэ байха тухай хэлсэ Исөөа нэгэ үйлдбэрини нэгдэлтэй баталаа бшуу.

(АПН).

МАДРИДАЙ ТҮБЭЙ ТАЛМАЙНУУД ДЭЭРЭНЭЭ ОГТОРГОЙ ӨӨДЭ 50 МЯНГАН ГУЛАБХААНУУД ДЭГДЭН НИИДХҮҮЛЭГДЭЭ. ЭДЭ ОЛОН ГУЛАБХААНУУД ПОРТУГАЛИ НИИДЭЖЭ ОШОХО. УЛААН ХЭРЭЭНЭНЭЙ ОБЩЕСТВО, ЮНИСЕФ БОЛОН БУСАД ОРГАНИЗАЦИНУУД 26 НАЙРАМДАЛАЙ УЛАСХОРОНДЫН ЖЭЛЫЕ ТЭМДЭГЛЭХЭ ЗӨРИЛГОТОНГООР ЭДЫ ОЛОН ГУЛАБХААНУУДЫЕ АГААРТА ТАБИБА БШУУ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: гулабхаанууд Мадрид дээгүүр икидэнэ.

ТАСС-ай фотохронико.

ТАСС-ай фотохронико.

ТУВАДА ЮУН БОЛОНОБ?

Политическэ байгууламжуудай хандаргаа, хэды өхэ аюул усал тохолодог гэшээ. Тувада хоёр тосгодогтой: үдэртөө Совет эсэсг республикы хүтэлбэсэ, хүндөө улоосно оршорилло, хүндөө ашалайдаг.

Горбачевуудһаа, Рыжковуудһаа, Афонсеевуудһаа, Травникуудһаа совет эгэлэй юрын хүнүүдэй хэд өхэ хлгавтай байһаниинь энэ алас гэмэ тодоор харагдадаг. Олон парти болон хамтын предприниматель налогой политика нэбэрүүлгэ хэнийшье ханааа зободоггүй, Тува шиндхэгдээгүйтэд ондоо асуудалнуудтай. Эдэ асуудалнууд хаанх мүнхдээ бэшэ юм.

Налад онуудай эхээр (Тувын нийслэл хото) эжынэр найман чэсэй хүнүүдэр басагадаа газар тээшнэ табигдаггүй болоо һэн. «Ай-хаттар хатуу шэрүүнээр» хамтын-гаа хүсөөр басагадаа хүсөөрөө эдлэнэ гэжэ милицийн протоколнууд соо бэлгэдэнхэй байдаг. Газарууд эбэр агаарта сэнгэжэ абагараа нимэ хүйхэршүүлэй һа-барта орожо боломоор байгаа бишуу. Тэрэ гэхэн сагһаа хойшо Кызылэй эжынэрэй хараа бодол хүйхшөө: алаагүйл хэдаа болоо гэжэ мүнөө тоолодог болонохой.

Тувада хоморой шухаг зүйлүүд тутай хоёрлэхэнь дуулахагүйт. Танктуудһаатнай хэнийн сохөөб, хэнийн тонооб, хэний машина хүл-гайлааб, хэний басагыа хүсөөрөө эдлэб гэжэ хоёрлэхэнь ауг-лахат. Хойдохогүйн тула юу хэжэ өһотойб? Эдэ хоёрлэхэнь соо-гуур нимэ тэмэ тушаа болгоом-жотойхоноор дуугаралсаад эба-даг: эндхээ арилха гү, али үгы гү?

ХҮДЭЛЭНХААР, ГЭДЭНЭНДЭЭ НЕЛБООД ХЭБТЭЭШЭНЬ ДЭЭРЭ!

Хүн зондо абажа үзэхэдэ гэмтэ ябадал гаргана талаар Тува орон дотор түрүү һуури бүхөөр эз-лэнхэй. Хубилган шэнхдэлгын жэлүүдтэ гэмтэ ябадал хоёр да-хинээр ургаа. Энэ эдэб шата-гаанууд олон байха. Болзороо дүүргэжэ, түрмэһөө табигдаһан гэмтэдые Тувада ажаһууһынь зүб-шөөдэг, нотагай органуудай за-саг баригшад дүрэ зоргон соогоо ашалайдаг, нотагай хүн зон бул-таараа архиддаг, нотагай ноёд модоргаа эгнэхдэн ашалайдаг бо-лошоо һэн.

Гүрэнэй үзэл сурталай хүдэл-мэрини хандаран ургашагүйдэхэдэ хүн зон бүхы юмэндэ хамаагүй-гөөр хандажа, юмндхы шүтэхэе болоод, һула табигһан һур шэнх болошодог гэшээ. «Социалист ажа-лын» магтахала болходоно, Бу-харинай «Баяжатын» гэхэн урхэ

лозунг даяаад мүнхдэлһэн байна. Энэндэ Тувын залуушуул ингэжэ мэдүүлэ: «Һураһанай, хүдэлһэнэй хэрэггүй, Гансал мунгэ олохо хэ-рэгтэй». Энээнэй эсэстэ хэньшэ хүдэлхэ хүсэлгүй, харин булгадаа түргэнээр баяжаа эрмэлзэлтэй. Хэньшэ һураха хүсэлгүй (гансал манай баян интеллигент һураал юм бээ).

Урдандаа һуража олоһон мэр-гэжлээ хэрэглэнгүйгөө, хүтэлэн-гүйгөөр баяжаа нэгэл зам бич. Тэрэмнай гэхэдэ, гэмтэ ябадал гаргалгын зам болоно.

АГЫ НҮХЭНЭЙ ЭРМЭГ ДЭЭРЭ

Мүнөө республикэ дотор хү-дэлмэрингүй хэды залуушуулай бич байһаниинь хэндхы мэдэгдэнх-гүй. Нотагай МВД нимэрхүү мэ-дэгдэлдэ анхардаггүй.

Түрэл нотагуудһаа орхижо гар-һан (хүдөө тосхонуудһаа город руу залуушуулай ошолго сэг үр-гэлжэ ургаһаар) болон өрэдүй-дэ амар ажал хэжэ байһанаа ойл-годоггүй төөришһэн нилээд олон залуушуул ямаршье сагта орё-дон бусалжа тээрхээр, хомороо үймөө үүсэхээр түгэс бэлэн бай-даг. Тувада нимэ аюулые үсад-хаха хаба шадалтай хүснүүд бич гэжэ ханахын аргагүй.

Республика дотор политическэ талаар бээ даанги байгууламжа-нууд һаял мүнхдэлжэ захаланхай, тиммэнэ үшөөл этгилд найдалдэ хүртөөгүй байһаар. Нотагай парто-крати мэдэгшоод, юушье хэжээ ойлгожо ядаһанхай: гараа дэл-гээд, ханаа амараар һуудаг, юу-шьеб хүлээдэг. Удахагүй бүлгэ-емнай партиһаа гаргаад, ажал-һааннай намнахань өһотой гэжэ тэдэ хүлээхэл хэ. Ингэжэ загса-жа тогтошоһон байдал тарахара, хэды хүшэр хүндэб даа. Бадага-най үбшэндэ нэрбэгдһэн хүнүүд эгээл нимэ байдалда ородог гэ-шээ.

ШЭНЭ КАРАБАХ БОЛОНО ГҮИ

Тувада ямаршье сагта ород хү-нүүдтэ дурагүй байһан гэжэ хэр эүб хэлсэдэг бэй. Ондоо нациан түлөөлэгшэд байһандын бэшэ, ха-рин ондоо тээһээ нүүнэ өрлэн-дэнь дураа гутадаг байжа болоо. Нүүнэй үедэ Тувада шахардуу бай-дал хүрэнэ өрлэнхэй.

Ород яһанай хүнүүд бүхы зөө-риез худалдажа, Туваһаа ондоо тээшээ зөөхы оролдону.

Байгша оной хабар тува болон ород залуушуулай хоорондо хө-мороон боложо, ородуудые муу-шалһан хуудһанууд эндэ тэдэ тараагдажа эхилһэн байна. Үдэр ошохо тутам байдал шахардуу бо-ложо захалаа. Хову-Агсы гэжэ по-селогто ород болон тува хүнүү-

дэй хоорондо өхэ найшалаан бо-ложо, найман хүн, тэрэ тоодо нэ-гэ милиционер шархатаа. Ород хүнүүдэй гэрнүүдтэ добтолхо, бү-хы зөөриһы хандаргаа ушар-нууд олон дайралдаа. Хоёр 14-рын туршада энэ поселогтой 500 ородууд ондоо тээшээ зөөхэ 500-тай болоһон байна.

Хүршэ Элегест поселогто ород гэрнүүдые шатааха ушарнуудшье болоо. Тобшолбол, табан һуури-пунктиудта нацинуудай дунда хө-мороон болоһон байна. Ионан-тэн багта Тувагай автотранспорти-нууд, нотагай хүтэлбэһилгэшээ-тэ, МВД-дэ этгэнхгүйбди, нй-данагүйбди гэжэ мэдүүлэ. Эр-л-тэнүүдөмной дүүргээгүй һаатнай,

буһалгаалхадн гэжэ транспортын ажалшад мэдүүлһэн байна.

ТЭСЭХЭ АРГАНЬ НАЛАА

Тувада ажаһуудаг ородууд саа-шадэа тэсэхэ аргамнай һалаа гэ-жэ мэдүүлжэ, ионинин 28-да Кы-зыл хотодо митинг үнгэргэа. Эн-дэ 10 мянган хүн сугларһан бай-на. Урда тээш гурбан ород ү-бүүд алуулжа, ород яһанай бүхы хүнүүдые дэбэргээ. Демонстра-п-нууд талмай дээрэ гурбан хуур-сэг асаржа табиад, улоосно бо-лон национална харатз муулай абуулгануудтэ эсэс табихыо ээ-хирэа.

Кызыл дотор эдэб хэбэ һу-раг суу таража һаланагүй. Оро-дуудай гэрнүүдые дахад һидэр-

гаха, шатааха гэжэ байгааа хү-нүүд хоёрлэдэнэ. Ород бүлгэнүүд үкиһөө хойшо ажаһууһан газар-нуудһаа орхижо, ондоо тээшээ зөө-хэ баатай болоно.

ТУВА ГЭЭШЭМНАЙ ЮУН БЭИ

1941 ондо Тувын Арадай Рес-публикын фашис Германида дай үүсэхэе сонсоходо, өхөөр гай-һан Гитлер карта асархынь ээ-хиржа, Тува бэдэршоо һэн гэжэ. Тувада социальна болон нацио-нальна хомороон үргэлжэлхэгү гэжэ найдаха дуран хүрэнэ. Энэ оронине карта дээрэ харахада, хэды гоо газар дэбисхэртэйб! Ти-гээшье һаа, тэндэ мүнөө ажаһуу-хынь аймагтай.

ITASSI.

ХАРАХА язада аһала залуу-бар эдэ хоер наһатайшуулай шэг шарайнь юмндэ нимэ ур-ма баяртайгаар минһэрэн, ню-дэдын ялалзан байха болооб! Тээд эдэмнай конкурсно илаа ха юм. Гинессэй гүйлалтануудай номтой дүтэ танилсаһанай-гаа һүүлээр тэдэнэртэ энэ юрэ бүсын шэигээр һанагдана. Хе-фен хотодо (ФРГ) ута хахалтай эзэдэй дэлхэйн чемпионат бо-лоо. Тэрэндэ зуу гаран хү-нүүд хэбаадалсаба. Немец Бернхард Зенгер (зүүн гарт) болон италянец Пьетро Арка-дио энэ конкурсын лауреадууд боложо, урма баяртай, омог дорюунууд байна.

ЯПОНОЙ Арита хотодо (Са-ге префектура) нотагай урам гартанай шабараар бүтээгдэ-һэн шухаг ваза олоной анха-ралда табигдаа. Тэрэ 1873 он-до Вены аукцион дээрэ ху-далдаһан байгаа юм ха. Тэ-рэ гэхэн сагһаа хойшо Лон-дондо үмсын коллекцидэ тэ-рэнэй хадагалаатай байһаниинь эхэл гайхалтай. Японой «Арт Галлери Снобидо Лимитед» гэ-жэ фирмэ эдэ бэлгтэй бэрээ урам гартанай бүтээлые 100 миллион нем сэнгээр худалда-жа эбаад. Ээ орондоо бусая-на асарһаниинь эхэл һайн лэ гэшээ.

КИОДО—ТАСС-ай фото.

Энэ һонирхолтой

ОТТАВА. «Советскэ Союз хуби-лалтануудай үедэ: Канадада ба дэлхэйдэ эдэ хубилалтануудай уд-ха шанар» гэхэн төмөөр уласхоо-рондын түлөөлэгшэ конференци эндэ юзгэдэб. Нүүлэй жэлүүдтэ түбэ-дэлхэйн политическэ байдал-лые эрхдэ хубилһан үйлэ хэрэ-гүүдэй хойшололтууд тухай үгэ булалдаанда Хойто Америкын ба Европын ороннуудай гүрэнэй ажал абуулагшад, парламентаринууд, бизнесменүүд, Советскэ Союзые шэнхэлдэг мэдэгшэ эрдэмтэд ха-бадана. Эхэлэн бүлэг совет по-литологууд, экономистнууд бани-тын ажал абуулагшад Канадын нийслэл хото өрлэнхэй. Совет гү-рэнэй аажам хүгжэлтэ, хубилга-шанхдэлгын хараа замууд, де-мократы үргэдэлгын, алибаа ю-мэн тухай олондо мэдээсэлгын удта шанар, һомололтануудай ба худалдаа наймаанай эрилтэнүүд, хүнэй эрхэнүүд, национальна асуу-далнууд, Арктикын юрэнхы асуу-далнууд конференциин зүблэхэ зүйлдэ оруулагдана.

ТОКИО. Мүнөө жэлэй намарай һаранууд Японой нийслэл хотын хүн зонине өхөөр баярлуулнагүй.

Персидскэ тохойн оршондохн оро-нуудтэ гридэсэй унжагайрһан дээр-лээ Японой нефтийн компани-нууд нефтийн зүйлүүдэй сэгүү-дые өхөөр нэмэнэ. Япондо хаа хаангүй гэрнүүдые дулаасуулты тулада өхөөр хэрэглэгдэдэг керо-синий сэгүүд илангала өхөөр нэ-мээ. Недондо жэлэй зохио ху-гасеатай сасуулхадэ, ноябрь һа-рада гэрэнэй сэн 50 шахуу про-цент нэмэнэ байна.

Барайгараар эхгэдһэн зүйлнүү-дэй, хилээмэнэй сэгүүд гориктой-гоор нэмэгдэхээр хараалагдаа.

ТҮРЭНЭН ҮДЭРЫНЬ ТУДАГДАНА

Шөөд нэгэ бүлын дүрбэн үө булгадаа нэгэ үдэр—июнин 8-да түрэнэй үдэртэй. Еөлэ хотодо ажа-һуудаг Ребекка Лениблад 1980 оной июнин 8-да түрөө юм. Тэ-рэнэй эжынь 1946 оной июнин 8-да түрэнэй байна. Нэгсэ баа-байнь — 1913 оной июнин 8-да, тэрэнэй эхэнь—1883 оной июнин 8-да түрөө. Иимэ һонин түрэнэй үдэрнүүд 48 миллион сооһоо нэ-гэл дахин дайралдадаг байна гэ-жэ шөөд мэргэжэлтэд тодорүүлба.

(ТАСС-).

Угай бэшэгэй ула мүрөөр

Убэр-Монголд ажагуудар барга буряадууд анхандаа Байгал далайн эрхээр нуурижама байһан юм. Барга буряад болсон эртэ урдын баян түүхтэй, нүүдэлшэ эргэд (зон) гэшээ. Тэдэнэй аха зах убад хадга хатад судар ном соо тэмдэглэгдэж, анхрал татуулан байна. Барга буряадууд урданай нүүдэлшэ зон байгаад, Хинган уулын, Удэ голтой хүбөө эрхээр нутаглажа, нүүж, ябаһан юм. Мүнөө үедэ барга буряад Хүлэн-Бүйр аймагтаа хууаһаа гадна Шэлин гол, Хара-Мүрэнэй, Шэжээн ээргын газар нутагуудаар хуудаг юм.

Барга буряад зон эртэ урда сагаан буряадтай нэгэ яһатан гэшээ. Үгэ хэлэнэйгээ талаар буряад хэлэндэ дүтэ юм. Анхнай барга буряад зон 621 ондо Суй улас турин бэшгээ дурдагдана байна. 732 ондо барху (барга) зон түүрэг улсат туйла мүнэнэй эхиндэ дайлагдаһан гэжэ.

Эртэ урда барга угсаатан түүрэг хан улсат харьяат байһан байгаад, 7-дугаар зуу жэлэй үеэр Тан улсат орж түүрэг хан улсат хэдэн жэлдэ дай хэһэн байгаа.

6-дугаар зуунай үедэ Байгу (баргу) гэдэг угсаатан болон Монин арадахи урданай олон угсаатанай дотор хоньдон оршолжо, Туула, Сиси голнуудай хажуу газар, Хүлэн-Бүйр гэжэ хоёр нуурай баруун хүбөөдэ нутаглажа, табиһан манган үрхэтэ болоһон байгаа. 647 он багта барга буряад зургаан түмэн—60.000 манган үрхэтэ зонтой гэхэ гү, али нэгэ түмэн сэрэгтэй, эхэ угсаатан байһан гэжэ. 723 ондо Орхон голтой Цайдамда бодхондон түүрэг Кюле-Тэгин шулуун хүшөөгэй бэшгээ дээрэ байа-ку (баргу) угсаатанай тэдэнэй дайлагдажа байһанайн тэмдэглэгдэжэ.

Хүлэн-Бүйр гэжэ хоёр нуурай хүбөөдэ хууһан барга гэжэ угсаатан гэшээ тэндэ боложо байһан элдэб шалтгаангаа хүлгэжэ, баруун-хойшоо нүүдэлдэ, Байгалай оршон газартай Хорихон аймагтай нийлээд, хожом барга яһатан болсоо бүрилдэһэн гэжэ.

Мүнөөнэй барга буряад болон нийлэхэнь хойшо хэдэн үе болоно. Алинкин хорихон, эликин барга гэжэ мүнөө үедэ илгэһэн аргагүй. Эртэ урдын хойто зүгтэй Байгалай эрхэдэ ондо ондоо угсаатанууд зонхилдог, олонинь баран нүүдэлшэ байһан тула нэгэ орон нутагта байһан дээрхэнь үгэ зүүрхөн бадаржа олохын аргатай.

7-дугаар зуунай хойшо хэдэн зуун үе соо Суй, Тан улсууд, Хойто талаар нутаглажа хууһан угсаатанай нэгэ гэдэг абажа байһан үе болоно. Тингээд Хойто зүгтэй олон угсаатанай доторхоо түүрэг хан улс мандажа байгаа. 552 ондо тэрэ мүнэдэн хосоржо, 745 ондо хойшо уйгуур хаанга улс мандаад, 840 ондо мүнхэн унежа, хожом хиргиз хан мандаад, удангүй али олон хаантат дарагдажа, хосоржо байһан сагта барга буряад яажа амьдаржа, зон боложо таһарһан байһабэ.

Эртэнэй барга буряад хорхон угсаатанай досоогоо багтаагад, хойто зүгтэй олон угсаатан болон Монголой үндэр хадаар, Байгалай зүүн талын Сибирь, Монголой үргэн уудам тала нутагта амьдаржа, нүүдэлдэ шэлжэжэ, харилсан нийлэжэ, ядаржа, олон удааи жэлүүдэ үнэргэжэ байһан эрад зон гэшээ.

Барга угсаатан болон Байгалай оршондо наймадугаар зуунай нүүлэй үедэ, юндүүгээр зуунай эхинэй үеэр эрхэн байха. Арбан нэгэдүгээр зуунай үе болоходо, барга, хорхон тэмдэ ээргын жэжэ угсаатан нэгдэжэ, улам улам нийлэжэ байһан болоно.

Тэрэ үедэ Нешан-Баатар гэжэ хүн байгалай оршондо барга-нуудта эрхэ хууһан тухай түүхэ бич юм. Тэрэ хадга алдар суутай Алан-тугай одон хүбүүн Бодонхир Мунхагай аша хүбүүн байгаа. Нешан-Баатар баргада эрхэ, хууһан болоно. Нешан-Баатар Номолон эхэнэ гараһан долоодохи хүбүүн болоно. Номолон эхын нутагтаа байхада, залууриуд алвад, зургаан хүбүүдэнь тэндэ хосоржо, нэгэ хүбүүннь түлээн доро хоргодожо, амиды гараа. Тэрэнэ Хайта гэжэ нэртэй. Хайта хожом Баргуджин нутагта эрхэ, үдэжэ олон болоһон юм. Нешан-Баатар олон аймагууды дайлажа, хураажа, аажам амар хууба. Солон, мэр-гэд, барга нэгэ гарбалтай гэдэжэ. Солон гэшэнь барга гэшээ. Харин солон гэдэг тэрэ үедэ Баргуджин голтой дээдэ урсахалаар нутагжажа байһан урданай аймаг зон мүн. Түүхын хэрэг үйлэнүүд болбол арбан нэгэдүгээр зуунһаа албан хоёрдугаар зуунай эхэн хүрэтэр болоо.

Энээнһээ үзэбэл, Баргуджин хадаа Чингис хаанһаа долоон

хүдэлдэ үнэн хүсээ үгэжэ: монгол үндэһэтэй мандал, хүгжэл, бүхэ дүндэн үндэһэн тэнэй эхэ нэгдэлһе бэлүүлэхэдэ, өөрын хуби нэмэрн үзүүлдэг байһан.

Монголой улс түрээ, түүнэй залгамжа болохо эхэ Юуван улсат үедэ барга яһатанай зон хойто, урдын орондо таран бутаржа ябаһан байна. Тэрэ сагай Убэр-Монгол нутагта ошоод байбашье, олон зонинь баһал байгал далайн оршондохи нутагтаа үлөө.

1368 ондо Тогоон-Түмэр хаан Бээжинһээ ухарин гаража, эхэ Юуван улсыг мунхдүүлжэ, үгы болгохо хүсэлөө бэлүүлхэ гэжэ. Тогоон-Түмэр хаанай хүбүүн Аюушарадэр хадаа баруун-хойшоо гаража, Хэрлэнэй уужам газараар ябажа, 1371 ондо Хара-Хэрэм хотодо хүрээбэ. Тэндэ Бэлгитэ-хаан Юуван улсыг дамжуулан хуужа байгаа.

Тэрэ сагта барга буряадууд Юуван улсат мэдэлдэ оржо байһан байна. 14-дугаар зуунай нүүл хүрэтэрхын үеын баргу буряад тухай материал хомор юм. Хожомой түүхын ма-

һан барга-буряад Оросой сагаан хайта улсат эсэргүүтэй ушаржа байба. Сагаан хаанта Оросой зон барга буряадай нутагта турин оржо эрхэн түүхтэй. Тинхэдэнь барга-буряадай талаһаа эсэргүүсэлгээтэй ушарһан байба. Тэрэ сагта барга-буряад Монголой Түшээтэ хаанай мэдэлдэ байһан байгаа. 1675 ондо Түшээтэ хаан гурбадахн түлөөлгшэдэй бүлгэм томилон, Москва оруулжа эхилээ.

Орос сэрэг эрээд, манай зонинь, мал хүрэгмэ баржа абашаһан юм. Манай алба татабарин эргэд зон болохо буряадуудай хуудаг газарыг орос сэрэг сүйдхэбэ, буряад зон ажал, амьдаралаа алдажа, дүрбэн зүгтэ ерилба.

Барга буряадай зарим хэсэгтэйхд эхэ нутаг дээрээ байһаар байжа, сагаан хаанай туули засагта ороо юм. Зариманьнь сагаан хаанта засагһаа зайлажа, Байгалай баруунһаа зүүн тээшээ, Байгалай зүүн-хойноһоо урғшаа нүүлхээр, Ниршүүһээ, зүүлжээ гаража абалай. Ондогоор хэлэбэл, барга буряадай нэгэ хэсэгтэйхд

бутаржа, гол түлэб гурбан бүтээ боложо нутагжаһан байһабэ. Нэгэ бүлгэмн тэрэ үедэ Оросой сагаан хаанай мэдэлдэ ороод, буряад улсат хамтарһан юм. Нэгэ бүлгэмн Шэлин улсат оржо, Цицикар, Мунхэн, Жаргаланта гэжэ газарнуудаар нутаглаа, зариманьнь, тэндэһээ нүүжэ, Чехар можодо ороһон юм. Мүнөө сагай хууһан барга гэдэгүүд байгал шадархн нутагһаа эрхэжэ, Халхын Сэсэн хаанай аймагаар дамжажа, хожом Шэлин улсат мэдэлдэ оржо нуурижаһан байһабэ. Хууһан баргашуул ойрын жэл хүрэтэр бөө мургэлтэй байһан юм. Хууһан барга, шэнэ барга гэдэгүүдэй хэлэн хадаа буряад хэлэн боложо, бөө бөөдэ адли, анхнай нэгэ аһа-тан гэшээ.

18-дугаар зуунай гушаад онуудта Хүлэн-Бүйрэй нутагта эрхээр, зуу гаран жэл болоод байна. Манжа дагуурай нүүлэндэ ороһон гэжэ хэлсэдэг.

Чахарт хуудаг баргашуулаа ходо олон сэрэг татажа, дайн байлдаанда оролсожо, хоёрой хоорондо, монгол, ойрад дунда абалсаһан байха.

Энэ үеын барга буряад яһатанай эрад түмэн хэсэг, хэсэг болон хубаагдажа, нэгэ шуһан аха дүү һалажа хдан, хадасһан байдал тухайдань домог энэ эрад түмэнэй доторхоо уламжалан эрхэн байһабэ. Чахарай баргашуул чахар найман хошуунда тарашһан байба. Мүнөө Чахарт байһан баргашуул булта гурбан зуу оршон жэлэй урда Солон-Баргаһаа эрхэн гэжэ домог бич. Хууһан барга 1732 ондо Будагай газарһаа эрээ. Тэдэнэй түрүүн эрхэн тула хууһан барга гэжэ нэрлэдэг. 1734 ондо Халхын Сэсэн хаанай аймагһаа эрхэн баргыг нүүлдэ эрхэн тулан шэнэ барга гэдэг. Шэнэ барга Хүлэн-Бүйрэй газарта нүүжэ эрхэн найман хошуунда зонхило байһабэ. Баргашуулыг гадаадаһаа эрхэн гэжэ анхандаа газашалдаг байгаа: алба татабарк эхээр тулгаа. Хүлэн-Бүйрэй газарта хилэ хакин хамгаалха сэрэг болгодон, баргашуул байлгадаа. Хүлэн-Бүйр улзы нутаг юм. Энэ хадаа Чингис хаанай дүү Хесар гэшын хубита газар мүн. Хабата Хесар Сибирын зарим нутагыг захиржа байгаа бэлэй. Газар дайдаа худалдажа, Ли Хонг зон 1896 оной табдахн нарада Оросой сагаан хаан II Николайда ошоод, ноу-са хэлсээ баталжа, зүүн-хойто нутагуудай хубинь хэдэн манган түхэригөөр худалдажа эрхэн байһабэ.

Тингээд сагаан хаантан үргэн тала Манжуур газарта түмэр зам баржа, саашаа дамжа, улсат зүүн-хойто нутагыг эзэлээд, нүүлхэнэй, алтанай үрхэй малтажа, ой шуги халгажа, модо унагажа, абашажа, гэр барилга баржа, мал хүрэнгэ буялан абажа, дээр-мэдэлэн юм. Барга-буряадууд түмэр замда хүдэлжэ, нүүлхэ малтажа байһан эрад болоно. Орос хаанта гүрэн түмэр замда хамгаалха гэжэ Манжуурта эхэ олон сэрэгүүдыг оруулжа, эхэ дайн байлдаан боложо эхилээ бэлэй. Зарим баргашуул Монголд нүүжэ ороһон байна. Оросуудай эрээдүйдэ баргашуулай Хүлэн-Бүйрэй газарта нүүжэ эрхэнһээ хойшо энэ үргэн уудам, бэлхээрээр баян нутагта нутаглажа байгаа. Зүгөөр 17-дохн зуун жэлэй хорвод ондоо эхилжэ, нийшэ тинхээ тэрэньдэн нүүжэ, нутаглан, мал үсхэжэ шадахаа болиһон тула баргашуулай ажал үйлэдбэрн хүтэжн бадархаа, улам баян болохоо болиһон байһабэ. Иймэ домог түүнэ барга буряада бич юм.

М. ХОМОНОВ
хэлэ, бэшгээ эрдэмэй кандидат.

БАРГА БУРЯАДУУД ТУХАЙ

тэ дээшээ болохо Нешан-Баатарһаа абаад, үбгэ эсэгэ болоно Бардам-Баатар хүрэтэр боржигон обогтоной зонтой үрэг саданар боложо, тэдэнэр захирагдажа байһан байна.

Энэ үедэ барга, хорихон, тудайлбал, хорхон-түмэд улам нийлэсэжэ, хан (боржигон) яһатань багтааһан, ойро оршонно ондоо аймаг угсаатанай хүнүүдыг бөөдэ абажа, арбан нэгэдүгээр зуунһаа арбан хоёрдугаар зуунай үедэ барга яһатан хүсэд бүрилдөө.

Эртэ урдын барга угсаатан Байгалай зүүн хүбөөдэ эрхээр үедэ нутаглаһан газар яһанайн тэдэнэй нэрээр нэрлэжэ, Баргуджин гол, Баргуджин-Түхэм гэжэ алдаршаһан байгаа ха. Тингээд арбан хоёрдугаар зуунай үедэ Байгалай зүүн-хойто талаһаа Сэлэнгэ мүнхэнэй адэг хүрэтэр үргэн уужам нутагта байһан хорхон-түмэд, барга буряад ээргын жэжэ аймаг угсаатанууд баран дээрээ барга гэжэ юрэнхыдөө нэрлэжэ байһан юм. Түмэд болон барга яһатанай нэгэ талаа болохо. Түмэд аймаг гэшээ Монголой түүхэдэ хэлэгдэдэг хорхон-түмэд болоно. Эртэ урда сагта Монголой Губинь, уһанай ойро уулыг түшэжэ, ой шуги соогуур амьдаржа байһан барга хожом газар бэлхээрхын муу болоходо, нүүжэ арилһан гэхэ. Хори түмэдтэй хамтаржа, нэгдэжэ болоо. Хори үбгэнэй арбан нэгэн хүбүүдэй нэрээр нэрлэгдэһэн обогүүд буряад баргын дотор олон обогүүд гол боложо оролсонинь мүнөө хүрэтэр ябадаг.

7-дугаар зуунай үедэ тэмдэглэгдэһэн байа-ку (баргу), хорихон угсаатан сохон хаанаһаа угтай юм бэл Иймэ асуудал гараха өһотой. Эртэ урдын монголшууд буряад хэлтэй байһан гэжэ үзэхэ гэдэг зүб байна.

Чингис хаан 1207 ондо Жучи гэжэ хүбүүгээ ойи эргэдэ эзэлжэ гэжэ сэрэгтэйгээр мордуулан байна. Жучи Ангарай эрхээр Енисей мүнхэн хүрэтэр ябажа, буряад, барга, хамниган ээргын яһатанай мэдэлдэ оруулжа тэхэрээ. Тинхэдэ Чингис хаан хүбүүгээ соёрхон шалгажа, тэдэ ойи эрад зонинь захиража бай гэжэ тогтоол гаргаһан гэхэ. Баргашууд Чингис хаанай үедэ эхэ үйлэ

терилһаа үзэбэл, барга буряад тэрэ үедэ Чингисэй ээд хадаа захирагдажа байһан байна. 1464 ондо Мандухай сэсэн хатан наһа бараа. Эрын аша хүбүүн Батамунхын долоон наһатайдын ураг холбожо, хаанай нуури залгуулаа гэжэ мэдэжэ. Тингээд Дажи хаан бутарһан монгол үндэһэтэний нэгдэхэ талаар эхэ хүдэлмэри ябуулаа. Бүгэдэ Монголыг дахин мандуулаа. 15—16-дугаар зуунай үедэ барга буряад Дажи хаанай Батамунхын ашадаа захирагдажа байгаа. 14-дугаар зуунһаа хойшо барга гэжэ нэрэ буряадай хамта ябадаг болобо.

13-дугаар зуунай үеһөө эхилээд, хамагай ойро үе хүрэтэр барга гэдэг нэрыг зарим үедэ дэлгэрэнгү удхатайгаар хэлэжэ, хэрэглэдэг байгаа. Байгал нуурһаа зүүлжэ нэмжнхэн үргэн уудам газарыг баргашуулай нутаг гэжэ заадаг. Үнэндөө тэрэ үеын хирээр барга буряад ойро зуура илгээтэй байһанһаа байгаад, Байгалыг тойрон нутаглажа байһан буряад гэдэг нэлэнхы нэрээр түүхын хуудаһанда ороһон байна. Барга буряадыг буряадһаа халгаан хэлжэ болохогүй.

Баргашуул урда Хинган дабаһан үбэрээр нутаглажа байһан XX зуун жэлэй эхинэй зарим материалнууд соо бэшэгдэхтэй. «Хүлэн-Бүйрэй тобошэ тэмдэглэлдэ» нигэжэ бэшэгтэй: «Хууһан барга Гадаада Монгол-Халхын харьяата юм. Хилэ хизаарга хуудаг... Оросой хизаарта оржо, Шэн-улсат Энхэ Амгалан хаанай үедэ—Оросыг дайлаһан үедэ Оросой хизаарһаа эрхэжэ, найман хошуунда оржо, Хара-Мүрэнэй Цицикарай хажууда хуужа, нүүлэй сагта Хинган дабаһан арын зүүгээршгэр газар нуури эзэлжэ ажагуудг болоо».

Барга буряадай нэгэ бүлэг зон 16-дугаар зуунай нүүл багта Бүүбэ-Бэйлэ хаанай мэдэлдэ байхадаа, Хинган дабаһанда хүрээжэ, Носа уула, Удэ голдо хүрлэн байна. 17-дугаар зуун жэлэй гарахдаа, урда зүгтэй монгол аймагууд удаа дараа Манжада эзэлэгдээ. Тэрэ үедэ Монголой Лигдэн хутагта хаан Манжыг эсэргүүсэһэн байна. Энэ үедэ монгол үндэһэтэн хойто захээр нутаглажа бай-

ууган газар дээрээ Оросой харьяатан боложо, нүгөөдүүлнхэ тэрлэлэн зайлажа, таража, бутаржа, Байгалай баруун талаһаа Хара-Мүрэнэй эрье хүрэтэр, үргэн уудам нутагта нуурижаһан байна. Иигэжэ нүүжэ, шэлжэжэ байгаад, ородуудта эсэргүүсэжэ, угсаатан хэлбэри мангай болоо.

Оросой хасагууд 17-дугаар зуун жэлэй таблаад оной эхилэй үедэ загса гэжэ нэрлэжэ дагуурай нууригнине дайлан эзэлээд, 1657—1658 онуудта Загса Нэрүүбшэдэ цайжа (хэрэм) байгуулан түүхтэй. Тэрэ үедэ ородуудай эзэлһэн газарта барга буряадууд Халха-Монголой харьяатан болоод байгаа. Энээнэй урда Байгалай эрхөөнэ Оросоо тэрлэлэн нүүжэ, Ниршүүтэй тала газар эрхэжэ, адуу малаа үсхэжэ байгаад, баһал ородуудай мэдэлдэ ороһон байна. Энэ болбол барга буряад болоно.

Цайжыг үгы болгохо гэжэ барга буряадууд, дагуурнууд, хангинууд ээргын эрад зон эрид шанга эсэргүүсэжэ байгаа. Монголой хаанта ноёд монгол нутагта баһа хэрэм тогтоохогүй гэжэ эсэргүүсэһэн сохилдоһон түүхтэй.

1664 ондо Түшээтэ хаан, Сэсэн хаан мэтээр ородуудай урдаһаа Ниршүү руу сэрэг ябуулаа. 1688 ондо түмэн шахуу монгол сэрэг Сэлэнгэ, цайжыг бүлэлэн оржо эрээ. Энээн дээрһээ 1688 ондо нэгэ бүлэг барга-буряад Халха нутагта залгандаха гэжэ Убэр-Монголой нутагта ородуудһаа тэрлэлэн зайлажа ошоо бэлэй. Шэн улсат сэрэгүүд ород сэрэгтэй олон удаа дайлагдаһан байна. Ниршүүтэй цайжыг бодхохо гэжэ эзлэлэлэй боложо байхада, Нерчинскын оршондо нутаглажа байһан буряад, энгүүд ээргын аймагуудай эрад түмэн гэнгэ буһалгаа гаргажа, бусалтанай 20 гаран орос сэрэгшэдыг алажа, бэээрээ зүү гаран хун алуулба. Энээнһээ гадна хожом ород сэрэгүүд олон буряадыг, монголнуудыг алаһан байгаа. Тинхэдэ хэдэ хэдэн барга-буряадууд баһа Орос гүрэнэй харьяатан болоһон юм.

Түүхын һамаргаан доро долгилһон он жэлүүдтэ барга буряадууд нутаг уһаһаа халажа, ураг түрэлһөө хадасжа,

[Ургэлжлэл. Эхнийн 22-48-
дахн нөмөрүүдэд.]

Би Линия Хундановай эсэргэ
тэнхдэг хүм. Тэрэ Эрхүүтэй обла-
стин Нүдэдэй аймгаар гаран
хүн юм. Лүкэ Хунданова байал
эрдэмт доктор, үдээн сэг соо
микробиологийн талаар ажилла-
хан хүн байла. Дайнай үедэ үшөө
залуу эрдэмт Хунданова тухай эхэ
сүү тархынаа хангас. Тэрэ шер-
та оёхо торгон утаһанай орондо
шүрбэнэ хэрэглээ гэжэ дурдхад
хүн ха. Энэ тон нисин дурдхад
байгаа. Тэрэ тон шүхалэ юмэ дү-
рэдхэн байжа болоо, юмэдэб
гэхэдэ, тэрэ дурдхалыа түргэн
баталан абалан, эрэгсэлжэ эхил-
һэн байжа юм. Хундановай энэ
дурдхал минин анхарал юмдэ
тэтээб гэхэдэ, яагаад хирүрхин
асуудалһаа тон холо байһан мэр-
гэлэлтэн-микробиолог еод, шер-
та оёхо хэрэгтэ шүрбэнэ хэрэглэ-
вээ ханга гэжээб гэжэ эхэ хо-
молон байла. Эртэ урдань бу-
рлад аредей еһо эхэлһэнэ үхэ
ебдэ гэжээб ха гэжэ ханга хэм,
Ухэрэй шүрбэнэ «абажа тсмоод,
мэргэй бурлад элинсэг хүлине-
гүүд һебэгшэ хэмэ, амаршыа он-
гоо утаһанай орондо хэрэглэдэг
байгаа бшуу. Хубсаһа оёодо,
гүтэл үлхэхэдэ — шүрбэнэһөө бу-
дэ һебэгшэ гэжэ бурлад бай-
гавгүй юмдэл. Иимэ болохоор-
оо, өөһэдхөгөө ажал хэрэгтэ
зохосон удхатойгоор хандата хан-
далга гэжэ Хундановатай үгэй
шүжэе шанар байжа гэжэ ойлгоо
һэм. Хундановатай бин байһан
бэлгэ шадеберин нинтэ олон
хүн зоний аша түбдэ нигэжэ һал-
баран хүжээб эрға боломжо ма-
ний совет үедэ бин болоо гэжэ
һанхадэ, хэды гоо гэжээб! Ма-
най орондо мандан ерһэн со-
циализмын ашаар хэнтэ эсэргэй
үедэ һарин хосорхо энэ бэлгэ
шадеберин хүжэн һалбароо ха юм.
Бэлгэ шадеберин гэжыа бурханы
заалхан, тахиса байжа өһотой
зүйл бэшэ, харин бодото байдал-
һаа эхитэй юмдэн гэжэ би һана-
хад хүм. Бэлгэ гэжэ хэжээб
гүл олон үнүүдтэ оршохон хү-
нүүдэй бээ бээдэ уг дамжуул-
заалхан жубин шадеберинүүдэй
үнн үдээн сэг соо бүрилдэхэнэй
үрэ дүн мүн. Тимэһээ тус бэл-
гэй хэн нэгэндэ хүртөө һань,
юмдэ энэ бэлгэ тэрэ хүнэй хуби-
даа эдлэхэ зүйл болохо болоо
юм! Юуб гэхэдэ, тэрэ хүн энэ
бэлгэһе бээдэ абхын тулада
юуһыа хэзгэй ха юм. «Бэлгэ» гэ-
шэ ерад зоной юм» гэхэн үгы
би минн лэ гоовон һагад хэлхэн
үгэ гэжэ һанхадгүй байжа. Бэлгэ
гэжэ хүн зоной үгэй зүйл, шүһа
мэһанай зүйл юм гэжэ эхэлхэе
бүри хүрэлхэ байла. Тимэһээ
бэлгэһе хэн нэгэн уг залгамжа-
лан ебдэ эол жэргэлдэ хүртэһэн
һаа, энэ баялигэ тсн херюу-
сатгайгаар хандата эрэгтэй. Юун-
дэб гэхэдэ, энэ бэлгэһе байгуул-
жа, хэдэн үшын агуууд өөһэдхө-
гөө дүй дүршэһыа нэгдүүлһэн,
тимн уг залгамжалгашаа дам-
жууһан байна бшуу. Ямар бэ
дээ мэртэлээр энэ агууһа ша-
деберидэ хүртэһэн зариманай тус
бэлгэһэй бодото байгалиһаа сото
ойлогонгүй, өөрөөһөө аймагтар дээ-
гүүр абхуулан, немһаа эхэ хүл
үгэ гэжэ агсанһаа, ондоо хүнүү-
дэ ажр өөдөгү гэжэ тоолоод
өөрөөһөө бурхан гэжэн мэтээр һа-
ножа, юуш хэзэ һамин болохо,
булта хүлсэгдээб гэжэ бододо-
гын өзал гайхалтай, агуй бай-
даг юм! Иимэ хүнүүд тэдэндэ
хүртэһэн бэлгэһе сашаадаг гүн-
дэсүүрүлэ, нерижүүлэ, улам
курса мэрэн болгохо гэжэ эгтэ
үдэлмэрингүй, амаршыа бээ-
рэлтэ, туршлага хэжүл, тон ээр-
кэг муухайгаар хэрэглэхэдэ гад-
на, тус бэлгэһэ урдаа бариха,
нимэ бэлгэһэ хүртөөгүй хүнүү-
дэ доромжолоо, бөһөхэ гэхэ
мэтээр һингэргүйгөөр өөһөлдөг
байла...

Линия Хунданова байгалиһаа
үгтэһэн бэлгэһэй хүн юм. Гуша
гаржа абалан энэ хэлһэндэ ай-
хаттар эхэ хүдэлмэри хээ бшуу
дээ. Тэрэ аналэа улам ольготой-
гоор үргэлжлүүлжэ байһай. Бээ-
дэрлэгэ, туршлага хэжэ, Линия
Хунданова үсэд нэгээрүүгээр ажа-
лана. Энэ эхэ ажалһыа тэрэнэй
бэлгэ шадеберинэ, байгалиһаа
үгтэһэн дэрүү номгон эвнһань,

бээ дэгүүр абхуула гэжэ һан-
даггүй өөрһы һайн шанарһаа бү-
рэлдэ. Тэдэ доктор болохоһойн-
гоо һүүлээр технологическа ин-
ститудай аймагтар һайн, үндэр мэр-
дэрлэтэ хүнүүдтэй сүг хүдэлмэ-
рилхэеэ ороо ха юм. Тус инсти-
тудыа залуу эрдэмтэдэ үнэн
зүрхэнһөө дэмжэдэг, эмхидхэлэй
талаар гайхалтай һайн удирдаг-
ша Дамдин Шагдуровин Фролов
хүтэлбэрлэнэ. Дамдин Шагдуро-
вин эрдэмтэ багшанараа үнэн зүр-
хэнһөө оролдожо хүмүүжүүлдэг,
сагшаа мэрэгсэл шадбароо дээ-
шлүүлжэ, үргэхэ хэрэгтэ сэг
үргэлжэ туһалжа байдаг хүн юм.
Эгээл нимэ, хүниһе һайн, муу,
бэлгэһэй, бэлгэһэй гэжэ нлгэдэг-
гүй хүнэй хүтэлбэрлэдэг техноло-
гическа институтда эрдэмтэн Хун-
данова ажиллана.

Институдай биохимийн кафе-
дрэ дэсгшэ, медицинн эрдэмтэй
бэлгэ түгэлдэр залуу доктор Ли-
ния Лунемична тэсэй гайхмшаг
үндэр һайһан, эсэхэ сүсэхыа мэр-
дэхгүй ажалай түлөө баяр баяс-
ханан үнэн зүрхэнһөө хүртөөд,
сөсһөннэм эмдэһэй һайн һайжа-
һыа хүсэхыа зүбшөөгтэй!

Алар холын гушаад онуудтэ
нэгэ нимэ мүнүүдээр эхилһэн,
шүлхыа би сэдхэлдээ тон ду-
таар ебдэг бэлгэб:
Сүл гүбһаа Байгал тээшэ
Сүлөөтэ һалхин хиндэнэ.
Харин мүнөөдэр загһаһан

Байгалы долгин үлхэдэнэ...
Энэ шүлхыа Босоной аймгай
залуу бурлад хүбүүн бэшэһэн
түүхэтэй. Босоной аймгэ тэрэ
сэгтэ Алтайрай, Эхирэд-Булгадай
аймгуудтай нэгэн хамта Бурла-
дай АССР-эй мэдэлдэ байһан юм.
1939 оной халуун нажарыа мэр-
тадэггүйб. Би тинхэдэ «Бурат-
Монгольский комсомолец» газе-
тын редакцида херюуһагата сек-
ретарлар хүдэлмэрилжэ байдаб.
Тинн удааһын гэсэтээ хэдшэн
гэжэ гаргаша гэжээб гэжэ һангэн-
дэ хаташоод, зөбжөө һуугаа бээ-
дээб. Урид бэлдэгдэһэн материал
гэжэ сото байгагүй. Хэдыш жу-
рам сөхил һайтэй хүнүүд зунай
халуунда бээ һула табигаридэг
гэжэ үннэй мэдээжэ юм. Нээрээ
хүн бүхэнэй иметал, үдэгдэһи
нмэрто сорох материал бэл-
дээд, хойто тээжэ газетимнай гэр-
жа гэжэ сото мэртэжарихадэнь,
ханаһаа бэлдэгдэһэн элбэг ма-
териал байжа гэжээб!

Тинхэжэ байтерни, почта асер-
ба, Москваһаа ерһэн нэгэ бэшгэ
ебдэ, эхтэ гайхба гэжээб. Зө-
дөлөн гэхэм, Москваһаа багша-
ларай институтай студент Алек-
сей Улановэй бэшгэ байба. Тэрэ
Бүхэсоюзна жүдөө ажлын зис-
тэвкыа нэгэ талаар бэлдэхэлэй
хүдэлмэрини хэгдэжэ байһан тухай
хэдэн репортон газетэдмнай
элбэгхээ һаа язаб гэжэ бэшэһэн
байба. Би эхтэ баярлаа хэм.
Һүртэйл юмэ гэжэ гүбэ. Тинхэ
үедэ мэдээжэ болоһон поэт Алек-
сей Уланов манай залуушуулай
гэсэтэдэ өөрһыһөө туһыа дурд-
жа ха юм!..

Бидэ Алексей Улановэй Моск-
ваһаа элбэгхэн һүртэй эхилдэ ре-
портануудыа түнхэлэа һамди.
Бэшэһэн бүхы юмэһээ авторай
тон һайһаар мэдээ байһаһыа
эл бэлэй. Павликаныудай барил-
га тухай бэшэһэ гү, ахыһаа
табигдаһан экспонатнуудыа зүр-
гэлэ гү, али хэн нэгэнтэй хөөрлэ-
дэнэ гү — эдэ бүгдэ тон һойр-
хотойгоор, эхилдэһэн, үнэн зүр-
танһаа бэшгэдэһэн байгаа.

Алексей Ильич Уланов бидэ
хоёр үннэй нүхэсэдэб бэлэйбди.
Нэгэндэ бэшэ городоһоо ПВРЗ-дэ
оршодог «Соцгородоки ошодог
һамди. Тэндэ Алексей Ильичэй
жэшэ ажаладаг, тэндэ байрладаг
байжа. Харин минин түрэлдэ баһа

тэндэ байдаг. Алексей Ильичтэй
үүлхэа бүхэндэа ходо хөөрлэдэ-
шэдэг, уран зохоол тухай, хүдэл-
мэри тухайгаа, хүнэй һанһаар
болодоггүй хэрги зам тухай —
юрэдоол энэ тэрэ юмдэн тухай
һаналаа өндөлдөхөш. Алексей
Ильич анхнай аймагтар шүжмэй,
дэрүү номгон зонтой хүн байһан
юм. Дан үлүү дэрүү номгон зам-
гыһа бидэ, нүхэдэһыа, һанга зо-
боодог, хайрлаха сэдхэл түрүүл-
дэг хэм. Нээрээ дээ!

1941 он болошобо гэжээ. Дайн
эхилшэб. Сэрэгтэ татагдхадэа,
уран зохоолшодой зүһаланда бу-
хэтэр нарһан доро һалхи шуур-
ган тухай дуу бидэ дуулалдаба-
бди. Дайнай һалхи шуурган ма-
ниме хоёр ондоо тэмдэһинэй та-
разгаа хэм. Алексей Ильич Ула-
нов Сталинград элбэгдэһэн юм.
Эрэлхэг зоригтойгоор дайлагдаа.
Хүндөөр шархатаа, госпитальдо
аргалууһанайнгаа һүүлээр, Улаан-
Удзэе бусажа, ГИЯЛИ-да, хэлэ
бэшгэһэй, уран зохоолой ба түү-
хыһаа институтда, хүдэлмэрилжэ
эхибэ. Тэрэ тинхэдэ «Гэсэр» дээ-

рэ хүдэлмэрилжэ байгаа. «Гэсэр»
тухай юу хээ мэдэхэ үншэгшадтаа
нимэ юмэ һануулаа эрэгтэйб.
Дайнай тэрэ урда тэрэ манай пер-
тинн ЦК болон СССР-эй эсэрг
түрэ «Гэсэр» оёе һойндэрлэхэ
шинхэдэһи гарһан байгаа.
Энэхэтэй дашарамдуулан, энэ үл-
гэрэй олон вариантыа суглуулжа,
шүдэлжа талаар эрдэм шинжэл-
гын горитой хүдэлмэри абуулжа,
эрдэм ухаанай болон уран һей-
ханай найруулжа хээ мүнэз хо-
молго гэлсэхэн юм. Би тэрэ үедэ
ГИЯЛИ-да уран зохоол болон ара-
дай аман үгын хэлтэһе даадаг
байһан тула энэ эхэ хүдэлмэрини
лажа хэгдэжэ байһыа һайн һа-
наһаб. «Гэсэр» шинжэлэ хү-
дэлмэридэ республикын эрдэм
ухаанай хүдэлмэришдэ, уран зо-
хоолшод хабаадуулагдаа хэм. Сэ-
хыһыа хэлэхэдэ, тэрэ үедэ эрдэм-
тадшыа, уран зохоолшодшыа тон
үсөөн — оройдоол арбан хургаа-
раа тоолохоор байгаа хэм дээ!
Энэ талаар аймагтар эдэбхитэй-
гээр ажаллаһан арадай аман зо-
хоол суглуулгаһаа, уран зохоол-
шод Дольин Мадасон, Дани
Хилтхин, Родион Тугутов, Алек-
сей Уланов, тинхэдэ арадай аман
зохоол суглуулжа ба шинжэлэ
хэрэгтэй аха захэ Сергей Петро-
вич Балдаев гэгшэдыа тухалһан
нэрлэхэ дуран хүрэнэ. 1940—1941
оной хүйтэн үбэл шаргаар Эхи-
рэд-Булгадай аймагаар абаһааа
хээшэша мартахагүйб. Сергей
Петрович бидэ хоёр «Гэсэр»-
мэдэхэ үлгэршаниһе бэдэрэбэ
бэлэйбди. Мантай элдэб ушаралта
ябадал болоһон юм. Улаан-Удзэ-
һөө мүнэгэ хүлэжэ; хоёр хоног
гостиницада хоһоо нойтоор бай-
һанһыа байгдана...

Партиин Буряадай обкомой бю-
рогой тогтоолоор «Гэсэр»-эй зар-
им һалаануудыа уран һайханай
талаар найруулжа хэрэгтэ Хоца
Намсареев, Цэдэн Галсанов, Доль-
ин Мадасон, Намжил Балданов ма-
тын мэдээжэ уран зохоолшод ха-
баадуулагдаа хэм. Хүдэлмэриһыа
бусалшаа дээ. Хүн бүхэн зориг-
жолтойгоор, үзэл бодолой үндэр
мэдэрлэлтэйгээр ажиллаа хэм. Энэ
хүдэлмэриниһөө түлөө хэһыа
мүнэгэ абаха гэжэ һанашыггүй,
алдар соло тухай бодоошыггүй.
Бултыамнай «Гэсэр» зоригжуул-
даг, парти болон правительствын
зүһһаа манай агууһаа үлгэртэ
табигдаһан аймагтар эхэ анхарал
бидэндэ жэгүүр дали ургуулдаг
байгаа.

Һүүлээрнэ дайн болошобо хэм.
Бидээр булта кишэ тинхээ та-
раа бэлэйбди. Улаан-Удзэһэй
хүдэлмэри орошобо. Эдэ жэл-
мүүдтэ һингэр үлгэр, муртэй бо-
долгүй, эгээлэй болбосоролгүй
хүнүүд «Гэсэр» гэжэ бурлад ара-
дай агууһаа үлгэрһе усадхаа
хэрэг хэжэ эхилээ хэм. «Гэсэр»
гэжэ үлгэрһе муушалһан стат-
янууд гарла, суглаа хураал дээ-
рэ шүүмжэлээ. Статя бэшэһэн
гү, али үгэ хэлэһэн хүнүүд өөһэ-
дөө бурлад арадай аман зохоол-
до оройдоо хабаатгүй. «Гэсэр»
хөөрэгдэдэг хэлһе муртэй мэдэ-
хгүй гү, али оройдоош мэдэхэ-
гүй тинхэ зон байһан юм. Тэдэ
«мэргэжэлтэдэ» «Гэсэр» гэжэ шүһа-
та Чингис хаан юм. «Гэсэр» хэһэн
агууһаа юһэн дайн хадга бүхы
дэлхэйа эзэмдэхэ гэжэ һанһан
Чингис хаанай дайннуудыа магтан
дуулаһан үлгэр юм гэжэ байжа
муушалааг байгаа. Эгээл аягүйн
юуб гэхэдэ, «Гэсэр»-һын мэр-
дээд, тэрэһинээ гадна тэрэ «Гэ-
сэр»-һе найруулжа хүдэлмэри хэл-
сэхэн, бүри тэрэһинээ өөртөө нл-
лээдгүй аша туһа абаһан зарим
хүнүүд бурлад арадай агууһаа
үлгэрһе хороото муухайгаар муу-
шалһан, түбэй хэлбэлһүүдтэ та-
раһан статянуудта гарла табһан
байжа юм.

Арадай аман зохоолдо гам-
тайгаар хандата абадалыа залуу-
шуулаа хүмүүжүүлхэ өһотой, ха-
рин «Гэсэр» мэтын арадай агуу-
һаа зохоолнуудыа хымгадаһын,
сэгнэхын тулада тэдэ зохоолнуу-
дыа мэдэхэ эрэгтэй гэжэ хэлэ-
хын тулада би дайнай һүүлэй жэл-
нүүдтэ «Гэсэр»-а аягүй хэршаар,
һингэргүйгөөр ханданан гашуу-
далта абадалыа эндэ дурдаба ха
юмбид.

СССР-эй эрдэм ухаанай Акаде-
минн Сибиринн отделеһинн Бур-
ладай таһагай олонитын эрдэм-
тэй институтай арадай аман зо-
хоолой хэлтэһыа даагша, хэлэ
бэшгэй эрдэмтэй доктор Алексей
Ильич Уланов тухай хөөрөөһөө
үргэлжлүүлэ дээ. Зүб дээ, оло-
нитын эрдэм шинжэлгын инсти-
тудта нимэ хэлтэс бин юм. Тус
хэлтэһыа Алексей Ильич Уланов хүтэл-
бэрлэхэл өһоороо хүтэлбэрлэнэ.
Юундэб гэхэдэ, Уланов үндэһэн
арадайманай агууһаа баялигыа
хардан гүрдэһэн, «Гэсэр» гэжэ
үлгэрһе хамгаалагшэдыа хэр-
шалһан хүнүүдтэй тулалдажа,
өөрһыһөө зүб байһыа гэршэлжэ
шадаһан хүн ха юм. Алексей Иль-
ич бурлад арадайнгаа агууһаа зо-
хоолыа зоригтойгоор хамгаалһан
байна. Гэбшыа тэрэ хэсүү үедэ
ондоо республика, ондоо обла-
стынуудта ошожо, ажаллаха баа-
тай болоо хэм.

Мүнөө арадайманай оюун бэл-
гэй алтан дээжэ «Гэсэр» гэжэ
агууһаа үлгэр нинтэ зоной аша
туһада алба хэжэ байһай. Нам-
жил Гармаевич Балдановой сог-
солон найрууһан «Гэсэр» хэдэн
удеа бурлад хэлэн дээрэ хэлбэг-
дээ. Совет элитэ эхэ поэт Семён
Липкин «Гэсэр»-һе ород хэлэн
дээрэ оршуулаа. Тэрэ оршуул-
гань «Байгал» журналда хэлбэг-
дэжэ байһай. Тинхэдэ тус ор-
шуулга Москвагай «Госпитиздат»
гэжэ хэлбэлэй газарта гүйсэд
дүүрэн ном боложо гараха юм.
Алексей Ильич Уланов «Гэсэр»-
талаар эрдэм ухаанай хуралдаан-
да Париж уригдааг байба. Би
үннэйһыа хам муртэй тэрэ
хуралдаанда хэбээдэлсэжэ, ам-
жалта туйлахыһыа хүсэлбэб.
«Гэсэр»-һе шинжэлдэг эрдэм-
тэдэ сошаджа ажаллажа,
шинхэхэ һонин асуудалнууд
үшөөл олон бин гэжээ. Хэрбээ
дайнай һүүлэй жэлнүүдтэ дээрэ
дурдаһан аягүй муу юмдэнэй
болоогүй һаа, бидээр арадай
аман зохоолой энэ үндэр баяли-
гыа шинжэлэ талаар горитойхон

юмэ хэһэн байжа бэлэйбди. «Гэ-
сэр»-һе мүнөө үедэ Монголда,
Япондо, Англида, США-да, Фран-
цида, Венгрида, ФРГ-да, Чехосло-
вакида эрдэмтэд шэнхэ бай-
даг юм гэжэ мэдэнэб. Бээ дэл-
хэйн эрдэмтэдэй оролдолго, ажал
өөрһыһөө һайн һайхан үрэ дүн-
гыа хэрүүлжа байжа. Зүгөөр Бурла-
дай «Гэсэр»-һе асуудалнууд түб-
хын түрүүндэ манай орон дотор,
манай Буряада аймагтар үрэ дүн
эхтэйгээр, гүнзэгыгөөр, үсэднэ-
тэрүүгээр шинжэлэгдэхэ өһотой
гэжэ хэлэхэ байһаб. Эрдэм шин-
жэлгын филһалэй хүдэлмэрини
түсэб соо арадай аман зохоолой
таһагай хүдэлмэри эхэхэн һуури
эзэлхэ эрэгтэй, мүн энэ таһагай
шинжэлхы ажалда естествоһын
эрдэм ухаа шинжэлгэдэ һомолог-
додогһоо дутуугүй хэмжэһэнэй
мүнгэн зөөри һомологдохо, ду-
туугүй эхэ анхарал хандуулагдаха
байжа гэжэ би этигэнэб...

Иигэжэ бэшэжэрхөөд — залд
гэжэ абаба. Юундэб гэхэдэ, про-
фессор Филиппов юундэ иигэжэ
бэшэбэш гэжэ гайхалһан харасаяа
нам тээшэ шэглүүлһэн шэнги бо-
лобо ха юм. Бага һанһаа хой-
шо өөрһыһөө үндэһэн бурлад ара-
дай аман зохоолыа эхэ һайн мэр-
дээд, дурладаг Василий Родио-
нович Филиппов өөрөө олонин-
тын эрдэмтэй институтай дэргэдэ
«Гэсэр» хэлтэс нээхэ гэхэн орол-
долго гаргаа бэшэ, аал!

Естествоһын эрдэмүүд, мүн гу-
манитарна эрдэмүүд олонитын
дунда, мүн хүтэлбэрлэхэ хүнүүдтэ
ямараар сэгнэгдэдэг, ямарээр
хандадаг бэ гэжэ өөрһыһөө һа-
намжа эндэ хэлэхэ һанаатайб.

Би естествоһын эрдэмүүдыа
үнэн зүрхэнһөө хүндэлдэг хүм.
Эдэ эрдэм ухаанай нилээд олон
түлөөлэгшэдыа танихыһе бай-
хаб. Жышээлхэдэ, таби һанһанайм
ойтой дашарамдуулан, намайе
амаршалһанайн түлөө физичес-
кэ химинн талаар томохон мэр-
гэлэлтэдэй нэгэн академик Нико-
лай Мариович Эммануэльдэ гүн
сэдхэлэй багш баялхалан хүртэ-
нэб. Намайе утган абажа, хэнн
халуунгаар айлшалууһанайн тү-
лөө ядерна физикын Новосибир-
скын институтай директор Анд-
рей Михайлович Буткерта эхэ
һайниһе хэлэхэ байһаб. Хүдөө
ажалын талаар олон тоото эрдэм-
тэдыа оруулалсангүйгөөр геоло-
гуудай, химигүүдэй, биологуудай
дунда тон олон хани нүхэдтэй
хүм. Тимэһээ естествоһын эрдэм-
мүүдэй аша туһыа би сэгнэдэг,
хүндэлдэг хүм гэжэ дабтан хэлэхэ
эрхэтэйб. Гэхэтэй хамта гумани-
тарна эрдэмтэй түлөөлэгшэд ес-
тествоһын эрдэмтэйхитэй жы-
шээлхэдэ, олонитын үмэнэ хо-
ордохи һуурида табигдаха, тэ-
дэндэ дээдэ хүтэлбэрлэгшэдэй
зүһһөө анхарал багаар хандуу-
лагдаха ямаршыа үндэһэн байжа
өһотой гэжэ хэлэхэ һанаатайб.
Гуманитарна эрдэмтэй түлөөлэгшэ-
дыа илгаша, тоомжогүйгөөр хан-
даха ябадал эндэ тэндэ хаа-
ла үзэгдэдэг хадан, би иигэжэ дуу-
гарнаб. Иимэ ябадал гомдолтой
байхыһаа хажуугаар гайхалтай
байнал. Имагтал математикын
формуло, физикын жама өһыа
мэдэхэдэл, болбосоронги ша-
нртай болошохо гэхэн удхатай
бэшэ юм бшуу. Хүн гэжэ али-
баа талаараа болбосон хүгжэл-
тэтэй гэгдэхын түлөө гансахан
лэ сахилгаан түргэн нейтронүүд
тухай мэдээсэлээр ухаагаа бая-
жуулжа бэшэ, мүн уран һайханай
зураглалаар, уран шүлэгтэй мэдэ-
рэлээр дамжуулан, ажабайдалай
хуули өһыа мэдэхэ абаха, Мо-
церт болон Шекспиртэй агууһаа
сэсэн мэрэн зохоолнуудыа ойл-
гохо, Рафаэль болон Рублёвой,
Толстой болон Достоевскийн буу-
раһагтэй һур һүлдэһыа мэдэрэ
эргэтэй. Тоо бодолгын элект-
ронно машинанууд математикын
эгзэн ороо бэрхэтэй бодолгонуу-
дыа хэдыш сэгэн, ямарш агууһаа
математигай үрдихэгтэй түргөөр,
алдуугай зүбөөр бодоод хэжэ
байжа. Харин ямаршыа сэгэн ма-
шина литературна зохоолыа захэ
үзүүрээр шинжэлжэ, сэгнэжэ зо-
яандааш шадхагүй.

[Түгсэхыһын үздэхэ нөмөртө].

Ж. ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

«БАЙГАЛАЙ» ТАБАДАХИ НОМЕР

Буряадай Уран зохиол-шодой холбооной үмэнэ-һөө хоёр һарадаа нэгэ удаа гаража байдаг «Байгалай» журналай табадахи номер буряад хэлэн дээрэ гаража, үргэн олон нийтэ уншагшадта шэнэ шэнэ һонирхолтой зохиолнуудыа дурдаха.

Д.-Д. Дугаров «Хангай» дүрэн гэдэн романейнгаа хоёрдохи номыа хэблүүлбэ. Түрүүшын романинь тус журналда гараһан түүхэтэй. Тиймэһээ уншагшад түрүүшын номой танил болһон геройнуудтай дахин уулзаха, хүтэн үйлэ хэрэгүүдтэй хамтаар танил танилсаа аргатай болоно. «Шэнэ зохиолнууд» гэдэн гаршаг доро пост бүлэг Жанчиповой тоб гэмэ уянгата рессказууд орууллагданхай.

Николай Шабеев унхт-һэй шүлэгөөр һонирходог,

республикын газетэнүүдтэ шүлэгүүдтэ хирэ-хирэ болоод барлуулдагыһаа һаа, журналидэ шэнэ шүлэгүүдтэ түрүүшынхнээ толилуулба.

«Очерк, публицистикын» бүлэгдэ Владимир Галсеновай «Түрүүшынхид» гэдэн публицистикэ үгтэбэ. Ахэ нутагайнгаа урданай ба мүнөөнэй эрхэ байдлаһаа үндэлэн, нутагайтаа эхэ-карнуудтай боложо байгаа шэнэ хубилалтануудтэ хубитаяа ягжа оруулалсажа байһан тухай автор үргэ-нөөр үгдэлбэ. Мүн лэ энэ гершаг доро Доржи Дамбаев «Хэнигешье мартаха еһогүйдлэ» гэдэн очерк-нууд тунхаглагдаба. Арга-ерадай эрхэ сүлөөтэ байдла-тай түлөө 15 мянган совет сэрэгшэд ами һаһаа алдаа гэжэ мэдэнбди. Буряад оронһоо 500 гаран интер-националист-сэрэгшэд тэндэ хабзадалсаһан, мэндэ бу-

саһан хүбүүдтэй уулзажа, журналист Д. Дамбаев һонирхолтой материал суг-луулба.

«Байгал үгтүүдтэ» гэдэн булан эсо пост Г. Даша-быловай «А»-һаа «Я» хүрэ-тэр гэдэн шог еһотой шү-лэгүүд, Д. Сультимовай «Хүүгэд тухай үгүүлэлнүүд» үгтэнхай.

Буряадай бэлитэй пост Д. Улзытуев тухай дүрэс-хаал, шүлэгүүд олоор хэб-лэгдэн. Нутагайн хүбүүт, бага һаһанһаа Дондогые далажа ехэ болоһон Вале-рий Дабеев «Дондогной, нүхэдн, нутагн» гэдэн һонирхолтой дүрдэһа гар-габа.

Сэлэнгын буряадуудай үлгэрнүүд тухай шэнжэлэл Мария Намжилова, Ц. До-ной һуулын үдэрнүүд тухай үгэн үгэ Иннокентий Болдоговс тэгшэд бэшэн.

Ц. ДОНДОВС.

ОБЛИГАЦИ-ЮРЫН СААРНАН ГҮ?

Процентгүй урьһаламжын облигацинуудыа худалдажа абхаб. 1993-ондо эдэ облигацинуудыаар шухаг эд бараа худалдажа абхабда болохо юм гэлсэнэ. Нөө-сэлгнэ бондда ошожо, эдэ облигацинуудыа ямар ма-газинуудта бүридхэлдэ аб-хаб гэжэ асуухадамни, юу-шыа хэлэжэ үгөөгүй.

Юушыа мэдэхгүй, юрын лэ саарна бараад һуужа байа гүб гэжэ һаһаагаа эсбэжэ эхилэб. Облига-цинуудтай түлөө яһалашье ехэ мүнхэ түлөө хэ юмбиб.

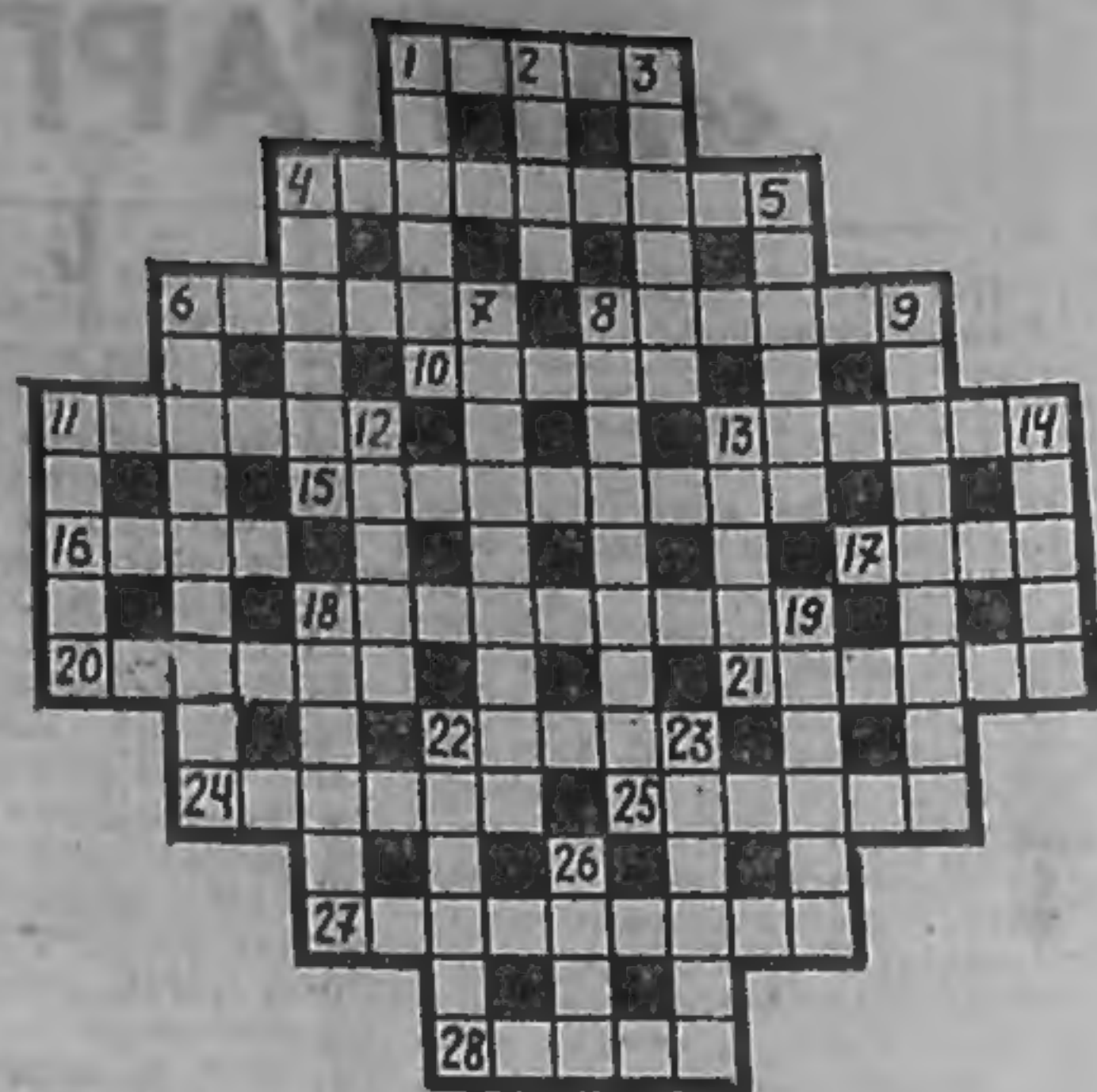
А. ГОРДЕНКОВА,
уншагша.

Бидэ худалдаа һаймаанай министрствын һаймаанай таһантай холбоо тогтоожо, тэндэхи ажалшан Людмила Васильевна Дроздовада хан-дажа, хэрэг байдал тухай хооронжэ үгэхыень, уншаг-шын асуулдада хариусалы-ень гүйбэбди:

1990 ондо, мүн 1991 оной эхнйдэ горгуйсэдком про-центгүй урьһаламжын облигацинуудыаар ямар юумэ худалдажа абхаб тухай гу-рим зохиохонь. Бүхы юумэ бэлдэнхэйнгээ удаа тэрэ бүхы мэдэнүүдтэ мэгэндэ-тэ, үшөө тийхэдэ худалдаа һаймаанай министрствэдэ дамжуулаа уялгатай. Худал-даа һаймаанай организа-цинууд нимэ гурим дүримэй үндэһөөр ямар магази-нуудта облигацинуудыаар шу-хаг эд бараа худалдажа абхабыа тодорүүлба.

1991 ондо бидэ хүдэлмэ-рээ дүүргэжэ, хэблэлдэ дунгуудыа гаргуулбабди. Ингэжэ облигацинуудтай эзэд ямар магазинуудта хондохаяа мэдэхэ болоно.

Республиканска газетэ-нуудтэ дунгууд тушаа ма-териалуудтай гарахыа хү-лээгты.

КРОССВОРД

ПО ГОРИЗОНТАЛИ: 1. какой-либо области с осо-быми полномочиями. 11. Один из аллюров лошади. 12. Гостиная, приемная для гостей. 13. Роман И. Сед-нюка. 14. Злая волшебница в опере М. Глинки «Руслан и Людмила». 18. Древне-греческий художник. 19. Каждый из двух малых кругов небесной сферы. 22. Машина для скручива-ния чайного листа. 23. Тон-кая, скрытая насмешка. 26. Военнослужащий, рядовой.

ХАРИУНУУД

ПО ГОРИЗОНТАЛИ: 1. Каланча. 5. Хомяков. 11. Рекортен. 12. Цитадель. 15. Бактериология. 16. Прези-диум. 17. Тонна. 20. Голо-ванов. 23. Никелирование. 26. Шарманка. 27. Скважи-на. 29. Эквадор. 30. Ло-пасть.

ПО ВЕРТИКАЛИ: 1. Боль-шая многовесьельная парус-ная шлюпка. 2. Полудраго-ценный камень. 3. Разговор двух сторон. 4. Парусный военный корабль. 5. Хижи-на индейцев Северной Аме-рики. 6. Город в Вологод-ской области. 7. Дощечка для палисадника. 8. Осно-вание здания. 9. Правитель

КИНО

«ДРУЖБА»

ЗАКОЛДОВАННЫЙ МАЛЬ-ЧИК — в 9-50, КЛЕЩ (2 се-рии) — в 13-50, 18-40, ДРУГ БЕДНЫХ (2 серии) — в 11-20, 16-10, 21.

«РОДИНА»

ПОСЛЕ ВОЙНЫ МИР — в 10, 16-20, СЕРДЦЕ АНГЕЛА — в 12, 20, НАШ ЧЕЛОВЕК В САН-РЕМО — в 14-10, 18, 22.

«ПРОГРЕСС»

Красный зал — СЕТИ ЛЮБ-ВИ (2 серии) — в 10, 13-20, 16-20, 19-20.

Зеленый зал — ЛОВУШКА ДЛЯ ОДИНОКОГО МУЖЧИ-НЫ — в 9-40, 11-30, 13-20, 15-10, 17, 18-50, 20-40.

«ОКТЯБРЬ»

АЛЕНЬКИЙ ЦВЕТОЧЕК — в 9-40, ПОСЛЕДНИЙ ЗОВ ЛЮБВИ (2 серии) — в 11-10, 15-10, 17-40, 20-10, СВЕТИК — в 13-40.

«МЫСЛЬ» —

НАУЧНО-УЙЛЭДБЭРИИН КООПЕРАТИВ

ханын блогуудыа бүтээдэг нүүдэл түхээрэлгэнүүдыа дурадхана. Иимэ түхээрэлгэнүүд һайнаар ашаглагда-даг гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй.

390х190х190 мм хэмжээнэй дүрбэн блок бүтээжэ ша-даха түхээрэлгэ ямаршыа үйлэдбэрийн талмай дээрэ багтахар бага юм. Часай туршада 100—150 блок гар-гажа шадаха. Тэрэнэй хүсэн—0,6 квт, 36 В, 3 фазоор хүдэлдэг.

Блогуудыа бүтээдэг иимэ түхээрэлгэдэ техническэ паспорт болон ханын блогуудыа бүтээхэ тухай техно-логийн регламент хэбсэргэгданхай.

«Мысль» гэжэ научно-үйлэдбэрийн кооператив эжил тэшин дурвар түхээрэлгэнүүдэй комплект эльгээхэ воитай. Ханын блогуудыа бүтээдэг түхээрэлгэнээ гадна бето осмеситель, түүхэй эдэй бүхы зүйлнүүдыа буй-

Соносхол

луулха бункер, бетон зөөхэ тэргэ гэхэ мэтые мүн лэ худалдана.

Түхээрэлгэнүүдэй комплект хэлсээ баталһанай өһоор худалдагдаха.

Түмэр замтай транспортоор түхээрэлгэнүүдыа эльгээ-хэдэ болохо.

Адрес: 454139, Челябинск, а/я 7387, НГК «Мысль». Телефон: 39-55-31, 33-98-66.

УЛААН-УДЫН

15-дахы ПТУ ЛВРЗ-тэй

ХАМТА

Совет Армин ээргэһээ табигдаһан, мүн 18 наһа гүйсэһэн хүбүүдыа түмэршэ дарханай мэргэжэлдэ һур-гаха тухай соносхоно.

һурагсалай болзор — 3 һара.

Стипенди — 150 түхэриг.

Ондоо тээһээ ерэхэн хүнүүд хамтын байраар ханга-дахы. Училищини адрес: Улаан-Удэ, Тракторная, 5, 13-дахы ПТУ.

Хүндэтэ нүхэд!

Тээһад «СССР», «Часовая мастерская», «Город сна», «Большой Бредлем» гэдэн рок-группинуудай зохиохы ажаалаар һонирходог гүт! Шэнэ жэлэй үдэшнүүдтэ хэбзадага гэз һаа, маанад-та өөһэдынгөө дуралхан-нуудыа мэдүүлэгты.

Телефон: 7-21-71.

Номой шэнэ шкаф худалдажа абхаб. Иимэ телефоноор хандагты: 3-19-57 (10 сарһаа 17 сөг хүрэтэр хандахада боло-хо).

МАНАЙ АДРЕС, ТЕЛЕФОНУУД:

67С008. г. Улан-Удэ, ул. Калан-даршавили, 23. Телефоны: зам. редактора—2-34-06, секретари-ата—2-34-41; отделов: идео-логический —2-43-23, социаль-но-экономический проблем — 2-43-23, писем и образования, тэ гарадаг.

переводов—2-40-57, коррек-торская—2-35-74.

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ
УДАА СУББОТЫН ҮДЭРНҮҮД.

Газета отпечатана в респуб-ликанской типографии Госу-дарственного комитета Бурят-ской ССР по делам изда-тельства, полиграфии и книж-ной торговли, г. Улан-Удэ, ул. Ленинна, 35.

Редактор
Александр ДРУЖИНИН.